

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta

Dana VODÁKOVÁ

**KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO
V JIHLAVĚ A JEHO STŘEDOVĚKÉ
POČÁTKY**

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Jiří Kuthan, Dr.Sc.

PRAHA 2008

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 29.7.2008

.....

Chtěla bych poděkovat Prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi, DrSc., že se přes svojí nesmírnou pracovní vytíženost ujal vedení této práce. Rovněž bych chtěla poděkovat všem, kteří mi poskytli zajímavé podněty k práci či materiály. V tomto směru pak především archeologům jihlavského Muzea Vysočiny.

OBSAH

ÚVOD	5
STRUČNÝ PŘEHLED LITERATURY A DOSAVADNÍHO ZKOUMÁNÍ.....	7
OTÁZKA VZNIKU MĚSTA A JEHO VZTAH K NEJSTARŠÍ HISTORII JAKUBSKÉHO KOSTELA	12
BLIŽŠÍ ZASTAVENÍ U PÍSEMNÝCH PRAMENŮ DŮLEŽITÝCH PRO POHLED NA POČÁTKY KOSTELA SV. JAKUBA VĚTŠÍHO	20
SOUČASNÝ KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO	25
STRUČNÉ DĚJINY OBJEKTU SE ZAMĚŘENÍM NA POZDĚJŠÍ STAVEBNÍ ZÁSAHY 	29
Husitské války a doba poděbradská.....	31
BLIŽŠÍ ZASTAVENÍ U JEDINEČNÉHO OBRAZOVÉHO PRAMENE PRO PODOBU MĚSTA V 15. STOLETÍ.....	33
Vladislavské období a další přestavby.....	37
Přelom 16. a 17. století	41
Třicetiletá válka a barokní úpravy	43
19. století a 20. století, výrazné restaurační zásahy	46
NEJSTARŠÍ FÁZE VÝSTAVBY FARNÍHO KOSTELA – ROMÁNSKÁ SVATYNĚ .53 PODOBA NEJSTARŠÍHO KOSTELA A POKUS O NASTÍNĚNÍ MOŽNÉHO PŘÍSTUPU K OVĚŘENÍ ZÁNIKU V DŮSLEDKU POŽÁRU	55
ARCHEOLOGICKO-PETROGRAFICKÝ POSUDEK ZDIVA KOSTELA SV. JAKUBA V JIHLAVĚ	58
JEDNOTLIVÉ HORNINY, JEJICH PROVENIENCE A POUŽITÍ:.....	58
ZÁNİK STARÉ SVATYNĚ A POČÁTEK VÝSTAVBY NOVÉHO CHRÁMU.....	61
SROVNÁNÍ S DOMINIKÁNSKÝM CHRÁMEM SV. KŘÍŽE A OTÁZKA VLIVŮ NA VÝSLEDNOU PODOBU CHRÁMŮ.....	64
FARNÍ KOSTEL SV. JAKUBA A JEHO VZTAH KE STARŠÍMU FARNÍMU CENTRU V PŘEDLOKAČNÍ OSADĚ.....	72
VYHODNOCENÍ	80
RESUME	82

LITERATURA:	84
HISTORIOGRAFICKÉ PRAMENY:	93
SEZNAM ZKRATEK:	95
Seznam obrazové a fotografické přílohy	96
PLÁNOVÁ PŘÍLOHA	96
MAPOVÁ PŘÍLOHA	97
OBRAZOVÉ PRAMENY VEDUTY MĚSTA – POHLEDY NA KOSTEL SV. JAKUBA	97
FOTODOKUMENTACE – SOUČASNÝ STAV	99

ÚVOD

Jihlava, původně snad jen řeka, s dnem posetým kameny ostrými jak jehla, při jejíchž březích se asi těsně před rokem 1200 konstituuje jedna z prvních sídelních komor na hranicích Čech a Moravy. V místech střetu místní Haberské stezky se stezkou z Levanty, Cařihradu a z Balkánu přes Benátky a jižní Evropu na Vídeň do Prahy a dále do Německa. V místě, jehož pravá cena je záhy objevena pod jeho povrchem. Na povrchu pak brzy vzniká velkoryse koncipované město, pokladnice království v první polovině 13. století. Samotný zakládací akt královského města je skryt v roušce tajemství a uplynulého času. A zdá se, že snad ani nebylo onoho zlomového bodu, od něhož by Jihlavu bylo možno nazývat městem. Došlo k tomu pozvolna, stejně, jako když se zpětně ohlížíme a snažíme se dopátrat obrazu dávných věků. Dodnes však v Jihlavě dýchá cosi z její středověké kolébky a někdejšího bohatství, jenž se zračí rovněž v její architektuře. Výmluvnými svědky jsou zejména tři chrámy.

Předkládaná práce se zaměří na jednu z těchto jihlavských sakrálních architektur, na kostel sv. Jakuba Většího. Farní chrám, jehož silueta je již z dálky výraznou dominantou města, a jehož proměny a podoby v čase jsou s městem spjaty od jeho prvopočátku. Práce se snaží shrnout dosavadní výsledky bádání, utřídit jednotlivé závěry a podat ucelenější obraz pravděpodobného stavebního vývoje této stavby zejména pro období středověku.

Je zřejmé, že na výslednou podobu sakrální architektury (jmenovitě kostela sv. Jakuba) mělo vliv mnoho faktorů, jež je třeba zohlednit, ať už to byly vlivy plynoucí z praktického přístupu k architektuře, tedy stránka materiální, či stránka ideová. Vedle otázek, k nimž je více či méně možné hledat objektivní odpovědi v zkoumání pramenů či samotné stavby, je zde nástin i o vyrovnání se s otázkami plynoucími z onoho ideového a spíše subjektivního hlediska, ačkoliv jen částečně, neboť tento problém je shledán jako velmi rozsáhlý. Jako zajímavou problematiku pak práce nastiňuje téma vztahu zdejší sakrální architektury ke krajině, převážně z hlediska dostupných stavebních materiálů, ale i možného působení krajinných specifik a rázu na estetickou stránku stavby.

Částečně se dotkne i úzce související problematiky, jakou je vznik samého města nebo farní správy, neboť obé lze pro výstavbu kostela shledat jako nanejvýš relevantní.

Text je strukturován z velké části chronologicky, nikoliv však striktně. Snaží se především sledovat nejprve jednotlivé prameny a obecnější informace, a teprve posléze se pouští do interpretování a hledání souvislostí. Tato struktura byla zvolena proto, že se zdá být přehlednější navzdory tomu, že se text někde jakoby vrací k již zmíněnému. Umožňuje však

měnit úhel pohledu v závislosti na konkrétních otázkách a přístupech. Mnohé z kladených otázek zůstávají nadále nezodpovězeny a není v možnostech a rozsahu této práce na ně svědomitě odpovědět. Snaží se však alespoň obecně nastínit cestu pro další studium a hledání.

STRUČNÝ PŘEHLED LITERATURY A DOSAVADNÍHO ZKOUMÁNÍ¹

Literatura, ať už k městu jako takovému či k jeho památkám, je velmi rozmanitá a početná. Mezi první publikace, v nichž nalezneme zmínky o kulturních památkách Jihlavy a můžeme pozorovat první zvýšený zájem o zdejší sakrální architekturu, jsou ojedinělé práce vznikající již koncem 18. století, které se nesou v duchu dřívějších kronikářských předloh či „nově objeveného“ zájmu o topografii.² Prvními početnějšími a již „modernější“ koncipovanými pracemi jsou převážně práce vlastivědného charakteru, psané povětšinou německy, a to přibližně od začátku 19. století.³ Nalézáme zde jak rozbor pramenů z hlediska vědecké historické práce, tak i zájem o zhodnocení ve své době populárních pověstí o založení města.⁴ Zmínky o zdejší sakrální architektuře lze však téměř od stejné doby nalézt i v širěji pojatých, historických a umělecko- historických publikacích a statích.⁵ Tyto práce namnoze svědčí o svědomitém přístupu a precizní pozorovací schopnosti badatelů, avšak zaznívají zde již i tóny vyrovnávající se s národnostními otázkami.⁶ V následných letech, zejména po nástupu fašismu a nacionalistických tendencí v Německu, se tato otázka stává ještě více vyhocenou. Proti některým tendenčním nacionálně zabarveným závěrům početněji

¹ Upozorňuji na to, že vybírám pouze některá díla důležitá pro danou problematiku.

Souhrnně VOBR, J.: Bibliografie okresu Jihlava, Brno 1988

² SCHWOY, F. J.: Topographie vom Margrafthum Mähren, III. Band, Enthält den Prerauer Znaymer- und Iglauer Kreis, ferner den Anhang unbekannter Ortschaften auch Nachträge und Zusätze, Wien 1794, s. 447; KALCKSTEIN: Synopsis historica Prov. Bohemie Fratrum Min. Ordinis. S. Francisci, Praha 1722; KOLLENBERGER, M.: Historia Provinciae Bohemiae Fratrum Minorum Ordinis S. Francisci, 1745 (nebyla vydána tiskem)

³ ALTRICHTER, A.: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, in: ZVGMS XII, 1908; SCHWAB, E.: Das Geschichtliche Recht der Iglauer Sprachinsel, Wien 1919; D'ELVERT: Geschichte der Königlichen Kreis- und Bergstadt Iglau in Mähren, Brünn, 1850; PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, II. Místopis, Jihlavský okres, Brno 1901, s.4

⁴ JIREČEK, H.: Morava do roku 1200, Župa Jihlavská, in: PA II.díl, 1859, s. 155

⁵ PROKOP, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904; WOLNY, G.: Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, VI. Band, Iglauer Kreis und mährische Enklavuren, Brünn 1842; Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften, 2. Abt., Brünn Diöcese, III. Band, Brünn 1860; GRUBER, B.: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen I, 1874; ŠIMÁK, J.V.: České dějiny, Praha 1938;

⁶ Téma „německého živilu“ v Čechách a na Moravě působilo ostré střety mezi badateli a historiky, dělicími se podle jazyka a národnosti, a to nejen v náhledu na region, nýbrž pro celé České dějiny. Srov. ŽEMLIČKA, J.: Počátky Čech královských 1198-1253, Proměna státu a společnosti, Praha 2002, s. 11-21

zastoupené německé literatury vystupuje s obratnými a přínosnými analýzami zejména Josef Dobiáš.⁷ Od konce třicátých let 20. století se studiu české architektury 13. století výrazně věnoval Erich Bachmann, v jehož obsáhlém díle se našel prostor i pro jihlavské památky.⁸ K syntetičtěji pojatým uměnovědným pracím, v nichž lze shledat ohlasy na jihlavskou sakrální architekturu, a jež je na místě uvést, patří bezesporu práce z pera Václava Mencla a Dobroslava Líbala.⁹ Oba autoři se zaměřují především na fenomén slohu a jeho typologii a vývoj, a brilantně tak zasazují zdejší architekturu do širšího vývojového kontextu. V 60. a 70. letech 20. století zaznamenává Jihlava značný nárůst stavebního ruchu a s tím spojený nárůst archeologických nálezů. Tento fakt nezůstává dlouho bez odezvy. Publikovány jsou výsledky nálezů, ale vznikají i práce, v nichž se tyto výsledky dále posuzují a otvírají nové badatelské přístupy.¹⁰ Diskutovaný je zejména fenomén vzniku měst. Velkým přínosem právě pro tuto problematiku představují názory Jiřího Kejře.¹¹ Nelze opomenout ani stěžejní práce Františka Hoffmanna, jehož význam pro poznání jihlavské historie je obdivuhodný.¹² Z archeologického hlediska je pak významná první polovina 90. let, kdy se Jihlavsko stává předmětem zájmu středověkého pracoviště Ústavu archeologické památkové péče v Brně

⁷ DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení ostrůvku jihlavského, in: Časopis archivní školy 8, 1931, s. 1 - 92

⁸ BACHMANN, E.: Sudetenländische Kunsträume im 13. Jahrhundert, Brünn- Leipzig 1941, s. 41, 53

⁹ LÍBAL, D. : Gotická architektura v Čechách a na Moravě, Praha 1948; tentýž : Počátky gotického stavitelství, in: České umění gotické 1, Praha 1949; tentýž: Architektura gotická, in: Architektura v českém národním dědictví (red. Z. Wirth a kol.), Praha 1961; tentýž: Problematika počátků měst z hlediska půdorysné osnovy a nejstarší zástavby, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, s. 157 – 163; tentýž: Gotická architektura, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha 1984; MENCL, V.: Vývoj okna v architektuře českého středověku, in: ZPP X, 1950, s. 191, 192, 196-197; tentýž: Vývoj středověkého portálu v českých zemích, in: Zprávy památkové péče 20, Praha 1960, s. 17, 20, 25

¹⁰ KOTAS, J.: Středověká keramika z Jihlavy, Havlíčkova ulice, Přehled výzkumů 1973, s. 101; NOVOTNÝ, B.: Další nálezy ze středověkých jímek v historickém jádru města Jihlavy, Přehled výzkumů 1976, 84-86; tentýž: Záchranný výzkum středověkých objektů v historickém jádru města Jihlavy, Přehled výzkumů 1977, 84-87; tentýž: Funde mittelalterlichen handwerklicher Erzueugnisse aus Iglau (Mähren) von der Hälfte des 13. bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts. Sien, Akademie der Wissenschaften, 22.

¹¹ KEJŘ, J.: Městské zřízení v českém státě ve 13. století, in: ČSČH 27, 1979; tentýž: Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998

¹² HOFFMANN, F.: Nové práce o jihlavském právu a počátcích Jihlavy, VSV Oddíl věd společenských 2, 1958; tentýž: Listy a obrazy z minulosti Jihlavy, Havlíčkův Brod 1958; tentýž: Jihlavské právo, Havlíčkův Brod 1959; tentýž: Jihlavský městský stavební řád z roku 1270, Jihlava 1967; tentýž: České město ve středověku, Praha 1992; tentýž: Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století, Praha 2004; HOFFMANN, F. / JAROŠ, Z./ PISOVÁ, R./ SVĚRÁK, V.: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000

a rovněž archeologického pracoviště Muzea Vysočiny v Jihlavě.¹³ Obecnější pohled s širokou základnou dobových souvislostí reprezentují práce Zdeňka Měřinského a Evy Zumpfe.¹⁴ Zajímavé jsou zejména jejich závěry o časové stratifikaci osídlování Jihlavska. Této problematice se pak významně věnoval Ladislav Hosák.¹⁵

V rámci monografického zpracování dějin českého státu v první polovině 13. století se poměrně obsírně počátkem Jihlavy zabývá Josef Žemlička.¹⁶

Vedle těchto spíše historických prací vzniká však i celá řada literatury umělecko-historické. Soubornější přehled o jihlavských památkách včetně kostela sv. Jakuba podává např. práce dvojice autorů Bartůšek-Kába.¹⁷ Poměrně obsáhle se k jihlavské architektuře vyslovuje i Bohumil Samek ve svých Uměleckých památkách Moravy a pozornosti se jí dostává i v obecněji koncipované práci K. Kuči.¹⁸ K podnětným pracím, jež se zabývají jihlavskou sakrální architekturou patří práce Evy Šamánkové a zejména Jiřího Kuthana.¹⁹

¹³ ZATLOUKAL, R.: Záchranný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže v Jihlavě- Die Rettungsgrabung im Chor der St.-Kreuz-Kirche in Jihlava (Iglau), in: Vlastivědný sborník Vysočiny 9, oddíl věd společenských 1994, s. 205-213; tentýž: Nálezy dvou středověkých pecí typu hypocaustum v minoritském klášteře v Jihlavě- Der Befund der zwei mittelalterlichen Öfen des Hypocaustumtypus im Minoritenkloster in Jihlava (Iglau), in: Vlastivědný sborník Vysočiny 11, oddíl věd společenských 1996, s. 27-44; ŠEDO, O./ ZATLOUKAL, R.: Jihlava (okres Jihlava), ulice Křížová 14, in: Přehled výzkumů 1993-1994 1997, s. 204; ŠTROF, A./ ZATLOUKAL, R.: Jihlava (okres Jihlava), in: Přehled výzkumů 1993-1994, Brno 1997, s. 205-206; ZATLOUKAL, R./ ZIMOLA, D.: Hornická aglomerace Jihlavska z pohledu archeologie. in: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník. Jihlava 1999, s. 28-35; ZIMOLA, D.: Archeologické výzkumy v Jihlavě, in: Vlastivědný sborník Vysočiny 11, Oddíl věd společenských 1999, s. 3-25; tentýž: Jihlava (okres Jihlava), Přehledy výzkumů 41 (1999), Brno 2000, s. 166

¹⁴ MĚŘÍNSKÝ, Z. / ZUMPFE E.: Der Bergbau und die Besiedlung des südwestlichen Mährens, AH, 2001, č. 26; MĚŘÍNSKÝ, Z.: Archeologické nálezy z výstavby obvodové komunikace v Jihlavě, in: *VVM* 29, 1977, s. 166 - 171

¹⁵ HOSÁK, L.: Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938; tentýž: Středověká kolonizace horního pořčí Jihlavy, ČSPS, 60, 1952; HOSÁK, L. / ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I-II, Praha 1970-80

¹⁶ ŽEMLIČKA, J.: Století posledních Přemyslovců, Praha 1986; tentýž: Čechy v době knížecí (1034-1198), Praha 1997; tentýž: Počátky Čech královských 1198-1253, Proměna státu a společnosti, Praha 2002 (pozn. 6)

¹⁷ BARTŮŠEK, A / KÁBA, A.: Umělecké památky Jihlavy, Havlíčkův Brod 1960

¹⁸ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska, II. díl, J/N, Praha 1999, s. 67-108; KUČA, K.: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. díl, Praha 1997, s.660-675

¹⁹ ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, in: ZZZ 10, 1950; tentýž: Jihlava. Městská rezervace státní památkové správy, Praha 1955; KUTHAN, J.: Architektura v Přemyslovském státě 13. století, in: Umění doby posledních

Jihlavské architektuře se věnuje pozornost i v obsáhlém katalogu výstavy *Od gotiky k renesanci*.²⁰ Nemalý význam pak má také encyklopedická a katalogizační činnost historického regionálního bádání.²¹ Jihlava je dále rozsáhle zastoupena v odborné literatuře s úhlem pohledu na dějiny dolování a mincovnictví.²²

V neposlední řadě se musím zmínit o nejnovějších pracích, které publikují výsledky archeologického výzkumu, který se od roku 1999, ale zejména po roce 2002 velmi zintenzívnil.²³

Ke kostelu sv. Jakuba v Jihlavě se však v dostupné moderní literatuře nenalézá titul, jehož náplní by bylo podrobnější monografické zpracování této stavby. Spis věnovaný kostelu sv. Jakuba v Jihlavě sepsal snad jen Valentin Zodl.²⁴ K dispozici jsou však alespoň dílčí studie.²⁵ Zajímavé informace rovněž pocházejí z dob výrazných úprav kostela sv. Jakuba z konce 19. a počátku 20. století.²⁶

přemyslovců, Roztoky u Prahy-Praha 1982; tentýž: Přemysl Otakar II., král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš, Vimperk 1993; tentýž: Česká architektura doby posledních Přemyslovců, města, hrady, kláštery, kostely, Vimperk 1994; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity, Praha 2008

²⁰ KALIOPI, Ch. (ed.): *Od Gotiky k renesanci, výtvarná kultura Moravy 1400-1550 II*, Brno 1999

²¹ JAROŠ, Z./KŘESADLO, K.: *Historie a současnost Jihlavy*, Jihlava 1984; titíž: *Jihlava, kulturně historický průvodce městem*, Jihlava 1996 ; JAROŠ, Z.: *Gotická Jihlava*, Jihlava 1993; tentýž: *Kostel sv. Jakuba v datech*, Jihlava 1994; tentýž: *Nemovitě památky Jihlavy*, Jihlava 2002

²² VOSÁHLO, J.: *Přehled historie jihlavského hornictví*, in: *Dolování stříbra a mincovnictví v Jihlavě*, Jihlava 1999

²³ MERTA, D./ KOVÁČIK, P./ PEŠKA, M.: *Jihlava (okres Jihlava), Husova ulice č. 28, parcela č. 3363 (akce A20/98)*, in: *Přehled výzkumů 40, 2000*; HOLUB, P./ HRUBÝ, P./ KOVÁČIK, P./ MERTA, D./ZŮBEK, A.: *Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Jihlavě v roce 2002,- Vorläufige Ergebnisse Archäologischer Rettungsgrabungen in Iglau im Jahr 2002*, in: *Přehled výzkumů 44, 2002*; HRUBÝ, P./JAROŠ, Z./ KOČÁR, P./ MALÝ, K./ MILITKÝ, J./ ZIMOLA, D.: *Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy*, in: *Památky archeologické 96, 2006*; HEJHAL, P./ HRUBÝ, P.: *Dřevěná architektura 13. století v Jihlavě, Pelhřimově a Humpolci*, in: *Forum urbes medii aevi II.*, Brno 2005, str. 126-149; nejnovější poznatky in: *Archeologické výzkumy na vysočině 1, Jihlava 2007*

²⁴ ZODL, V.: *Denkwürdigkeiten der Stadt-Pfarr-Kirche Skt. Jakob in Iglau b.l.*, 1880, 68s.

²⁵ ACHATZI, J.: *700 Jahre St. Jakob zu Iglau*. in: *Mährischen Grenzboten, Igeland, Blätter für Heimatkunde der Iglauer Sprachinsel*, in: *Beilage des Mährischen Grenzboten*, 9, 1957, s. 29-32; J.V.: *Unsere Jakobskirche*, in: *Mährischen Grenzboten*, 1898, č. 137, s. 1-3, č. 139, s. 1-2, č. 140, s. 1-4

²⁶ Souhrnně se těmito úpravami kostela sv. Jakuba zabývá článek V. Nejedlého. (NEJEDLÝ, V.: *Príspevek k poznání počátků využívání moderních technologií v oblasti památkové péče, opravy kostela sv. Jakuba v Jihlavě koncem 19. a počátkem 20. století*, in: *Památky a příroda*, 9, 1984, s. 385-391), či (NEJEDLÝ, V.:

V létě roku 2005 byl pro kostel vypracován stavebně historický průzkum, který si objednala Královská kanonie premonstrátů na Strahově, do jejichž kompetencí kostel v současné době spadá.²⁷ Tento průzkum však doposud nebyl publikován.²⁸ Autoři upozorňují na fakt, že jejich práce byla znesnadněna krom jiných úskalí omezeným časem, a proto si jsou vědomi některých dluhů vůči této jedinečné stavbě. Jako hlavní problém uvádějí naprostý nedostatek kvalitních stávajících zaměření objektu a přestože autoři provedli dílčí zaměření, doporučují, aby bylo v budoucnu provedeno přesné měření odbornou geodetickou firmou. Nutno v tomto směru podotknout, že jejich práce skutečně obsahuje nedostatky. Autoři zejména opomenuli některou literaturu, konkrétně zabývající se opravami z konce 19. a počátku 20. století či materiály týkající se krovu, jenž byl v roce 1998 zaměřen J. Bláhou. Dále automaticky zařazují do SHP i výčet movitého kostelního mobiliáře, což se zdá být poněkud irelevantní, zejména přihlédneme-li k tomu, že chybí jiné závažné body, jakými jsou například přesná inventarizace prvků či provedení orientačních sond. Rovněž metodický přístup se jeví jako nepříliš šťastně zvolený.²⁹ Práce zejména postrádá zhodnocení získaných informací. Text SHP jakoby ani nereagoval na přibližné zaměření, jež bylo provedeno a které bylo zaneseno do plánů.

in: Kol. autorů, Památková péče na Moravě, 150 let od vzniku první státní instituce na ochranu památek na Moravě, sborník příspěvků, Brno 2002, s. 46-52, aj). Přesto by bylo v budoucnu žádoucí dopodrobna zpracovat informace, jež poskytují písemnosti v archivech a vytvořit rozsáhlejší odborné archivní rešerše s přihlédnutím především k otázce zachované autenticity stavby a možného následného lokování jednotlivých míst. Následně pak na těchto základech ve spolupráci s důkladnými SHP sondami vytvořit podrobnou „mapu“ stavebních zásahů, či možné autentické stavby. Z písemných pramenů, jež poskytují informace k dané problematice, to jsou především fond Stavebních záležitostí ke kostelu sv. Jakuba Většího Státního okresního archivu v Jihlavě, Stavební archiv města Jihlavy, spisová dokumentace k č.p. 111 a 112, případně pak pozůstalost E. Schwaba uložené v témže archivu.

²⁷ PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, prosinec 2005, nepublikováno

²⁸ Za poskytnutí doposud nepublikovaného spisu SHP velmi děkuji Mgr. D. Zimolovi z jihlavského muzea.

²⁹ Nebyly zejména dostatečně uváženy otázky do jaké míry lze umělecké předměty, o nichž se rozsáhle hovoří, vztáhnout skutečně k danému kostelu přičemž je zjevné, že právě problematika spojení konkrétního díla s konkrétním fundátorem či místem určení je velmi složitou a do značné míry prvořadou. K tomu viz KUTHAN, J.: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19) s. 207, 235

OTÁZKA VZNIKU MĚSTA A JEHO VZTAH K NEJSTARŠÍ HISTORII JAKUBSKÉHO KOSTELA

Jak už bylo nastíněno v samotném úvodu této práce, pro nejstarší historii kostela je nanejvýš vhodné vyrovnat se alespoň rámcově také s prvotním vývojem samotného města, a to hned z několika příčin, jako jedna z nejdůležitějších se jeví alespoň částečné zohlednění možného předešlého osídlení a jeho staveb, dále pak celkové rozvržení v rámci více či méně plánované zástavby rozvíjejícího se města. V neposlední řadě je to problematika datace. Hned na počátku, kdy se dostávám k této problematice je jistě vhodné upozornit na to, že proces utváření města Jihlavy je doposud předmětem diskuse.³⁰ Přesto již byly vysloveny určité závěry. Většina dosavadních badatelů se při svých úvahách opírá především o písemné prameny a kunsthistorické poznatky na jejichž vzájemných vztazích staví svoje interpretace. Nejnovější bádání už má zvýhodněnou pozici a zahrnuje i archeologická zjištění. Pro lepší orientaci zde stručně a v rychlém sledu uvádím některé z listin, které jsou pro otázku formování města nejdůležitější. Pro úplnost výčtu uvádím i listiny, které de facto nemají pro vznik města přímou vypovídací hodnotu, jsou však nezbytně důležité zejména pro pochopení celkové kontinuity vývoje (jedná se o písemné prameny vztahují se především k nejstarší farní správě tohoto mikroregionu). Ve stručnosti dále zmíním přehled dosavadních závěrečných stanovisek.

1233 – listina dokládající prodej držav kolem Humpolce a „nad Jihlavou“. Prodávajícím byl řád německých rytířů zastoupený komturem Heřmanem Balkem a kupujícím klášter premonstrátů v Želivu, který byl zastoupen opatem Heřmanem.

1233 – konfirmační listina olomouckého biskupa Roberta (je zde i výčet třinácti desátkových vsí)

1234 – listina markraběte Přemysla, která stvrzuje založení kláštera Porta coeli v Tišnově, kde je Jihlava uvedena coby osada věnovaná tomuto klášteru.

1235 – papežská potvrzovací listina o předání Jihlavy tišnovským cisterciáčkám

³⁰ Jak nastínil již Jiří Kejř, vznik města je problematika nanejvýše složitá, vázaná na celou řadu hledisek, ať už to byla specifická historická, krajinná, vazby na zahraničí, atd. Přitom je třeba nezapomínat, že každé město má v jistém smyslu svá specifika a je tedy důležité přistupovat k jeho institucionalizování individuálně. KEJŘ, J.: Vznik městského zřízení, 1998 (pozn. 11), s. 307- 308

- 1238 – královská potvrzovací listina k tišnovskému klášteru (ovšem v následné potvrzovací listině již Jihlava a dokonce ani blízká Brtnice uvedeny nejsou)
- 1240 – listina ze 7. prosince, kterou si panovník žádá Jihlavu zpět od tišnovského kláštera
- 1243 – uznání smlouvy mezi želivským klášterem a řádem německých rytířů králem Václavem I.
- 1243 – listina z března, vydaná olomouckým biskupem Konrádem, jež potvrzuje jakýsi majetek v Jihlavě špitálu sv. Ducha v Brně.
- 1249 – jihlavské privilegium (zřejmě falzum z konce 70. let 13. století zachycující zdejší městské a horní právo)
- 1249 – král Václav si na Moravě, kterou držel Přemysl, vymínil polovinu výtěžku kutání v Jihlavě
- 1257 – přenesení jihlavské fary
- 1258 – odevzdání jihlavského špitálu želivskému opatu a jeho plebánu
- 1269 – královský zákaz skladu suken, olova, slanečků a jiného zboží v Německém (Havlíčkově) Brodě, přičemž toto právo bylo uděleno Jihlavě.
- 1270 – Jihlavský stavební řád
- 1270 (přibližně) – Jihlavské horní právo
- 1272 – zmínka o pronajmutí tavírny a mincovny
- 1304 – listina vydaná olomouckým biskupem Janem o definitivním přenesení fary k jakubskému kostelu

Speciálně se vznikem města zabýval již A. Zycha, který kladl důraz na rok 1249.³¹ J. Dobiáš klade vznik města k roku 1235.³² Časovým úsekem vymezeným léty 1240–48 datuje počátky města L. Hosák,³³ který však v dalších pracích toto rozmezí posouvá do let 1233–43. Čtyřicátá léta považuje za adekvátní Z. Měřinský.³⁴ Vznik města v letech 1240–43 spatřuje J. Mezník, který analyzoval listinu tzv. velkého jihlavského privilegia (listina A a B, CDB IV/1, č.177, s. 290-328), která se hlásí k roku 1249 a hrála vcelku významnou úlohu

³¹ ZYCHA, A.: Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtropolitik der Premysliden, MVGDB 52, 1914

³² DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení, 1931 (pozn. 7), s. 74, 80-81

³³ HOSÁK, L.: Středověká kolonizace, 1952 (pozn. 15), s. 153; HOSÁK, L.: Jihlavský kraj, Historický místopis Moravy a Slezka v letech 1848-1960, úvodní svazek, Ostrava 1967, s. 95

³⁴ MĚŘÍNSKÝ, Z./ZUMPFE, E.: Der Bergbau und die Besiedlung, 2001 (pozn. 14), s. 25

v diskuzi.³⁵ Rovněž historický atlas měst hledá počátky města ve 40. letech.³⁶ Podle Františka Hoffmanna se ráz jihlavského hornického sídliště měnil v městský už od 30. let 13. století.³⁷ Nejpozdější časové vymezení uvedl Jiří Kejř,³⁸ který spatřoval bezpečné důkazy počátků města až v letech od roku 1257. Avšak pod vlivem J. Pánka³⁹ posunul hranici vzniku před rok 1253.⁴⁰ Počátkům stavebního vývoje v Jihlavě se věnuje práce Radové-Štikové⁴¹ a rovněž se tomuto tématu věnoval A. Vošahlík.⁴²

Nejnovější práce, které se dále vyslovují k této problematice, namnoze úzce spolupracují či jsou přímo výsledkem archeologického zkoumání. K poznání přispěly zejména výzkumy prováděné na Masarykově náměstí, a to především v severních částech náměstí a oblasti dnešní radnice.⁴³ Zkoumané objekty byly rámcově zařazeny do 2. poloviny 13. století, avšak bližší spodní ani horní časovou hranici nebylo možné přesněji určit. Zjištěné objekty dovolily udělat si alespoň pravděpodobný obrázek stavebního vývoje.⁴⁴ Nejstarší stavební etapu představuje dřevohliněná zástavba. Prvotní dřevěné domy na území vymezeném hradbami, především na náměstí a okolo hlavních ulic, byly pravděpodobně hrázděné, z části snad i sroubené.⁴⁵ Nadzemní části domů zřejmě nebyly příliš náročné ani co do statické zátěže, z čehož se usuzuje, že domy mohly mít snad kromě přízemí i první patro a krovy. Stavby tohoto typu mohly poskytovat poměrně značný komfort, přesto archeologie zaznamenává záhy, asi v 60. a 70. letech 13. století, nahrazování těchto domů domy

³⁵ MEZNÍK, J.: Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy, in: SAP 4, č.2, 1954, s. 23

³⁶ HOFFMANN, F. / JAROŠ, Z./ PISKOVÁ, R./ SVĚRÁK, V.: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000 (pozn. 12), s. 7

³⁷ HOFFMANN, F.: České město ve středověku, Praha 1992 (pozn. 12), s. 40

³⁸ KEJŘ, J.: Zwei Studien über die Anfänge der Städteuerfassung in den Böhmischen Ländern, *Historica*, 16, 1969, s. 81-142

³⁹ PÁNEK, J.: Mistr Diviš a jihlavská listina, *ČMM*, 87, 1969

⁴⁰ KEJŘ, J.: Vznik městského zřízení, 1998 (pozn. 11), s. 121

⁴¹ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, M.: Poznatky a otázky o nejstarší zděné městské zástavbě plynoucí ze stavebního výzkumu sklepů, in: Sborník z celostátní konference středověké archeologie v Hradci Králové, 1977

⁴² VOŠÁHLÍK, A.: K počátkům stavebního vývoje měšťanských domů v Jihlavě, in: *Památky a příroda*, 8, 1981, s. 449-470

⁴³ HEJHAL, P./ HRUBÝ, P.: Dřevěná architektura 13. století, 2005 (pozn. 23), str. 126-149; HEJHAL, P./ HOLUB, P./HRUBÝ, P/ ZIMOLA, D.: Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy (k současnému stavu poznání) in: *Forum urbes medii aevi III.*, Brno 2006, s. 190-229; HRUBÝ, P.: in: HUŇÁČEK, J.: *Jihlavská radnice*, Jihlava 2006

⁴⁴ HRUBÝ, P.: *Jihlavská radnice*, 2006 (pozn. 43), s. 27

⁴⁵ tamtéž s. 28

s kamennými jádry.⁴⁶ Jak se tedy zdá, dosavadní archeologická zjištění víceméně korespondují s předpokládaným vývojem.

Zajímavou otázkou je, nakolik byla počáteční zástavba města dílem živelným či jakou roli zde sehrálo nově příchozí obyvatelstvo, zejména německé. Právě Jihlavská se s největší pravděpodobností týká zpráva Kolmarské kroniky, podle níž se v roce 1249 „*rozmnožili Němci v Čechách skrze ně král shromáždil ohromné bohatství z dolů na zlato a stříbro*“⁴⁷ (Je nepopíratelné, že právě tito lidé byli často dobře obeznámeni s nejnovějšími technologickými postupy při získávání drahých kovů.⁴⁸ Zda však byli nově příchozí horníci uvítáni se vstřícností či s odstupem, o tom prameny mlčí. Podle analogií z Uničova se převážně starousedlíci nechtěli sblížovat s „*divokou hornickou cháskou*“ a ani nově příchozí asi po těsném styku netoužili.⁴⁹)

S přihlédnutím k písemným a archeologickým pramenům se soudí, že první fáze zástavby byla snad chápána jako provizorium, a byla tedy do značné míry chaotická. Potvrzovalo by to tak tezi, že vlastní královské založení bylo už aktem vycházejícím z faktického vývoje.⁵⁰ Otázkou zůstává i podíl panovnickovy účasti na vývoji města. „*Je však nepochybné, že král a jeho rádci kolonizační rozmach účinně podporovali, vytvářeli pro něj příznivé podmínky a samozřejmě ho i využívali pro své záměry.*“⁵¹

Pramenem písemné povahy, jenž se dotýká plánované či neplánované výstavby a rovněž ilustruje panovníkův zájem o nově budované město, je tzv. Jihlavský stavební řád vydaný Přemyslem Otakarem II. roku 1270.⁵² Tímto král stanovuje, „*aby domy at' byly postaveny kýmkoli, o nichž by se dalo soudit, že jsou k neprospěchu nebo škodě zmíněného města, byly úplně zbourány a aby napříště nebyly stavěny žádné domy, jejichž stavbu by nepředcházela rada a souhlas výše řečených měšťanů.*“⁵³ Ony nevyhovující domy se snad mohly nacházet v severozápadní části náměstí, kde archeologický výzkum zaznamenal relikt

⁴⁶ HRUBÝ, P.: Jihlavská radnice, 2006 (pozn. 43), s. 28

⁴⁷ ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 307

⁴⁸ Je velmi pravděpodobné, že společně s horníky, přicházeli i jiní řemeslníci. Částečně lze tedy na tomto základě usuzovat i na možné stavební aj. vlivy.

⁴⁹ ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 307

⁵⁰ MEZNÍK, J.: Jihlavské privilegium, 1954 (pozn. 35), s. 23

⁵¹ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19) s. 47

⁵² CDB V/2, č. 602, s. 198-1999, CDM IV, č. 33, s. 41-42

⁵³ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 186-187; srov. HOFFMANN, F.: Jihlavský městský stavební řád, 1967 (pozn. 12)

jednoduchých dřevěných staveb, které nerespektovaly rozměření měšťanských parcel.⁵⁴ Avšak vzhledem k povaze nalezeného souboru i nejednoznačnosti pojmu *casa* se nabízí i jiná alternativa výkladu. Jestliže pojem *casa* opravdu vystihuje dům či obydlí, lze privilegium skutečně vyložit jako reakci na problém chaotické zástavby města. Pakliže však pojem *casa* budeme chápat spíše ve smyslu bouda, dílna či tavrna, bude privilegium představovat více než kontrolu stavebních záležitostí- totiž kontrolu nad produkcí kovů.⁵⁵ Druhá možnost se vzhledem ke zkoumanému komplexu staveb části náměstí jeví dosti reálnou. Byly zde totiž zjištěny stopy po metalurgické činnosti, především železářské. V průběhu 13. století pak došlo k jednorázovému stržení těchto objektů. Je tedy nasnadě, že jejich existenci pravděpodobně ukončilo právě výše uvedené královské nařízení. V konečném důsledku mohla královská listina zahrnovat oba aspekty, neboť se vzájemně nevylučují.

Pro otázku přesnějšího časového vymezení podává archeologické zkoumání jen několik údajů. K nejstarším bezpečně datovaným artefaktům patří stříbrné mince přesně z poloviny 13. století a dále shořelé trámy stropů, dendrochronologicky datované po roce 1265.⁵⁶ Nezbyvá tedy, než se po konzultaci všech pramenů spokojit s nejpravděpodobnějším časovým určením a výstavbu domů zasadit nejdříve do 40. let 13. století či krátce před polovinu století.⁵⁷

K problematice datace vzniku nejstarší zástavby se úzce váže ještě diskutovaná hypotéza o možném, ještě starším osídlení, na území později lokovaného města. Právě do těchto míst byly totiž namnoze kladeny některé desátkové vsi, uváděné v prvních písemných zprávách k farnímu kostelu sv. Jana Křtitele.⁵⁸ Lokalita, v níž se nachází kostel sv. Jana Křtitele (severovýchodně od centra města), je dnes součástí Jihlavy s příznačným názvem Staré město. Kostel je situován na výrazném ostrohu na levém břehu řeky s názvem Jánský

⁵⁴ HEJHAL, P./HOLUB, P./HRUBÝ, P./ZIMOLA, D.: Měšťanská zděná zástavba, 2006 (pozn. 43), s. 192-206; HRUBÝ, P.: Jihlavská radnice, 2006 (pozn. 43), s. 29;

⁵⁵ HEJHAL, P./HOLUB, P./HRUBÝ, P./ZIMOLA, D.: Měšťanská zděná zástavba, 2006 (pozn. 43), s. 190, 191; HRUBÝ, P.: Jihlavská radnice, 2006 (pozn. 43), s. 29

⁵⁶ HRUBÝ, P.: Jihlavská radnice, 2006 (pozn. 43), s. 28

⁵⁷ HEJHAL, P./HRUBÝ, P.: Dřevěná architektura 13. století, 2005 (pozn. 23), s. 126-149; HEJHAL, P./HOLUB, P./HRUBÝ, P./ZIMOLA, D.: Měšťanská zděná zástavba, 2006 (pozn. 43), s. 192-206

⁵⁸ DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení, 1931 (pozn. 7), s. 1-92 ; ŠIMÁK, J.V.: Záhada z počátků obce Jihlavské, in: Vlastivědný sborník kraje jihlavského, roč.1, 1922-23, s. 3-5; k problematice nejstaršího osídlení a lokace těchto osad naposledy VODÁKOVÁ, D.: Počátky a prvotní vývoj církevní organizace v Jihlavě a v jejím bezprostředním okolí ve středověku, in: Archeologické výzkumy na Vysočině 1, Jihlava 2007, s. 166-207

vršek. Spojnicí k centru později založeného města je tzv. Špitálské předměstí.⁵⁹ Kolem tohoto kostela vznikla snad ona nejstarší předlokační trhová osada později nazývaná Stará Jihlava. Listiny k zmiňovanému kostelu (z let 1233 až 1304) v sobě mnohdy integrují výčet desátkových vsí. Většina z vyjmenovaných osad je však dnes již nezvěstná a jejich lokalizace je stále předmětem výzkumu. Není tedy nelogické, že se uvažovalo o variantě, kdy by vesnice později byla (či byly) pohlceny rozrůstajícím se novým městem. Vzhledem k písemným pramenům by k tomu však mohlo dojít až po roce 1304, neboť v tomto roce jsou ještě všechny desátkové vsi naposledy vyjmenovány (pomineme-li méně pravděpodobnou variantu, že byly jen opsány ze starších listin, aniž by v roce 1304 existovaly). Archeologie se k možnému staršímu osídlení v místech pozdějšího města staví spíše skepticky, zcela tuto variantu však nezamítla. Přihlédnout je ovšem třeba i k tomu, že přestože již byla prozkoumána značná část historického jádra města, nebylo město prozkoumáno beze zbytku. Rozsáhlý celoplošný výzkum se ovšem jeví jako značně nereálný a je rovněž třeba pamatovat na to, že mnoho bylo v tomto směru již znehodnoceno, zejména stavebními zásahy. V místech s tak dlouhou historií osídlení je tento jev zcela přirozený a zákonitý.

Nové město začalo vyrůstat snad na dosud neobsazené půdě. Zda v těchto prostorech budoucího města docházelo, ať již během první fáze výstavby či později k prospektorské činnosti, nelze bezpečně prokázat. Spíše se však zdá, že nikoliv. Ukazuje se, že Jihlava není typickou představitelkou základních dvou typů horních měst, ale že ji lze považovat za třetí vývojový typ. Je to město, které s těžebními areály prostorově nesouvisí a vzniká paralelně v nevelké vzdálenosti od nich na „zelené louce“.⁶⁰ Prospekce drahých kovů se v případě Jihlavy soustřeďovala na severozápadní okraj města do Starých hor. První dřevěné či dřevohliněné stavby byly, zdá se, stavěny bez promyšleného urbanizačního záměru, případně mohly být již při svém vzniku brány jako dočasné. Příliv nově příchozích pracovníků totiž zcela evidentně vyžadoval brzké a alespoň provizorní zázemí. Je totiž nasnadě, že bylo

⁵⁹ Předpokládá se, že bylo nejstarší z jihlavských suburbií. Právě v těchto místech se uvažuje o možném předlokačním osídlení. V této souvislosti se často zmiňuje rovněž vidlicovitý „návesní“ půdorys tohoto předměstí. Jedná se však pouze o hypotézy, neboť ani archeologické zkoumání zatím takové domněnky nebylo schopno potvrdit či vyvrátit. Vzhledem k mnoha katastrofám, které zasáhly zdejší část města, bude pak podobné úvahy nanejvýš obtížné doložit. ; HEJHAL, P./ HOLUB, P./ HRUBÝ, P/ ZIMOLA, D.: Měšťanská zděná zástavba, 2006 (pozn. 43), s. 217-219; KUČA, K.: Města a městečka, 1997 (pozn. 18), s. 669

⁶⁰ Z území uvnitř hradeb dosud v Jihlavě neznáme přesvědčivé důkazy o důlní těžbě, jako je tomu např. v Kutné Hoře, Freibergu či jinde. HEJHAL, P./ HOLUB, P./ HRUBÝ, P./ MERTA, D.: Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy (k současnému stavu poznání) in: Forum Urbes medii Aevi III, Jihlava 2006

nejvyšším zájmem zahájit co nejdříve těžbu, aby byl získán potřebný kapitál pro další, nejen stavební, vývoj.⁶¹

Promyšlená zástavba však na sebe tak či tak nedala dlouho čekat. Byla vytvořena poměrně pravidelná šachovnice velkých domovních bloků seskupených kolem obdélného náměstí. Při založení města sehrál zřejmě svoji roli Eberhard, zakladatel Havelského města na Novém městě v Praze a jeden z vlivných podnikatelů doby.⁶² Rozlohou se nové město řadilo k jedněm z největších a jeho tržiště se téměř mohlo srovnávat s kolínským, vratislavským či krakovským.⁶³ Záhy se také asi začalo s výstavbou kostelů, z nichž dva patřily žebravým řádům (kostel Panny Marie minoritům, kostel sv. Kříže dominikánům), jejichž kazatelské a charitativní činnosti se v bohatnoucím novém městě otevíralo široké pole působnosti.⁶⁴

Dalším kostelem pak byl farní chrám sv. Jakuba. O tom, že se stavbou se začalo či se s těmito stavbami počítalo již při výstavbě města, svědčí jejich organické včlenění do městského půdorysu.⁶⁵ Tak jak to je příznačné, nalézáme klášterní komplexy včleněné do fortifikačního systému města při jeho branách. Pro budoucí městský kostel je pak vymezeno

⁶¹ Pro případné plánování města hned od počátku či k prvotní živelné zástavbě se dá hledat mnoho argumentů, přičemž mnohé již byly vysloveny v dosavadní literatuře, jež se tímto tématem zabývala. ; „*nemělo by smyslu dlouho uvažovat o tom, zda a do jaké míry hrála při zakládání královských měst ve 13. století úlohu nějaká plánovitost nebo program. Kráři šlo v první řadě o to, že mu v městech přibývá vydatný zdroj příjmů a to peněžních...*“ (FIALA, Z.: Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995-1310, Praha 1975, s. 167) Naopak záměrnost fundací Přemysla Otakara II. zdůraznil např. D. Líbal. (LÍBAL, D.: Rozwoj miast czeskich od XI. Wieku do rewolucji husyckiej. Kwartalnik Architektury i urbanistyki 3, Warszawa 1958, s. 241-268) a J. Kuthan. KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 47

⁶² ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 307; srov. KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 48-49

⁶³ Běžně se udává výměra 3,6 ha

⁶⁴ ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 162

⁶⁵ V tomto ohledu je dobré zmínit, že dnešní půdorysná situace města není výrazně pozměněná od vrcholně středověké a můžeme tak částečně vycházet i ze současné podoby. Oproti nynějšímu stavu bylo však území v místech pozdějšího města modelováno výrazněji a dramatičtěji. Například na samotném náměstí byla archeologicky doložena jakási strouha, zaříznuta přirozeně do reliéfu, která je v nevýrazné podobě zřetelná dodnes. Tato strouha měla, zdá se, praktickou funkci odvádět dešťovou vodu a nahromaděný odpad (zejména fekálie) pryč z města (HRUBÝ, P.: Jihlavská radnice, 2006 (pozn. 43), s. 35). Pravidelná uliční síť a rovněž hlavní komunikační osy jsou vesměs dochovány do současnosti. (SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999, (pozn. 18), s. 67) také nepsané prameny, tj. zejména historické mapy poukazují na to, že dnešní půdorysná situace města není výrazně pozměněná od vrcholně středověké a můžeme tak částečně skutečně vycházet i ze současné podoby viz. HOFFMANN / JAROŠ / PISKOVÁ / SVĚŘÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000 (pozn. 12).

místo stranou od náměstí, avšak ne příliš, jen aby ruch a lomoz tržiště nevníkal do chrámových prostor. Na základě tohoto organického včlenění do půdorysu města se usuzuje, že se s těmito stavbami začalo nebo aspoň počítalo již při samotném plánování a následné výstavbě. Tímto se opět střetáváme s otázkou uvědomělé výstavby. Proti logicky strukturovanému půdorysu s předem vytyčenými místy pro kostely se totiž vyslovují nejnovější archeologické poznatky z bezprostředního okolí kostela sv. Jakuba. U nároží jižní věže kostela byl pod „hrobovou vrstvou“ odkryt nejstarší kulturní horizont datovaný na základě keramiky do 13. až 14. století. Obdobný kontext, ovšem již s doklady objektů, byl odkryt i podél jižní stěny kostela. Jednalo se s největší pravděpodobností o spodní partie mírně zahlobených suterénů domů či hospodářských stavení. Snad v těchto místech stála řada dřevohliněných domů, orientovaných vchodem k jihu, přičemž mohly být v provozu současně s postupnou výstavbou kostela. Nebylo však zcela vyloučeno, že se mohlo jednat i o starší horizont. Přesnější datace je pro charakter movitých nálezů nemožná. Objekty však zanikly přibližně v rozmezí 2. poloviny 13., popřípadě v 1. polovině 14. století. Vzhledem k velkému množství nalezených uhlíků a spáleného dřeva se předpokládá, že tyto objekty zanikly v důsledku požáru.⁶⁶ Tyto údaje jsou opět spíše vodítkem než pevně vyřčeným závěrem. Budí více otázek, než na kolik jich odpoví a dávají tudíž prostor k různým interpretacím.

⁶⁶ Nепublikovaná nálezová zpráva uložená v Muzeu Vysočiny v Jihlavě. ZIMOLA, D.: Jihlava, kostel sv. Jakuba Většího, Jakubské náměstí, č.n.z. 71-05

BLIŽŠÍ ZASTAVENÍ U PÍSEMNÝCH PRAMENŮ DŮLEŽITÝCH PRO POHLED NA POČÁTKY KOSTELA SV. JAKUBA VĚTŠÍHO

Stejně, jako se k nejstarší historii města váže mnoho nejasností, pojí se ve stejné míře i k nejstarším dějinám farního kostela. Mnohé otázky jsou přitom stejným jmenovatelem pro obě problematiky. Částečně mohou k objasnění přispět písemné prameny, ačkoliv nemáme k dispozici žádnou zakládací listinu. První listiny, které se bezprostředně vztahují k farnímu kostelu, jsou z roku 1257. Přesto je nanejvýš vhodné pozastavit se na chvíli i u listin, jež těmto chronologicky předchází, a které mohou mít pro kostel sv. Jakuba určitou, byť aspoň hypotetickou, vypovídací hodnotu. Některé již byly letmo zmíněny ve výčtu listin, které lze vztáhnout k vývoji města.

Zajímavá je v tomto směru zejména královská listina z března roku 1243, u níž můžeme rozlišit dvě verze. Jedná se o potvrzovací listinu, kterou král potvrdil právoplatnost původní starší smlouvy mezi želivskými premonstráty a řádem německých rytířů (listiny z roku 1233). Do souvislosti s kostelem sv. Jakuba je dáována zejména pro formuli, kterou je řečeno, že kromě (staré) Jihlavy a Humpolce spadají pod želivské premonstráty i kostely, které byly vybudovány po smlouvě (starší smlouvě, kterou král potvrzuje) v hranicích farnosti sv. Jana Křitele nebo které teprve budou vystavěny. Samotné vystavení listiny (o kterou zřejmě želivští premonstráti žádali) svědčí o tom, že v této době už bylo zřejmé, jaký významný vzestup zdejší lokalita zaznamenává či v brzké době zaznamená. To ostatně dokládá již královská listina z roku 1240, kterou panovník odebírá Jihlavu těšnovským cisterciáčkám. Pro želivské premonstráty tato listina má ještě další významnou rovinu. Díky tomu, že nové město bylo založeno králem na sceleném zeměpanském majetku, náleželo by podle starých zvyklostí i patronátní právo budoucího městského kostela panovníkovi. Tím, že král želivským potvrdil jejich starší nároky, vzdává se tak vlastně i patronátních nároků k nové faře.⁶⁷ Listina ovšem přináší i další zajímavé informace. Dokumentuje probíhající kolonizaci, při které bylo pojišťování si budoucích kostelů v stávající farnosti běžným jevem a mnohdy to byl i důvod pro vytváření falz.⁶⁸

V neposlední řadě je tuto listinu možno chápat jako doklad hornických aktivit a přílivu nového obyvatelstva, při kterém mohlo patrně docházet i k neorganizovanému stavění

⁶⁷ Toto vysvětlení podává Jaroslav Mezník. MEZNÍK, J.: Jihlavské privilegium, 1954 (pozn. 35), s. 24

⁶⁸ Falsum zakládací listiny dolnokounického kláštera z konce 13. století či v listina Přibyslava z Křižanova pro brněnský špitál (rok 1240), která je někdy také zpochybňována.

dřevěných provizorních kaplí či kostelíků. Tuto možnost preferuje J. Žemlička, jenž soudí, že k pojišťování nového farního chrámu tehdejší doba ještě nenazrála.⁶⁹

Královská listina z roku 1243 verze A je psaná na pergamenu s plikou a pečetí krále Václava I. a dnes je v Národním archivu. Opis této listiny je zachován ve vidimu strahovského opata Theoderika a milevského opata Hoyca asi ze 14. století (asi 1306), uložen dle editorského komentáře J. Šebánka a S. Duškové z roku 1962 v želivském fondu archivu v Telči, dnes však v Národním archivu ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP-L 57/I, č. 27, sign. A XXIII 3b. Druhý opis královské listiny je opět v Želivském kopiáři I. z 15. století.⁷⁰ Originální rukopis královské listiny verze B měl k dispozici ještě A. Boček, který jej zdokumentoval v archivu Františkova muzea (v Brně). B. Bretholz jej však už ve svých regestech z roku 1896 neuvádí. Musel se tedy někdy před tímto rokem ztratit a dodnes je neznámý. Text této listiny je opět zachován celkem ve třech opisech. Jeden je ve vidimu třebečského opata Arnolda. Další v potvrzovací listině pro želivský klášter, kterou vydal český král Ladislav Pohrobek v Praze 21. března 1454, dnes uchovávaná v želivském fondu archivu v Telči. Poslední opis je pak v želivském kopiáři I. z 15. století.⁷¹

Následnou písemností, která se s největší pravděpodobností dotýká kostela sv. Jakuba, je papežská odpustková listina z 31. března 1256.⁷² Psána je na pergamenu a uložena v národním archivu v Praze, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP-6. Opis listiny je zachován ve stejném fondu v rukopisu s názvem „*Acta parochie Iglaviensis*“ z roku 1663 – 1697. ŘP-57/II, inv. č. 182, sign. knihy 112. Na základě této listiny se předpokládá, že někdy před tímto rokem farní kostel vyhořel. („*Cum igitur ecclesia parochialis in Iгла incedio ac aliis demolicionibus devastata ...*“) Mohlo by se sice zdát, že tato zmínka se stejně dobře může týkat staršího kostela sv. Jana Křtitele, avšak na základě následných událostí, resp. listin, hned z roku 1257 o přenesení farních práv a svěcení oltářů v kostele sv. Jakuba je patrné, že snad i tato listina se týká nového kostela. Takovou interpretaci nabízí i dosavadní literatura, která tuto listinu zmiňuje.⁷³ Nasvědčuje tomu i skutečnost, že papežské odpustkové

⁶⁹ ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 306

⁷⁰ CDB IV/ 1, č. 19 A, s. 89-92

⁷¹ CDB IV/ 1, č. 19 B, s. 89-92

⁷² CDB V/ 1, č. 74, s. 138-139

⁷³ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85

listiny tohoto charakteru se obvykle vystavují pro rozestavěný kostel.⁷⁴ Lze tedy předpokládat, že místo shořelé stavby se již budovala stavba, která následného roku svčena.

Oněmi již zmiňovanými listinami z roku 1257 jsou listiny biskupa Bruna ze Schauenburka. První je pro jihlavský městský kostel z 31. května 1257.⁷⁵ Dochovala se v originálu na pergamenu s poškozenou pečetí biskupa Bruna přivěšenou na zelenožlutých hedvábných nitích a je uložena v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP-L 57/I, inv. č. 8, sign. A XXXIII 3. Opisy se zachovaly ve stejném fondu v rukopisu s titulem „*Acta parochie Iglaviensis*“ z roku 1663 – 1697, a ve vidimu strahovského Opata Theoderika a milevského opata Hoyca asi z roku 1306. Strahovský rukopis z konce 17. století je dnes uložen v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP - 57/II, inv. č. 182, sign. knihy 112. Druhou listinou je konfirmační listina biskupa Bruna z 2. prosince 1257. Máme ji dochovány jen v moderním archivářském rukopisu od J. B. Dlabáče s názvem „*Siloensia diplomata ab anno 1226 - 1669*“ v knihovně premonstrátského kláštera na Strahově, dnes v Památníku národního písemnictví.⁷⁶

Vzájemná komparace zmiňovaných listin vrhá alespoň částečně světlo na otázku jejich hodnověrnosti, kterou je dobré vždy uvážit. K autenticitě se částečně vyjádřil již G. Fridrich v editorském komentáři diplomatického kodexu, ale zejména pak S. Dušková a J. Šebánek.⁷⁷ Ponecháme-li stranou nejstarší listiny týkající se ještě kostela sv. Jana Křtitele, nad nimiž se otazník věrohodnosti vznášel nejvíce, je zde především dvojí verze královské listiny z roku 1243.⁷⁸ S. Dušková označila za pravou verzi A, jejíž diktát připsala královskému notáři Reintbotovi, kanovníku na Vyšehradě. Z této má následně vycházet znění B.⁷⁹ V tomto směru se zdají být tyto závěry zcela správné. Zdá se, že královský notář snad vyšel z předešlých listin, avšak užil přece jen svého intelektu a invence a sepsal pro želivské potvrzovací listinu (verze A), o niž zřejmě žádali. Lze však předpokládat, že želivské premonstráty tato listina příliš neuspokojila, a proto si zajistili ještě verzi B. Tato verze se sice

⁷⁴ KUTHAN, J.: Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově, in: ČMM, 93, 1974, s. 367-368; tentýž:

Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově, in: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis, Praha 2005, s. 325, 326, 327

⁷⁵ CDB V/1, č. 130, s. 209-210; CDM III, č. 253, s. 241; Reg II, č. 155

⁷⁶ CDB V/1, č. 139, s. 223-224

⁷⁷ ŠEBÁNEK, J. / DUŠKOVÁ, S.: Kritický komentář k moravskému diplomati. Zpracování látky III. Svazku Bočkova moravského kodexu, Praha 1952

⁷⁸ Naposledy k pravosti těchto nejstarších listin VODÁKOVÁ, D.: Počátky a prvotní vývoj, 2007 (pozn. 58), s. 174 -179

⁷⁹ ŠEBÁNEK, J. / DUŠKOVÁ, S.: Kritický komentář, 1952 (pozn. 77), s.19-21

ve všech nezávazných formulacích, zejména v protokolu a eschatokolu, ale dokonce i v arenze a promulgaci, a většinou i v sankci a korboraci stylizuje jako reintbotův diktát, avšak v samotné dispozici se co do majetkoprávního chápání, a tedy přesnosti a právní terminologie výrazně liší. Spíše se odkazuje na texty listin hlásících se do roku 1233.⁸⁰ Verze B královské listiny tak uvádí: „*de bonis universis, que eadem Theutonica domus in Gumpoltz et super Gyglaua racionabiliter et legitime possidebat in villis, silvis, pratis, venationibus, molendinis et rivulis, in terris cultis et incultis,..*“ tato verze B královské listiny vznikla, zdá se, před rokem 1257. Její opis se totiž ocitá ve vidimu třebíčského opata Arnolda⁸¹ (v němž verze A není), který následně potvrdil biskup Bruno ze Schauenburka. Tento exemplář B, byl tedy asi do vidimu opsán coby „pravá“ královská listina. Důvodem pro takové jednání bylo asi ono odlišné majetkoprávní chápání, kdy králi nešlo o přesné vymezení „spirituálií“, ale naopak pouze o přesné určení „temporálií“, tedy toho, co se dotýkalo jeho světských zájmů. Verze A je tedy v jistém ohledu přesnější a čteme zde: „*de capella in Gumpolch cum decima theloney de ipse foro, et aliis eiusdem ecclesie attinenciis, nec non capella in Giglava cum villis et aliis attinenciis suis ac decimis universis, que omnia domus Theutonica prefata racionabiliter et legitime possidebat...*“ zatímco exemplář B se v tomto směru dá vykládat volněji.

Samotný vidimus třebíčského opata Arnolda⁸² je však zajímavý nejen z důvodů, že poskytuje komparativní materiál pro zmiňované listiny, jsou v něm zachovány jejich opisy a v neposlední řadě pak dokládá „pojišťovací“ nároky želivských premonstrátů. Ve svědecké řadě zde totiž nalezneme též jihlavského minoritského kvardiána Bertholda a dominikánského převora Eberharda, což je důkazem toho, že v této době zde již skutečně tyto řády měly své zastoupení. Někdy se na základě této zmínky soudí, že v této době již existovaly i konventní budovy, avšak zodpovědět tuto otázku na základě oné zmínky zcela jednoznačně nelze. Je to ovšem jistě jedna z indicií, i když o samotných klášterních kostelech a dalších budovách nám neříká nic a s podobnou interpretací je třeba zacházet nanejvýš opatrně. Je totiž otázkou, zda

⁸⁰ K přesnému znění a porovnání textů královské listiny se staršími listinami viz naposledy VODÁKOVÁ, D.: Počátky a prvotní vývoj, 2007 (pozn. 58), s. 198-199, Tab. č. 2

⁸¹ Originál vidimu na pergamentu dosvědčil ještě A. Boček v archivu kláštera Želivi, dnes ho ale postrádáme; opis existuje v želivském kopiáři z konce 15. stol., fol. 26-27, moderní opis G. Fridricha je také ztracen; CDB V/1, č. 129, s. 208-9; z mnoha opisů přímo z archivu želivského kláštera vznikla nekritická edice v: CDM VII, č. 113, s. 769;

⁸² K historičnosti vydavatelů želivských listin z roku 1257 blíže viz VODÁKOVÁ, D.: Počátky a prvotní vývoj, 2007 (pozn. 58), s. 201

na místech budoucích konventů nestála zatím jen provizoria či rozestavěné stavby. Na základě toho, jak jsou oba kláštery zakomponovány do městské půdorysné situace se ovšem usuzuje, že vyrůstaly hned od samotného založení města. S přihlédnutím k tomuto pramenu se pak dá tušit, že v této době snad už skutečně byly minimálně rozestavěny oba klášterní komplexy, s větší určitostí pak jejich kostely.⁸³

⁸³ POCHE, E.: Bývalý dominikánský kostel sv. Kříže v Jihlavě, in: ČPS XI, Praha 1932, s. 58 – 59; viz také otázka vzniku města (pozn. 65)

SOUČASNÝ KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO

Chceme-li se dotazovat po jednotlivých stavebních fázích a proměnách kostela sv. Jakuba v historii, konkrétně pro středověké období, je prvořadým pramenem také stavba samotná.

Dnešní podoba kostela je ovšem výsledkem dlouhého časového úseku, kdy bylo zasahováno do jeho vzhledu. O některých dílčích zásazích jsme informováni stavbou samotnou či písemnými nebo obrazovými prameny. V mnoha ohledech se tak dá načrtnout, předběžný historický sled událostí a následně vyvodit stav této stavby v daném čase. Obrázek je však stále do značné míry pouze hypotetický. V bezprostřední souvislosti se vynořuje zejména problematika autentičnosti a vypovídací hodnoty současné stavby, především pak v souvislosti s puristickými opravami, jež započaly na konci 19. století.

POPIS NYNĚJŠÍ STAVBY⁸⁴

Kostel sv. Jakuba Většího leží v severovýchodní části města při hradbách na terénním ostrohu, který se posléze směrem k východu prudce svažuje do údolí řeky Jihlávky. Terén se dále mírně svažuje k jihu, směrem k dnešní budově fary. Kostel je koncipovaný jako orientovaná podélná stavba síňového typu s dlouhým polygonálně ukončeným kněžištěm. Na boční lodě od východu navazují krátké pravoúhlé závěry, střední loď je výrazně delší a ukončena je pětiboce. Ke kněžišti od jihu přiléhá sakristie s depozitářem v patře. V jihovýchodním nároží je přičleněn tubus šnekového schodiště. Schodiště má kuželovou stříšku (pod úrovní pultové střechy zvýšené sakristie), která ve své horní části přiléhá na krov presbytáře. Obdobný válcový plášť točitého schodiště přiléhá k jižní lodi v místech, kde boční loď přechází v pravoúhlý závěr. K severní lodi se na východní straně pojí čtyřboká kaple, od západu někdejší čtyřboká předsíň a mezi těmito vystupuje mohutná centrála barokní kaple P. Marie Bolestné, jež má půdorys osmiúhelníku.

⁸⁴ Zejména po terminologické stránce popis vychází z textu B. Samka (SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999, (pozn. 18), s. 86-89); dále pak J. Kuthana (KUTHAN, J.: Česká architektura, 1994 (pozn. 19), s. 155-158. Popis se snaží být bez interpretací, neboť by mohly být zavádějící. Analýze se budou podrobněji věnovat následně samostatné kapitoly

Zdivo kostela je v současnosti obnažené bez vnější omítky, složené převážně z hrubě tesaného případně jen lomového kamene místní provenience. Opěráky jsou vystavěny z větších přesněji opracovaných bloků rovněž místního kamene. Ve zdivu jsou patrné některé tesané artefakty, o nichž se soudí, že pocházely z první fáze výstavby, snad ještě staršího kostela. Jedná se převážně o kusy tesaných říms a profilů, žeber, rovněž pak o tesané bloky kamenů rádkového kvádrického zdiva. V některých novějších částech stavby je použito již zdivo cihlové.⁸⁵ Omítkou je v současnosti opatřeno pouze nejvyšší patro věží a kaple P. Marie Bolestné.

Presbytář o něco nižší než loď je krytý sedlovou střechou. Vlastní síň je zastřešena mohutnou střechou valbovou. Krytinu tvoří glazované tašky. Valbovou střechu má rovněž od severu přiléhající barokní kaple. Ve středu této centrály pak střecha přechází v polygonální lucernu s kopulí. Věže jsou zastřešeny rovněž kupolemi.

Stavba kostela je po obvodu na vnějším plášti podpírána zpravidla jednou odstupňovanými opěráky. Při jižní stěně a v presbytáři dosahují až téměř k vrcholům oken, končí však o něco níže, přibližně v úrovni pat oblouků hrotitých oken. Na severní fasádě dosahují téže výšky, pouze několik převážně nárožních pilířů dosahuje až k hlavní římsě. Ukončeny jsou skosenými pultovými stříškami s podbrádkovou římsou. Kněžiště, stejně jako loď, jsou prolomeny vysokými štíhlými lomenými okny, která mají zešíkmené špalety a jsou dělena svislými pruty. Jejich kružby jsou obvykle dvoudílné s hůlkovitými profily, v záklenku vrcholí motivem kruhu na dvou hrotitých obloučcích (kněžiště a jedno okno severní zdi trojlodí), nebo jsou vyplněny složitějšími kružbovými útvary s plaménkovými motivy (okna v jižní a severní zdi loď kostela). Na pláštích schodišť lze shledat štěrbinová okna. Obdobná jsou i na věžích, kde jsou ovšem i úzká okna s hrotitým záklenkem a lomená okna s dělicím prutem a kružbami. V jižní věži jsou okenní kružby totožné se vzorci okenních kružeb v trojlodí. Nejvyšší zděné patro severní věže je hladce omítnuto a místo oken zaujaly hodinové ciferníky. Barokní kaple je osvětlena dvojicemi termálních okének umístěných nad sebou. Horní okna jsou v úrovni hlavic pilastrů, spodní přibližně v linii vedoucí nad štíty vchodů.

Hlavní vstup do kostela je v ose západní průčelí, chráněn je pravoúhle nasazenou přízdívkou obsahující dvojici schodišť na kruchtě. V koutech ústupkového portálu jsou sloupky se srostlými talířovými patkami. Dříky sloupů jsou štíhlé ukončené prstencem

⁸⁵ Materiálové složce bude věnována bližší pozornost v samostatné kapitole, stejně tak jako zmiňovaným architektonickým prvkům.

a hladkými kalichovými hlavicemi. Na tyto dosedá odstupňovaná oblamovaná římsa. Tympanon nad římsou je hladký, lemovaný lomenou archivoltou, která je tvořena oblouny, výžlabky a pruty polygonálního profilu. Výžlabky na hranách ústupků i v archivoltě ukončují drápky. Obdobně koncipované portálky se dochovaly rovněž v severní a jižní zdi síňového trojlodí, jsou však menší a zaklenuté půlkruhově. Jsou tvořeny pouze ostěním pročleněným jedním pravoúhlým ústupkem, v němž je vložen sloupek. Hlavice sloupků severního portálku jsou oproti ostatním opatřeny listovým dekorem, snad listy a plody vinné révy. Vstupy do barokní kaple jsou umístěny na východní a západní straně, jsou tvořeny portály s rozeklanými trojúhelnými frontony. Plocha zdiva barokní kaple je omítnutá, vertikálně pročleněná vždy dvojicí nárožních pilastrů s římsovými hlavicemi. Na pilastry nasedají úseky kladí, které nese mohutně přečnívající průběžnou římsu.

Kněžiště sestává ze dvou téměř kvadratických polí s křížovými žebrovými klenbami. Závěr je zaklenut paprscitě. Žebra mají tvar vyžlabeného klínu, který v západním poli má navíc mírně zkosené hrany, a protínají se v plochých kruhových svornících. Žebra dosedají na abaky kalichovitých hlavic s prstencem, které ukončují buď jednoduché či svazkové válcové přípory, jež běží patrně až k zemi (jsou překryty barokním táflováním). V koutech u triumfálního oblouku však klenba dosedá na krátké hranolové přípory s abaky. Klenba kněžiště je pokryta výmalbou s novogotickým ornamentem, stěny jsou vymalovány výjevy ze života sv. Bernarda.

V jižní zdi kněžiště je prolomen lomený portál s kamenným ostěním s přetínanými pruty v záklenku, dole naráží na šikmé splávky patek. Portálem se vstupuje do sakristie, jež je zaklenuta dvěma poli křížové klenby. Její žebra s vyžlabeným klínem a nepatrně zkosenými hranami vyrůstají z náběžných štítků v podobě nevyvinutých drápků nesených konzolami⁸⁶ a protínají se v plochých kruhových svornících. V severní zdi sakristie je mohutný pozdně gotický sanktuář, osazený v kamenném ostění ukončeném kýlovým obloukem. Přední stranu uzavírají kovaná pláštěvaná dvířka. V jihovýchodním koutě je vstup do tubusu šnekového schodiště, které vede do depozitáře v patře. Depozitář je zaklenut opět dvěma poli křížové klenby. Štíhlá žebra s vyžlabeným klínem se protínají v kruhových svornících s krčkem. Plocha svorníků je zdobená mělkou rozetou.

Presbytář se do lodi otevírá mohutným hrotitě ukončeným triumfálním obloukem. Hala lodi je zaklenuta devíti poli křížové klenby. Žebra křížových kleneb jsou klínová s výžlabkem

⁸⁶ V koutech jsou konzoly jehlancové, jedna z nich je vějířovitě probrána. V bocích jsou konzoly polygonální, dvakrát odstupněné a projmuté.

a protínají se v kruhových svornících. Ve středu klenba dosedá na nevýraznou římsu čtyř mohutných polygonálních pilířů. Severozápadní pilíř je opatřen listovou konzolou. Tvary meziklenebních oblouků organicky navazují na polygonální členění pilířů. V bočních lodích klenba při stěnách dosedá na jehlancové konzoly, nebo jsou její žebra jen podseknutá či prostě přiložena ke zdi. Ve východním závěrovém poli jižní lodi mají žebra zkosené hrany a končí krychlovými patkami s jehlancovými konzolami. V severní lodi, která je na západě o jedno pole kratší, dosedají těžká rovněž hranolová žebra opět na jehlancové konzoly. Ve východním závěru severní lodi a stejně tak v navazujícím poli dosedají žebra kleneb na štíhlé, projmuté jehlany s krycími deskami. Obdobnou klenbu má rovněž přilehlá severovýchodní kaple. Původně severozápadní kaple, která byla od východu narušena stavbou barokní kaple, má klenbu síťovou. Klínová vyžlabená žebra se hladce protínají, v prostředním křížení je kruhový svorník s reliéfním pětistým květem. Žebra sbíhají do kuželových patek, z nichž jako by v protisměru vybíhal kužel vzhůru do výžlabku.

Vstup do barokní kaple je ze severní boční lodi, je lemován pilastry s hermokami jenž jsou posazené nakoso. Na bočních volutách segmentově vypjatého nadpraží a u střední kartuše s mariánským monogramem jsou figurky andílků. Portál uzavírá bohatě tvarovaná kovaná mříž.⁸⁷ Nad branou je kartuš se znaky strahovského kláštera a jeho opata, ve světlíku siluety malované na plechu: Pieta, sv. Jakub Větší a sv. Norbert. Kaple je zaklenuta lomenou kopulí s lunetami a uprostřed má průhled do polygonální lucerny. Vnitřní plášť kaple člení pilastry s kompozitními hlavicemi nesoucími průběžné římsové kladí. V její jižní stěně nad vstupem z trojlodí je umístěna drobná varhanní kruchta s konkávně vypjatou zvlněnou poprsnicí. Přístupná je z točitého schodiště, které je zabudováno ve zdech kaple v severozápadní části a jenž pokračuje až do krovů kostela. Z tohoto schodiště je také přístupný úzký dřevěný ochoz s balustrovým zábradlím, obíhající prostor kaple v úrovni parapetů horních oken. Stěny i kopule kaple zdobí bohaté štuky.⁸⁸

V západní části k lodi přiléhá část podvěží a předsíň. Prostor je rozdělen na prostřední širší mezivěžní část na obdélném půdorysu a dva menší prostory na půdorysech čtverců, z nichž vyrůstají věže. Členění zajišťují mohutné hrotitě ukončené pasy, které oddělují tento prostor rovněž od hlavního prostoru chrámového. Předsíň je zaklenuta křížovou klenbou. Její kamenná žebra jsou vyžlabená, v podstatě hranolová, ve středu se protínají v kruhových

⁸⁷ mřížky s rozetami, pásky s roztepanými akantovými listy

⁸⁸ Do těchto prostor nebyl umožněn přístup, proto je jejich popis převzat z: SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího (pozn. 27), s. 43-44

svornících. Nad předsíní je prostor hudební empory, která je v jižní části rozšířena a zasahuje do prostoru boční lodi. Ve zdi západního průčelí jsou po stranách sedlové portálky vstupů do schodišť na kruchtu.

Podkroví kostela je přístupno z horní části schodiště, přiléhajícího k mariánské kapli. Krov jihlavského kostela je poměrně pokročilou konstrukcí. Krovy nad trojlodím byly dokončeny patrně k roku 1539, o čemž svědčí tesařské ozdobně provedené datování letopočtem. Dendrochronologicky byl datován k roku 1535.⁸⁹ Jedná se o typ gotického „klasového“ krovu s čtyřmi úrovněmi hambálek. Sloupky s vaznicemi (stožaté stolice) jsou na konci hambálek. Příčné ztužení zajišťují šikmé vzpěry ve tvaru V.

STRUČNÉ DĚJINY OBJEKTU SE ZAMĚŘENÍM NA POZDĚJŠÍ STAVEBNÍ ZÁSAHY⁹⁰

O přesnějších okolnostech vzniku kostela sv. Jakuba a jeho prvním stavebním vývoji se budu ještě nadále podrobněji zmiňovat, zde proto jen velmi obecně. K roku 1256 máme doklad toho, že kostel (s největší pravděpodobností farní kostel sv. Jakuba) vyhořel a započalo se tak s novou výstavbou. K roku 1257 pak byl zdá se hotov minimálně presbytář, neboť v tomto roce byl svěcen hlavní oltář a oltář sv. Mikuláše zřejmě v rozestavěném trojlodí. Po vysvěcení kostela roku 1257 se v průběhu dalších desetiletí pravděpodobně pokračovalo s výstavbou. Stavební aktivita je dále doložena na konci 13. století opět odpustkovou listinou. Koncem 13. století nebo počátkem století 14. byla zřejmě dostavěna i severní věž kostela⁹¹, která pro svou výhodnou polohu u hradeb sloužila městu též jako strážná („hláska“).

V květnu roku 1353 postihl Jihlavu ničivý požár, který zasáhl město do té míry, že markrabě Jan Jindřich odpustil měšťanům na 5 let daně.⁹² Tento požár se zřejmě nevyhnul

⁸⁹ BLÁHA, J.: Krovy pozdně gotických kostelů, in: KALIOPI, Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 141-144

⁹⁰ Jedná se o stručné shrnutí historie stavby v dosavadním stavu poznání, které je ovšem dosud v mnoha směrech ještě neúplné a otevřené. V možnostech práce rovněž nebylo sepsat podrobné dějiny této kostelní stavby. Největší zřetel je tak kladen na středověký úsek dějin kostela.

⁹¹ Tehdy byla pouze jedna, jižní věž byla dostavěna až ve století patnáctém.

⁹² JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 17

ani kostelu farnímu, avšak o rozsahu škod nejsme nijak informováni.⁹³ První bezprostřední opravy po této ničivé události měly asi jen provizorní charakter a rozsáhlejší oprava se klade až do následných let 1373 – 79.⁹⁴ V této době snad bylo dostavěno a zaklenuto trojlodí křížovými žebrovými klenbami na dvou párech oktogonálních pilířů a vybudována dnešní kruchta, přístupná dvojicí točitých schodišť po stranách hlavního portálu. Nad sakristií bylo vybudováno patro tesorie, zaklenuté dvěma poli žebrových kleneb a přístupné točitém schodištěm, přistavěným jihovýchodnímu nároží sakristie.⁹⁵ V nejzápadnějším poli severní stěny trojlodí bylo prolomeno diagonálně natočené hrotité okno s kružbou, jež snad mělo sloužit k přímému osvětlení pilíře s konzolou, na níž měla být umístěna milostná socha. Dle místní tradice se mělo jednat o sochu sv. Kateřiny, dosud dochovanou, avšak pocházející z pozdější doby po roce 1400.⁹⁶

Roku 1375 si jihlavská fara prosadila, že bude obsazovat místo rektora na městské škole. Není divu, že ve 13. století vznikl spor o příslušnost jihlavské farnosti k diecézi. Právo si přisvojovalo biskupství pražské i olomoucké (spolu s ním jihlavská městská rada).⁹⁷ Spory

⁹³ Postiženo bylo téměř celé město a v této době byl zničen i městský archiv.

⁹⁴ Pro dataci výstavby do 80. let 14. století se vyslovuje i většina dosavadní literatury. ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 170; BARTUŠEK, A / KÁBA, A.: Umělecké památky, 1960 (pozn. 17), s. 17; JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 32; tentýž: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 9; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85; Farní kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, in: KALIOPI, Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 113; Naproti tomu s tezí, jež klade výstavbu vnitřních pilířů lodi a tím i zaklenutí kostela až do doby po velkém požáru r. 1523 přišel D. Líbal (LÍBAL D., Gotická architektura, 1948 (pozn. 9), s. 267). Tato varianta však nebyla obecně přijata. Soudí se tak i na základě dochované listové konzoly na jednom z pilířů pro plánované nasazení klenby. Takové architektonické prvky bývají často dávány do souvislosti s parléřovskou stavební hutí, a proto se zdá být oprávněná datace zaklenutí kostela do 2. poloviny 14. století, resp. blíže do 80. let, kdy bylo užívání těchto prvků příznačné. Pro kvalitní a precizní ztvárnění seschlého listoví se uvažuje o přímé účasti nějakého kameníka parléřské hutí. (KROUPA, P.: Církevní architektura na jižní Moravě, in: KALIOPI Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 78; ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 170; srov. Novák, D.: Středověké kostely v Jihlavě, Diplomová práce na filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Brno 2004)

⁹⁵ Tak se domnívá E. Šamánková, avšak klenba v depozitáři odkazuje spíše ke století patnáctému. K tomu SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85

⁹⁶ SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího (pozn. 27), s. 21 Spíše se ovšem zdá, už z hlediska umístění této konzoly ve značné výšce, že k podobným účelům určena nebyla. I v tomto případě se však jedná o pouhé hypotézy.

⁹⁷ WOLNY, G.: Die Markgrafschaft Mähren, 1842 (pozn. 5), s. 5; K této problematice se však vyjadřuje ještě celá řada autorů, kteří se pokoušeli lokalizovat desátkové vsi uváděné v mnoha nejstarších listinách pro jihlavský region, namnoze je totiž tato problematika propojena, neboť průběh zemské hranice byl bezpočetkrát

vyvrcholily v letech 1377 až 1394. Jihlavští radní dokonce roku 1390, po smrti faráře Drslava, vyhnali jeho nového nástupce (faráře Václava) a přivlastnili si veškeré důchody této fary. Již v roce 1394 se však na základě rozhodnutí mohučského arcibiskupa, který patronát opět přiřkl želivskému klášteru, vše vrátilo do původního stavu.⁹⁸ Město Jihlava však nakonec také nevyšlo s prázdnou, neboť roku 1400 mu bylo papežem Bonifácem IX. povoleno několik beneficí.⁹⁹

Husitské války a doba poděbradská

Během husitských válek zůstává Jihlava pevně na katolické straně a roku 1420 vypovídá nepřátelství husitské Praze. Poté, kdy byl želivský klášter poničen střetem s husity, stala se jihlavská fara útočištěm komunity želivských premonstrátů. Když král Jiří z Poděbrad Želiv k roku 1468 zastavil, stal se pobyt při jihlavské faře trvalým. De facto sídlil konvent na svatojakubské faře až do roku 1589.¹⁰⁰ Husitská vojska pod přímým Žižkovým velením sice obléhala i Jihlavu roku 1423, dobýt ji však nedokázala a po několika týdnech odtáhla. Obléhání se ještě jednou opakovalo, v roce 1427, kdy je vedl hejtman Jan Roháč z Dubé, ale úspěšný nebyl ani on. V průběhu husitských bouří byla při kostele sv. Jakuba v Jihlavě postavena druhá věž na jižní straně západního průčelí, která následně sloužila jako zvonice.¹⁰¹ Tato jižní věž byla po svém vystavění pravděpodobně vyšší než věž severní, ale následně musela být stržena pro statické potíže (dnes je nižší).

K 5. červenci roku 1436 byla na jihlavském náměstí slavnostně vyhlášena basilejská kompaktáta, která ukončila husitské války a Čechům dovolila přijímání pod obojí způsobou.

pozměňován. Zejména: DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení, 1931 (pozn. 7), s. 1 – 92; SCHULZ, J.: Vývoj českomoravské hranice do 15. století, in: HG, 4, 1970, s. 52n.

⁹⁸ tamtéž: s. 5; JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 33

⁹⁹ JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 33; tentýž: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 9

¹⁰⁰ FOLTÝN, D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005, s. 330

¹⁰¹ Mezi roky 1425 (1430) -1436. Samek (SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s.85-92) mluví pouze o „zvonícovém patře jižní věže“ - to se zdá být přesnější, neboť obě věže kostela lícují se západním průčelím a jsou organickou součástí trojlodí. Zdá se tudíž logické, že zdivo čtvercového pole, na kterém je jižní věž vystavěna, stálo již tehdy až do výše průčelí haly (patro oken nad portálem - na vyobrazení Přepadení Jihlavy v r. 1402 pak tedy pravé okno průčelí je vlastně oknem prvního patra budoucí věže - na tuto hmotu stačilo tedy pouze přistavět další patro (či dvě menší - jak tomu je na severní věži).

Vyhlášení se zúčastnili zástupci strany podobojí, papežská delegace a císař Zikmund (ten tu byl zároveň přijat za českého krále). Ve farním kostele sv. Jakuba se konala slavnostní katolická mše a následující den tu Jan Rokycana sloužil husitskou mší s přijímáním podobojí.¹⁰²

Doba pohusitská byla pro jihlavské měšťany nepříznivá. Lze se tak domnívat na základě toho, že roku 1457 král Ladislav městu snížil daně, aby se mohlo vzpamatovat ze škod způsobených válkami a živelnými pohromami.¹⁰³ V červenci roku 1458 pak byla Jihlava obléhána Burjanem Trčkou z Lipé ve jménu krále Jiřího z Poděbrad. Město se vzdalo až po čtyřech měsících odporu. K roku 1460 máme zprávu, že v kostele sv. Jakuba přestaly být slouženy bohoslužby, a to snad vinou špatného stavu kostelní stavby.¹⁰⁴

Za posledních 25 let se tedy stav chrámu sv. Jakuba musel radikálně zhoršit (ještě v 30. letech byla mu přistavěna věž a v roce 1436 se tu konaly slavnostní mše při příležitosti vyhlášení basilejských kompaktát). Mohl být zčásti pobořen při zmiňovaném zemětřesení anebo lze z toho odvozovat, že byl výrazně funkčně poškozen roku 1558 při poděbradském obléhání Jihlavy.¹⁰⁵

V 60. letech zřejmě došlo alespoň částečně k opravě farního kostela, neboť roku 1471 se snad právě tady nechal Matyáš Korvín zvolit českým králem.¹⁰⁶

První zmínku o rekonstrukci máme však až z roku 1473, kdy došlo k opravě obou věží kostela.¹⁰⁷ Roku 1488 byly faře odkázány značné částky jihlavským rychtářem Prokopem Pilgramerem a patrně ještě téhož roku došlo k přeložení krytiny střechy kostela.¹⁰⁸ Někdy se uvažuje, že až teprve tehdy došlo také k zaklenutí haly trojlodí.¹⁰⁹

¹⁰² JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 33; tentýž: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 9

¹⁰³ Onou živelnou pohromou mohlo být „velké zemětřesení, zmiňované k 5. červnu roku 1443. V Jihlavě se údajně „kolébaly věže a bořily domy a sýpky“ HOFFMANN, F.: Místopis města Jihlavy, 2004 (pozn. 12), s. 64; JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 25

¹⁰⁴ JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 33; tentýž: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 9

¹⁰⁵ O tom by mohl svědčit i nejnovější archeologický nález kamenné dělové koule o průměru cca 13 cm. Viz ZIMOLA, D.: Jihlava, kostel sv. Jakuba Většího, č.n.z. 71-05 (pozn. 66)

¹⁰⁶ JAROŠ, Z./ KŘESADLO, K.: Jihlava, kulturně historický průvodce, 1996 (pozn. 21), s. 55; JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 35

¹⁰⁷ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 9

¹⁰⁸ tentýž: s.9

¹⁰⁹ Farní kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, in: KALIOPI, Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 114

BLIŽŠÍ ZASTAVENÍ U JEDINEČNÉHO OBRAZOVÉHO PRAMENE PRO PODOBU MĚSTA V 15. STOLETÍ

O tom, že Jihlava patřila také v 15. století mezi přední královská města na Moravě podává názorné svědectví kromě jiného freska znázorňující přepadení Jihlavy roku 1402,¹¹⁰ která je nesmírně cenným dokladem pro rekonstruování podoby celého města, tedy včetně kostela sv. Jakuba. Nalezneme ji na epištolní straně presbytáře minoritského kostela Nanebevzetí Panny Marie. Názory na stáří a autenticitu této fresky se dlouho různily. Asi

¹¹⁰ Popis samotných událostí, které se staly předmětem pro vyobrazení událostí z roku 1402, byl velmi vděčným námětem na vyprávění. Sepsání těchto událostí nalezneme např. již u Tomáše Pešiny z Čechorodu (Mars Moravicus, Praha 1677), jehož částečný překlad je v knize F. Hoffmanna (F.HOFFMANN: Listy a Obrazy, 1958 (pozn. 12), s. 32-36). Roku 1402 18. února o 2. neděli postní se v Třešti smluvil Zikmund z Rokštejna s bratry, rytíři Janem, Arnoštem a Mikšem z Leskovce s Janem Dvořeckým, Janem Sokolem z Lamberka zvaným Sokol, Smilem z Dirné a Jetřichem ze Studené o tom, že následujícího dne přepadnou Jihlavu a osvobodí odtud po pět neděl vězněného Heřmana z Bukové švagra Zikmundova. Neboť bylo pokládáno za neslýchanou ostudu a potupení rytířského stavu, když byl takto vězněn od měšťanů. Následné noci skutečně město přepadli. Vystoupili na hradby v místech minoritského kláštera a hodlali obsadit bránu Matky boží. Nicméně akce se nakonec nezdařila. Část útočníků byla pobita, ale z větší části byli zajati. Z obránců pak padli čtyři měšťané. (Mixo Hammermeister, Ulmann Rudel, Chuncz Wagner a Walt Pinte.) Za zmínku pak stojí, že Mixo Hammermeister (Kříž Hamerník) patřil k jedné z nejbohatších jihlavských patricijských rodin. (Na kopiích veduty jsou tito čtyři vyobrazeni pod nápisem v pravé části obrazu.) Mezi zajaté se někdy počítá i sám Zikmund z Rokštejna, ale ten patrně uprchl, neboť následného dne vydal v Třešti listinu určenou jihlavským, kde vysvětluje důvody svého počínu, a že Bůh však, v jehož moci jsou skutky lidské rozhodl jinak a že jsou povinni mu vzdát zasloužené díky. Dále prosí za křesťanské pohřbení padlých a propuštění zajatých. Připojuje následně, že jestliže tak jihlavští učiní, budou v něm mít dobrého souseda a přítele, pakli - že nikoliv, bude jim škodit a bude jejich nejúhlavnějším nepřítelem. Zajati byli nakonec skutečně po jisté době věznění a zaplacení výkupného 400 zlatých propuštění. Propuštěn byl i Heřman z Bukové a to zásluhou markraběte Prokopa. Právě ten patrně sehrál důležitou příčinu i samotného motivu přepadení, neboť historiografická literatura postupně dospěla k názoru, že útok náležel k četným případům, kterým byla města vystavena v období před husitskou revolucí. A měl širší, dokonce mezinárodní souvislost. V jeho pozadí stála strana markraběte Prokopa, která usilovala o upevnění a rozšíření svých pozic na Moravě, zejména v zápase s markrabím Joštem. Jihlavané své vítězství náležitě oslavili. Nechali vymalovat zmiňovanou fresku a na výroční den vítězství bylo konáno procesí. Průvod s bohoslužbou a dary duchovním se opakoval každoročně 20. února a tento den dostal název „kapří den“ podle dávek udělovaných z nadání měšťanské nadace, která zajišťovala dávky ryb pro mnichy minoritského kláštera i ostatní duchovní. Slavit se v Jihlavě přestalo až téměř po 100 letech, kdy se Jihlava přimkla k luterství. (Literaturu k této události uvádí už J. Dobiáš (DOBIÁŠ, J.: Dějiny královského Pelhřimova a jeho okolí I., Pelhřimov 1927, s. 435 a doplňky tamtéž II. Praha 1954, s. 812))

nejnověji se touto freskou zabývali Ivo Hlobil a František Hoffmann, jejichž vývody se zdají být velmi pravděpodobnými.¹¹¹ Soudí, že dnešní obraz je barokní freskou vzniklou někdy v roce 1735 rukou Franze Böhmischbrodera. Tato freska však zřejmě měla předchůdce, z něhož v základu vycházela a který vznikl již nedlouho po události kterou znázorňuje. Znovu se tak přiklonili k názoru, který vyslovil již E. Schwab, že zde tato freska vznikla před rokem 1436.¹¹² K tomuto názoru dospěli po prozkoumání jak z hlediska historického tak uměleckohistorického. Jako argument pro datování sloužily jednak nápisy, srovnání s pozdějšími kopiemi této fresky a vůbec nejdůležitější byla patrně vlastní podoba znázorněného města.

Zdá se totiž, že ačkoliv je to v rozporu se soudobým přístupem jak znázornit podobu konkrétního města, je zde zachycena autentická podoba Jihlavy, a nikoliv jen obecná představa, jak to nalezneme třeba v iluminacích 14. a 15. století. Takovéto vrocení se taktéž opírá o argument, že obraz odpovídá gotickému výtvarnému názoru, který dovoľoval synchronizaci událostí časově disparátních. Proto mohlo být uprostřed náměstí zachyceno děkované procesí městských obyvatel za šťastné odvrácení útoku na město i když sama freska zachycuje ještě samotný útok.

Do 15. století náleží nepochybně zobrazení domů města uvnitř hradeb. Na náměstí jde vesměs o domy s přízemím a prvním poschodím, v přízemí s vraty a někde s krámem s obloukovým zaklenutím. Jeden z domů na okraji náměstí má gotický štít se stupňovitými okraji. Tři velké domy s krámcí za praporem procesí jsou zřejmě patricijské domy s podloubími v ochozu vedle dnešního chrámu sv. Ignáce. Po pozdějším Kreclu, který začal vyrůstat v 16. století, není dosud na obraze stopy. Také charakter hradebních zdí, bašt věží a bran odpovídá 15. století. *„Je tedy nemyšlitelné, že takovéto vyobrazení gotického města by vzniklo zpětně v 16. století (či později) Neboť by to bylo v rozporu se soudobou mentalitou, která nejen nechtěla, ale především nebyla schopna takové historické a výtvarné zpětné projekce.“*¹¹³

Argumentem pro datování fresky se stala také zejména podoba kostela sv. Jakuba. Svatojakubský chrám je zde zachycen v pohledu od západu, ačkoliv poněkud nepřesně. Nad předsíní hlavního portálu spatřujeme trojici oken s kružbami, nad nimi vysokou stanovou

¹¹¹ HLOBIL, I./, HOFFMANN, F.: Barokní freska přepadení Jihlavy roku 1402 v minoritském kostele. Kopie Gotické veduty z doby před rokem 1436. in: Umění 2, roč. 51, 2003

¹¹² SCHWAB, E.: Alte Ansichten und Pläne von Iglau. Zvl. otisk Čsp. Zeitschrift des Deutschen Vereines für die geschichte Mährens und Schlesiens, roč. 37, sešit 1,2, Brno 1935, s. 2

¹¹³ HLOBIL, I./ HOFFMANN, F.: Barokní freska, 2003 (pozn. 111), s. 154

střechu. Při severním nároží se tyčí mohutná věž završená jehlancovou střechou, s kružbovými okny v nejvyšším patře. Na její stěně je namalována velká postava s holí v ruce, sv. Kryštof, jehož mohutná postava byla často zobrazovaná na kostelních štítech, aby vítala poutníky. Kostel byl tedy namalován pouze s jednou věží. Zápisy z III. Městské knihy z let 1426-1436 se pak zmiňují o dostavbě druhé věže. Samotná věž byla vybudována v letech 1435-1436, a tak je vznik fresky kladen právě před rok 1436. Dalšími argumenty, že dnešní freska měla opravdu předchůdce z doby před 1436, je též opuková krásnoslohá konzola pro dnes již neexistující sochu Panny Marie, původně rovněž součást celkové kompozice malby.¹¹⁴

K významu této fresky pak přispívá také to, že zde můžeme hledat vůbec nejstarší vedutu v českých zemích, nehledě na výjimečnou rozměrnost veduty, pro středověk nezvyklou.

Celá gotická veduta byla kopírována. Jednou kopií je kolorovaná kopie jihlavského rytce a kronikáře Jana Jindřicha Marzyho z doby kolem roku 1800, uložená ve sbírkách Muzea Vysočiny. Druhou kopií je pak černobílá kopie, již nechal zhotovit pro svoji německou Historii města Jihlavy v letech 1828-1830, případně 1840, magistrátní rada a historik Andrea Sterly.

Součástí výjevu je ve středu obdélníková černá plocha se špatně čitelným latinským nápisem.¹¹⁵ V pravé dolní části je pak obdélníková tabulka s nápisem ve středověké němčině.¹¹⁶

¹¹⁴ Konzola představuje tvarem i materiálem analogii k původní konzole krásnoslohé Madony na severozápadním pilíři v trojlodí jihlavského farního kostela sv. Jakuba. viz. KUTAL, A.: České gotické sochařství 1350-1450, Praha 1962, s. 156-157, obr. 154-155

¹¹⁵ GRATIS /CVM/ ANIMIS OMNES /VOKO/ DOMINO ORO QUI NOS / PRO/ PIETATE / NOSTRA/ AT AB INIMICORU/M/ POTESTATE HINC OPORTET UTCANAMUS CUM ANGELIS SEMPER GLORIA IN EXCELSIS + MARIA MATER GRATIE, MATER MISERICORDIAE TU NOS AB HOSTI/BUS/ PROTEGE IN HORA MORTIS SUSCIPE, O BENIGNA (*Vděční potomci zpívejte písně bohu, který nás v neštěstí vysvobodil z moci nepřátel...abychom zpívali s anděly. Maria Matko milostivá, matko milosrdenství chraň nás od nepřítel, v hodině smrti k nám vzhlédni ó blahoslavená*)

¹¹⁶ NACH CRISTES GEPURTE VIERZEHEN HUNDERT VND CZWEY IAR AN DEM SUNTAGE
REMINISCERE CZU MITTER NACHT QWAMEN DY FEYNDE ALHR IN DY STAT MIT GROZZEN
LY STEN VND STARKER MACHT VUD GEWUNNEN VNS AN BEIDE MAWREN. UND AWCH
DIEZ CLOSTER . DA HALF VNS GOT VND VNSER LIEBE FRAWE DAS WIR DY FEYNDE UBER
WVNDEN, DAS SY WIDER AWS UBER DY MAWREN VILEN VND BRACHEN/?DY HELSE. VND
VIL WURDEN YR DERSLAGEN VND GEFANGEN VND DER VNSERN VIERE VOLGINGEN: MIXO
HAMERMEISTER, VLMANN RUDEL, CHUNCZ WAGNER, WALT PINTER, DEN GOT GNAD VND

Freska, kterou jihlavané nechali vymalovat, je také svědectvím toho, jaký postoj měšťané zaujímali k minoritskému chrámu. Na otázku postavení mendikantských klášterů ve městech se výrazně zaměřil Bernhard Stüdeli, jehož vývody jihlavská situace může jen podpořit. Minoritské kláštery sloužily již od 14. století a namnoze ještě poměrně dlouho po středověku nejen samotným menším bratrům či pro mimořádné události v životě města, jako přivítání papeže, císaře, králů, knížat, ale sloužily též pro konání veřejných shromáždění městské komuny. A to nejen k zasedáním mimořádným, ale i běžným zasedání orgánů městské samosprávy. Městské komuně, která byla zpravidla i pánem a ochráncem žebravých řádů, se tak otevřela možnost, aby nezávisle na dřívější vrchnosti vykonávala v mendikantských a zejména v minoritských kláštorech všechny politické činy a úřední akty. V bezpečné ochraně a navíc na sakrálním místě v životně důležitém spojení s bohoslužbou.¹¹⁷ Přitom by bylo nepochybně zajímavou otázkou, jaký postoj pak měšťané zaujímali ke kostelu sv. Jakuba a jak se vnímaly obě církevní instituce, nevyjímaje dominikánský konvent.

VNS MYT YN. AMEN. (Roku 1402 po kristově narození, v neděli Reminiscere po půlnoci, přepadli nepřátelé lstivě a s velkou silou město ze všech stran a přemohli nás i tento klášter na dvou místech. Tu nám pomohl Bůh a Panna Marie, takže jsme nepřátele přemohli, že padali přes hradby a lámali si vazy. A mnoho jich bylo pobito a zajato a z našich zahynuli čtyři: Mixo Hammermeister, Ulmann / kovář/Rudel, Chuncz wagner a walt pinter. Bůh jim bud' milostiv /a s nimi i nám/. Amen)

¹¹⁷ Například areál konventu v Bernu byl dokonce využíván k umístění praků. Viz (STÜDELI, B.: Minoriten und andere Mendikanten-Niederlassungen als Gemeinschaftszentren im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadt, in : Stadt und Kirche. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas Bd. XIII (hsg. Franz Heinz HYE), Linz/ D. 1995 s. 239-255)

Vladislavské období a další přestavby

Začátkem 16. století ve městě obchod a řemesla jen kvetou, což se záhy projevuje i na zdejších svatostáncích. Rovněž však rostou jisté sociální nepokoje, zejména proto, že přibližně od 20. let městskou radu ovládalo několik vzájemně si příbuzných rodin, které patřily mezi obchodní patriciát. Své zastoupení na magistrátu měly sice i řemeslnické cechy, avšak od počátku 16. století většinu těchto míst trvale osazovali zástupci bohatého cechu sladovnického.¹¹⁸

Vzrůstající bohatství města se zračí i ve stavbě kostela sv. Jakuba. Roku 1506 dostává jižní věž novou střechu. Roku 1509 byla v západním poli jižní boční lodi vestavěna patrová kruchta na půlkruhové arkádě s polygonálním sloupkem.¹¹⁹ Na východním konci jižní lodi došlo k horizontálnímu rozdělení posledního pole na nízkou spodní kapli a vysokou horní oratoř. Oba prostory byly zaklenuty křížovými žebrovými klenbami. Nová kaple svěcená ke cti Zvěstování Panny Marie, sv. Anny, sv. Jáchyma a sv. Josefa byla vysvěcena olomouckým biskupem Martinem Göschlem r. 1513.¹²⁰

Další dvě kaple byly téhož roku 1513 přistavěny k severní boční lodi. První, zasvěcená sv. Rochu,¹²¹ se nedochovala a druhá, zasvěcená sv. Šebastiánovi, zvaná též Sladovnickou („Mälzerkapelle“), která byla přistavěna k dvěma západním opěrákům před původní severní vstup do kostela. Nová kaple sv. Šebestiána byla záhy po dokončení vybavena tzv. sladovnickým oltářem, z něhož se dodnes dochovala pouze socha sv. Jakuba¹²² a jeho součástí byla patrně i socha Boha-Otce, která je dnes umístěna v jihlavském muzeu.¹²³

Sladovnická kaple byla zastropena síťovou žebrovou klenbou, jejíž protáhlá klínová žebra jsou vyžlabená a dosedají na kuželové patky. Tři okna jižní stěny trojlodí byla podstatně rozšířena, stejně jako okno ve druhém poli severní stěny presbytáře. Ze stejného období

¹¹⁸ ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 178

¹¹⁹ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 10

¹²⁰ tamtéž: s. 10; tentýž: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 33; Farní kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, in: KALIOPI, Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 114

¹²¹ Dle Jaroše se jednalo pouze o přestavbu kaple ve východním prodloužení severní lodi. (JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 35) Naproti tomu s odlišným názorem BARTŮŠEK, A / KÁBA, A.: Umělecké památky, 1960 (pozn. 17), s. 18

¹²² Je považována za dílo L. Luxbergera. Nyní je umístěna na konzole v této kapli. (JAROŠ, Z./ KŘESADLO, K.: Jihlava, kulturně historický průvodce, 1996 (pozn. 21), s. 51)

¹²³ JAROŠ, Z./ KŘESADLO, K.: Jihlava, kulturně historický průvodce, 1996 (pozn. 21), s. 51

pochází hrotitý přetínaný portál z chóru do sakristie a v severní stěně sakristie bylo tehdy zřízeno nové tesorium, v bohatě zdobeném tesaném ostění. Ještě před rokem 1520 pak byla při druhém jižním sloupu lodi vybudována nová kazatelna, z níž se dodnes dochovala spodní část se schodištěm.¹²⁴

V roce 1523, 18. května, stihl Jihlavu ohromný požár, který s výjimkou malé oblasti kolem kláštera dominikánů postihl celé město. Dle Leupoldovy kroniky bylo zničeno celé město i s kostely, zvony a věžemi. Ušetřen zůstal pouze dominikánský klášter a několik domků, z nichž některé stály za jakubskou farou. Oheň velmi silně zasáhl i nově upravený farní kostel a kronika uvádí, že se zřítila klenba jeho chóru, přičemž zahynuli tři lidé.¹²⁵ V literatuře bývá někdy tento údaj vykládán tak, že došlo ke zřícení klenby hlavního chóru. Památka však o něčem takovém nevypovídá a kronikářský údaj je možné vysvětlit zřícením pouze valené hrotité klenby východní kaple severní lodi.¹²⁶ Doklady o její někdejší existenci lze údajně zjistit na půdě.¹²⁷ Tímto požárem byly hodně zasaženy i obě věže kostela, včetně velkého zvonu, který byl zcela zničen.¹²⁸ Větší části kleneb kostela však zřejmě vážněji poškozeny nebyly a interiér chrámu oheň pravděpodobně také z části ušetřil. Celkové škody musely být ovšem rozsáhlé, neboť následné opravy trvaly až téměř do poloviny století. V této době s největší pravděpodobností vznikly nové klenby východní kaple severní lodi a zdá se, že v návaznosti na tyto opravy byly upraveny či nově vyzděny rovněž klenby sousedního pole severní lodi a jejího východního závěru, neboť je svou podobou shodné s klenbou ve východní kapli. Žebra těchto kleneb dosedají na štíhlé projmuté jehlany s krycími deskami

¹²⁴ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 89; SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího (pozn. 27), s. 21

¹²⁵ LEUPOLD VON LÖWENTHAL, M.: Chronik der königlichen Stadt Iglau, 1402-1607, Brünn 1861, s. 98-99; HOFFMANN, F.: Listy a obrazy, 1958 (pozn. 12), s. 97

¹²⁶ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85; SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího (pozn. 27), s. 25 Zcela vyloučit nelze ani zřícení východního závěru severní lodi, neboť má klenbu shodnou s klenbou závěru jižního.

¹²⁷ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s.85;

¹²⁸ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 10

a liší se od starších kleneb trojlodí.¹²⁹ Většina stavebních prací na kostele sv. Jakuba z počátku 16. století je údajně spojena se jménem zednického pražského mistra Jeronýma.¹³⁰

Ke konci 30. let se u kostela začal budovat nový krov. Tento krov byl, zdá se, zcela v souladu s dobovým pojetím, podstatně vyšší než jeho předchůdce, jak dosvědčují otisky na stěnách věží v podkroví. Nad vítězným obloukem a západní částí trojlodí byly proto postaveny nové štítové zdi,¹³¹ které střechu nad trojlodím zvýšily přibližně na dnešní úroveň, střecha kněžiště však zůstala v původní výšce. V souvislosti se zvýšením štítu měla být v této době v místech nad klenbou závěru severní lodi, severní stěna zesílena hranolovým opěrákem.¹³² K roku 1539 byl nový krov dokončen a v následných letech byl opatřen břidlicovou střešní krytinou. Nad středem trojlodní střechy byla údajně vytyčena osmiboká vížka nebo věž, která se však do dnešních dnů nedochovala.¹³³

¹²⁹ Do doby přestavby kostela po požáru roku 1523 kladl D. Líbal (LÍBAL, D.: *Gotická architektura*, 1948 (pozn. 9), s. 267; týž: *Počátky gotického stavitelství*, 1949 (pozn. 9), s. 16) též vznik mohutných oktogonálních pilířů v trojlodí i jeho kleneb. Tento názor však nebyl v literatuře obecně přijat.

¹³⁰ JAROŠ, Z.: *Gotická Jihlava*, 1993 (pozn. 21), s. 34; týž: *Kostel sv. Jakuba*, 1994 (pozn. 21), s. 10; Jeho kamenické značky („merky“ - 15x63 - nad x je stříška a nad stříškou šipka nahoru) se nachází na několika kamenech západního průčelí

¹³¹ S malými obdélnými větracími a prosvětlovacími okénky.

¹³² SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: *Farní kostel sv. Jakuba Většího* (pozn. 27), s. 25; Je ovšem otázkou, zda by tento opěrák nemohl být již původu staršího. Je totiž nápadné, že jeho umístění je téměř symetrické k opěráku, který přiléhá k jižní straně kostela k sakristii, byť opěrák při sakristii dosahuje podstatně nižší výšky (cca 2,5m). Výstavba sakristie, stejně jako opěráků, byla v prováděném SHP v úrovni vstupu zařazena do časového úseku po roce 1243 do 1250. Nabízí se tak možnost, že zmiňovaný severní opěrák by mohl mít svůj původ ve stejné stavební fázi, případně, že by přináležel stejně jako výstavba spodní části sakristie do časového úseku výstavby před rokem 1257. Přihlédneme-li k zdivu opěráku a k mase zdiva samotného kostela, jsou jasně patrné vyrovnávací vrstvy, které přesahují z jednoho do druhého. Tato okolnost tedy nasvědčuje tomu, že opěrák skutečně vznikl souběžně se zdivem ke kterému přiléhá. Další okolností, která souzní s vysloveným je fakt, že tento opěrák je typologicky totožný s velmi blízkým nárožní opěrákem, o jehož provázanosti a dataci před rok 1257 není pochyb. (viz fotodokumentace) Je tedy otázkou, do jaké míry se lze na plány SHP skutečně spolehnout a jak podrobně bylo zkoumání prováděno.

S přihlédnutím k výše uvedenému se zdá být namístě nejvyšší opatrnost.

¹³³ Z. Jaroš tvrdí, že „stopy po ní jsou ještě patrné“ (JAROŠ, Z.: *Gotická Jihlava*, 1993 (pozn. 21), s. 34; týž: *Kostel sv. Jakuba*, 1994 (pozn. 21), s. 10)

Roku 1545 se pracovalo na obnově obou věží, ale již roku 1548 se uvádí, že jižní věž, musela být snížena, protože se začala vychylovat ze své osy a hrozila zřícením.¹³⁴ Byla tedy snížena na dnešních 54 m.¹³⁵

V letech 1559 a 1561 dostaly věže nové kopule, pokryté měděným plechem, severní byla opatřena ochozem pro věžníka.¹³⁶

Roku 1562 byly s největší pravděpodobností prováděny nějaké úpravy na krovech kostela, o čemž svědčí letopočet s iniciálami W G (?) a křížem, namalovaným červenou barvou ve středu východního štítu lodi v podkroví. Přesnější zprávy však o těchto zásazích nejsou známy.¹³⁷

V následném roce byla v chrámové lodi mezi severní věží a druhým sloupem severní boční lodi postavena čestná tribuna pro radní. Nesena byla půlkruhovou arkádou na sloupcích s válcovými dřívky a jehlancovými hlavicemi. Sloupky byly přiloženy k pilířům lodi. Oblouk arkády byl rámován dvěma tenkými lištami. Poprseň tribuny byla členěna svislými lištami na

¹³⁴ Věže zvýšeny o celé jedno patro - na jižní věži je v tomto sníženém patře ze tří (či čtyř) stěn pozdně gotické okno s hrotitým záklenkem a bohatou kružbou. Dnes se na fotografii jeví jako odlišené a to díky omítnutí (na rozdíl od rezného zdiva ostatního kostela). Severní věž má nadstavené patro výrazně vyšší, téměř dvojnásobné, a jsou v ní pouze malá prosvětlovací okénka (podobná jako ve východní štítové zdi trojlodí z téže doby). V horní části věže je ochoz. Nadstavené patro v západním průčelí je opatřeno hodinami. V severní věži byl ubytován věžník. Ten se dvěma pomocníky troubil hodiny, hlídal město před ohněm i nepřáteli, vítal vzácné hosty slavnostními fanfárami apod. Kostel měl tedy patrně před úpravou v 16. století dvě stejně vysoké věže do úrovně druhého patra (třetího podlaží) opatřené dvěma (3-4?) stejnými hrotitými okny stejnými (na každé věži - svou výškou by tak odpovídala úrovni střechy sníženého trojlodí. Viz Novák, D.: Středověké kostely v Jihlavě, 2004 (pozn. 94), s. 65

¹³⁵ JAROŠ, Z.: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s. 31; týž: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 10; Příčinou bylo patrně kromě poškození zdiva věže požárem, její mělké založení v měkkém jílovitém podloží (jílovité eluvium), které nebylo úměrně zvýšené hmotností věže. Jistou úlohu zde mohlo sehrát snad i možné rozdílné položení základů stavby. S podobným problémem se v Jihlavě potýkal dominikánský kostel sv. Kříže. Archeologicky zde bylo doloženo, že v místě presbytáře činil výškový rozdíl povrchu podloží 519,70-518,4 m n. m., tj. 1,30 m na vzdálenosti přibližně 17 m a odtud pramenily statické poruchy budovy. (ZATLOUKAL, R.: Záchraný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže, 1994 (pozn. 13), s. 207) Dá se tedy předpokládat, i vzhledem k podobnému situování při východním ostrohu zdvihajícím se nad říčkou Jihlávku, že zde mohla nastat obdobná situace.

¹³⁶ BRADÁČ, B.: Kulturně - historický a místopisný průvodce po Jihlavě a nejbližším okolí, Jihlava 1926, s. 27-32; V makovici věže severního kostela se dochoval vklad z roku 1559, byl uložen v tubusu a obsahoval ve třech papírech zabalené tři křížky (dřevěný – 40 x 27, s okosenými hranami), olovený (35 x 19, klínový, nahoře má očko s kroužkem, na přední straně je reliéfní korpus). Makovice byla otevřena v roce 1999.

¹³⁷ SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího (pozn. 27), s. 25

čtyři části a orámována byla širokou lištou.¹³⁸ Do severní věže byly téhož roku tzv. české hodiny¹³⁹ a v říjnu byl na jižní věž slavnostně zavěšen nový velký zvon zvaný „Zuzana“,¹⁴⁰ který byl ulit pražským zvonařem Janem Brikcím z Cimperka.¹⁴¹ Těmito pracemi byly ukončeny rekonstrukční práce po ničivém požáru 1523.¹⁴²

Přelom 16. a 17. století

Přibližně od velkého požáru 1523, který působil jako výrazný časový mezník pro stavbu, se téměř symbolicky dostavuje ještě další výrazná změna. Doposud katolická Jihlava se přimyká k luterství.¹⁴³ Záhy tak lze zaznamenat spory o městský kostel.¹⁴⁴ Další výraznou změnou, která měla vliv na další historii kostela sv. Jakuba, byla ta skutečnost, že upadala želivská komunita sídlící při kostele. Po úmrtí posledního opata roku 1567 se stal titulárním

¹³⁸ Toto prodloužení hudební kruchty se nazývalo též luterským chórem. Roku 1898 však bylo odstraněno.

¹³⁹ Ukazovaly 24 hodin počítaných od východu slunce.

¹⁴⁰ Druhý největší moravský zvon, váží 71 q. Pojmenován byl dle lazebnice Zuzany Spiesserové, která na jeho ulití přispěla značným obnosem (1840 zl.).

¹⁴¹ Nahradil starý zvon, který byl zničen při požáru r. 1523. JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 10

¹⁴² V 90. letech proběhlo několik dílčích oprav mobiliáře kostela. Roku 1590 byly Georgem Kochem ze saského Annabergu přestavěny chrámové varhany (za 120 kop míšeňských grošů) a r. 1596 byly opravovány hodiny na severní věži a jejich ciferník byl nově pozlacen. (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 10)

¹⁴³ Luterství připravoval půdu dr. Martin Göschl, v letech 1522-1523 je šířil Pavel Sperat. K roku 1525 byla sloužena první luterská mše (KUČA, K.: Města a městečka, 1997 (pozn. 18), s. 665).

¹⁴⁴ Spory se mj. vedly o vlastnictví a užívání kaple sv. Václava, která stála za kostelem sv. Jakuba na hřbitově. Byla nazývána též českou kaplí, a to proto, že se tu konaly české mše. Tato kaple přímo přiléhala k hlavnímu dvoru a byla s ním propojena dveřmi. Ty však městská rada nechala v druhé polovině 16. století zazdít. V roce 1599 byly tyto dveře z popudu strahovského opata Lohelia opět otevřeny, neboť si osoboval právo na vlastnictví české kaple jako nerozlučné součásti kostela sv. Jakuba. Probouráním spojovacích dveří se městská rada Jihlavy cítila dotčena a následující spory na sebe nenechaly dlouho čekat. Co se majetkových poměrů týče, opat Lohelius vykoupil zpět jihlavské farní pozemky zastavené opatem Schönauerem (960 míšeňskými kopami) a k farnímu kostelu navíc prikoupil dům u kostela sv. Jana Křtitele v Jihlavě (za 2000 kop grošů míšeňských). Závažnějším problémem však byl spor o podací právo, tj. právo obsazovat místo faráře. Spor se střídavě táhl přibližně od roku 1567 až do roku 1591. Konflikt mezi protestantskou městskou radou a premonstráty skončil vítězstvím premonstrátů, avšak jen dočasně, jak se záhy ukázalo. (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11; SHP; PATRNÝ, M./ KONÍČEK, Š./ MUDRA, A.: Farní kostel sv. Jakuba Většího (pozn. 27), s. 26)

želivským opatem zábrdovický opat Kašpar Schönauer. Brzy na to v roce 1589 udělil Rudolf II. želivské statky strahovskému opatovi Janu Lohelovi. K roku 1591 pak byla jihlavská fara inkorporována strahovskému klášteru, ovšem ani tyto okolnosti příliš nezamezily sporům, neboť zemské stavy patronát zanedlouho svěřili opět městské radě.¹⁴⁵ Zřejmě z popudu protestantských zástupců města se přikročilo kolem roku 1593 k zrušení městského hřbitova kolem kostela. Od té doby zde byly pochováni pouze duchovní a někteří radní a to až do jeho úplného zrušení v r. 1789.¹⁴⁶

V letech 1598 - 1611 sloužil farní kostel oběma „znepřátelovým“ stranám,¹⁴⁷ avšak v roce 1619 obsadil město Matyáš Thurn a farní kostel se dostal do moci protestantů.¹⁴⁸ Následný vývoj v českém státě byl příčinou toho, že již roku 1622 se farní kostel sv. Jakuba dostal definitivně do katolické správy.¹⁴⁹

Přes veškeré nesváry je v tomto období kostelu věnována pozornost z hlediska uměleckého a je především doplňováno zařízení chrámu.¹⁵⁰ K roku 1611 dostala severní věž kostela novou kopuli.¹⁵¹

¹⁴⁵ FOLTÝN, D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, 2005 (pozn. 100), s. 331

¹⁴⁶ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 12; tentýž: Gotická Jihlava, 1993 (pozn. 21), s.34; Roku 1582 byl do pravé vnitřní zdi jižní lodi vsazen epitaf jihlavského patricije Augustina Šmilauera ze Smilova.¹⁴⁶ V obvodové zdi kostela se dále nachází 15 dalších kamenných náhrobků z hrobů jihlavských patricijských rodin, na své dnešní místo byly osazeny po zrušení hřbitova kolem kostela sv. Jakuba.

¹⁴⁷ Roku 1603 byl jihlavským farářem ustanoven Kašpar Questenberk, člen řádu strahovských premonstrátů a roku 1609 byl do Jihlavy povolán český kazatel p. Lukáš Ceterentius (PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, 1901 (pozn. 3), s. 94).

¹⁴⁸ Katolický administrátor Eberhard Leiss byl vyhnán. (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11)

¹⁴⁹ Farářem se stal P. Jan Hloušek a roku 1625 P. Jiří Plachý. V kostele byly zavedeny katolické bohoslužby, luteránští kněží byli ihned vypovězeni z Jihlavy. (HRUDIČKA, A.: Topografie diecése brněnské, Brno 1908, s. 353)

¹⁵⁰ Roku 1568 je ulit další, o něco menší zvon, zvaný „Klára“, a zavěšen na zvonici. Roku 1590 varhanář Johann Koch z Annabergu přestavěl, nebo spíše nově vybudoval chrámové varhany, za což mu bylo vyplaceno 120 kop míš. Z roku 1596 pochází zpráva o opravě hodinového stroje na severní věži; v jejím rámci byl nově vyzlacen i ciferník hodin. V červenci roku 1599 je do chrámu umístěna nová krásná křtitelnice, dílo proslulého norimberského kovotepce Hanse Hirtha, pořízené jihlavským radním Jakubem Seidenmelcerem ze Seidenbergu za 1835 zl. rýn. Roku 1601 je varhanáři Tomovi vyplaceno 163 kop míš. za nové varhany, což je poněkud překvapivé, neboť uplynulo pouhých 10 let od stavby předchozích. (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 10;)

¹⁵¹ Roku 1615 bylo nutné opět nasadit zvon „Zuzana“, neboť vypadl z čepů na podlahu zvonice. Roku 1623 byly na vyšší věž umístěny tzv. německé hodiny měřící den na 12 hodin (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11).

Třicetiletá válka a barokní úpravy

Roku 1632 věnovala řada jihlavských měšťanů značné částky na opravy a vnitřní výmalbu kostela. O prováděných pracích nicméně nemáme konkrétní informace mimo záznamu, že práce proběhly ještě téhož roku.¹⁵² Roku 1634 strahovský opat Kašpar Questenberg vystavěl v Jihlavě novou faru a stavební úpravy postihly i farní dvůr při kostele sv. Jakuba.¹⁵³

V březnu 1645 byla Jihlava dobyta švédskými oddíly pod velením plukovníka Oesterlinga. Švédská posádka se snažila město udržet, a proto přikročila k opravám fortifikací, čemuž podlehl roku 1646 tzv. Česká kaple, která stávala na kostelním hřbitově od roku 1400 a vadila úpravám.¹⁵⁴ Začátkem prosince 1647 však bylo město dobyto zpět císařským vojskem pod velením generála hraběte Buchheima; v průběhu bojů byl chrám sv. Jakuba, stojící v sousedství hradeb, údajně poněkud poškozen.

Záhy po podepsání Vestfálského míru tedy začínají roku 1650 další opravné práce. Někdy se usuzuje, že v této době dochází také k vybudování nového západního portálu a snad s tím související barokizaci celého západního průčelí. Tyto úpravy byly počátkem 20. století odstraněny. Při této barokní úpravě zřejmě došlo k důslednému omítnutí vnějšku zdiva kostela. Západní průčelí bylo ve střední části nad portálem vybaveno štukovou výzdobou.¹⁵⁵ Střecha byla pokryta taškovou krytinou.

¹⁵² JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11; KALIOPI, Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 115

¹⁵³ Situována byla při městské zdi. Náklad na její zbudování činil 3320 zl.; (PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, 1901 (pozn. 3), s.92; JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11)

¹⁵⁴ KUČA, K.: Města a městečka, 1997 (pozn. 18), s. 665

¹⁵⁵ Již v gotické podobě byla přízemní část portálu předsazená před rovinu ostatního průčelí. Předstupující přízemní část je nahoře zakončena balustrádou. Šikmo ustupující ostění portálu i s lomeným obloukem a tympanonem bylo zazděno. Pohledově tak došlo k jeho zúžení. Opět jde o zvýraznění vertikality, jež lze pozorovat v celé barokní úpravě středního průčelí. Ostění barokního portálu dynamicky šikmo předstupovalo před fasádu, což bylo zdůrazněno navazujícími pilastry ve stejně šikmé předstupující rovině. Tyto vstup rámuující pilastry měli kompozitní hlavice s výraznou ven (v linii šikmého předstoupení ostění) otočenou volutou. Hlavice nesli kladí ve stejně šikmé rovině, na němž spočívala římsa, která byla po stranách vodorovná. V souladu s šikmě vybočenou rovinou celého ostění však ubíhala na svých koncích směrem do zdiva. V nadpraží byla římsa segmentově konvexně vypnutá. Celá supraporta dynamicky vybíhala před rovinu fasády v podobě segmentu válcové plochy. V prvním patře na portálovou předsň navazovaly pilastry a gotické okno nad portálem bylo orámováno (o něco nižšími) zdvojenými pilastry po jeho stranách. Kladí nad hlavicemi po stranách okna svou výškou dorovnávalo rozdíl k výšce bočních pilastrů. Všech šest pilastrů

V dalších letech dochází k dalšímu vybavování kostela. Roku 1655 byl ulit nový menší zvon zvaný „Zavírající“, „Hornický“ nebo „Holomek“. V kostele je před rokem 1660 zřízen nový oltář sv. Kříže, do nějž byla osazena nová socha Panny Marie pod Křížem. Do 60. let 17. století bývá kladen rovněž vznik dřevěného parapetu tribuny nad kaplí sv. Anny.¹⁵⁶ Roku 1678 byl učiněn vklad tubusu do makovice severní věže kostela, kromě mincí zde byly uloženy dvě listiny (o rozměrech 103 x 99 a 100 x 88) s modlitbami a přáními.¹⁵⁷ Tento vklad mohl souviset s nějakými opravami věže či střechy kostela popř. jinými stavebními úpravami. Roku 1694 byla nákladem měšťana Filipa Jungmayera z Hofu postavena u hradeb za kostelem kaple „Olivetská hora“, v níž bylo nově umístěno pozdně gotické sousoší Krista na Olivetské hoře, které bylo dříve údajně v jiné, nám neznámé hřbitovní kapli. O dva roky později 1696 byl ulit nový menší zvonek – umíráček, zvaný „Josef“; posvěcený 28. ledna 1698 strahovským opatem Vítem Seiplem. V srpnu 1698 bylo na jižní věži pořízeno tzv. „Nové zvonění“ – zvon „sv. Jakub“ pořídil Josef Antonín hrabě Pachta z Rájova, ulil jej zvonář Kristian Joachim.¹⁵⁸

Výraznou změnu prodělal chrám na samém počátku 18. století. Nákladem městského fyzika dr. Jakuba Jindřicha Kielmanna z Kielmannsecku byla v letech 1701 – 1702 k severní stěně chrámového trojlodí přistavěna mohutná centrální kaple Bolestné Panny Marie. Na její výzdobě se zřejmě podílel štukatér Giacomo Antonio Corbellini a malíři Siard Nosecký a Michael Halbax. Na jejím hlavním oltáři byl umístěna gotická Pieta z doby kolem roku 1350.¹⁵⁹

tak neslo výrazně předsazenou profilovanou římsu, nad níž stál trojúhelníkový štít, v jehož střední ose byla nika se sochou. Štítová nika byla pravděpodobně orámována širokými pilastry, jejichž dřík byl obdélně orámován představením střední plochy. Boky štítu byly snad tvořeny nějakou formou volutového štítu. Rekonstrukce vzhledu barokního průčelí učiněná na základě fotografie hlavního portálu pořízené před úpravou v roce 1906 (NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 387; Novák, D.: Středověké kostely v Jihlavě, Diplomová práce 2004 (pozn. 94), s. 80-81).

¹⁵⁶ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85; Dle visitační zprávy z r. 1668 je ve zdi kostela sv. Jakuba „svatostánek“, do něhož se dávalo Sanctissimum na Zelený čtvrtek (HRUDIČKA, A.: Topografie diecése, 1908 (pozn. 149), s. 53)

¹⁵⁷ Podepsané jihlavským notářem Davidem Aloysiem Wagnerem z Igelgrundu, jsou odatovány (9.10. 1678)

¹⁵⁸ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11; Novák, D.: Středověké kostely v Jihlavě, Diplomová práce 2004 (pozn. 94), s. 74-75, 80-81

¹⁵⁹ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 11; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85, 87; KALIOPI, Ch. (ed.): Od Gotiky k renesanci, 1999 (pozn. 20), s. 115

Roku 1715 byl chrám spojen s budovou fary dlouhou dřevěnou krytou chodbou na zděných pilířích, která spojovala kostel s budovou blízké fary (do r. 1878, kdy byla zbourána).¹⁶⁰ Srubová nástavba severní věže s bytem věžníka byla zbudována v neznámé době.¹⁶¹

Do roku 1718 je datován vklad mincí do tubusu v makovici severní věže kostela, což by mohlo souviset s nějakými stavebními úpravami této věže či její střechy. V průběhu celého 18. století docházelo k pořizování nové výbavy kostela.¹⁶²

V prosinci roku 1740 strhla velká vichřice plech z bání severní věže. Hned následujícího roku byla provedena oprava.¹⁶³ Roku 1777 byla zbudována – s použitím pozdně gotických částí – nová kazatelna.¹⁶⁴ Roku 1784 byla pod kaplí Bolestné Panny Marie vyhloubena krypta, která byla nadále používána jako kostnice.

¹⁶⁰ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 12

¹⁶¹ SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85; Z první třetiny 18. století pochází kresba ze sbírky Dismase J. I. Hofera (uložena je v knihovně Mitrovského v archivu města Brna). Kostel sv. Jakuba je tu zobrazen od východu, a tak nám veduta podává především cenné vykreslení podoby presbytáře, východního štítu trojlodí a obou věží. Z této doby se dochovala ještě jedna veduta Jihlavy, perokresba ze sbírky F. B. Wenera (ta je však značně nepřesná).

¹⁶² K roku 1738 se vztahuje archivní zpráva, která nám sděluje, že na jakubské fáře tehdy působilo kromě faráře pět kaplanů pravděpodobně strahovských premonstrátů, mezi nimi byl i český kazatel, sedm muzikantů a zpěváků; (PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, 1901 (pozn. 3), s. 92; JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 12). Do období let 1715 - 1725 je datován vznik lavic v chóru. Na konci 20. let 18. století se pokračovalo ve výzdobě nedávno zbudované kaple Bolestné P. Marie. V roce 1728 pro ni zhotovil Václav Patočka nové varhany. Některé sochy v této kapli (sv. Václava, sv. Floriána aj.) pochází z doby kolem roku 1730 (BARTUŠEK, A / KÁBA, A.: Umělecké památky, 1960 (pozn. 17)). Roku 1735 byl údajně vyzdoben její vchod z boční lodi chrámu bohatě zdobenou iluzivní mříží. (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 12; Jaroš 1994; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85). Socha Jana Nepomuckého na severní straně kostela při kapli Bolestné P. Marie je chronogramem na podstavci datována do roku 1736. V roce 1740 byly postaveny nové varhany v kruchtě hlavní lodi. Nákladem Kristiny Marie Josefy Goshové ze Sachsentalu (její znaky jsou nad prospektem varhan). Postavil je varhanář Václav Pantoček, který budoval nové varhany na tomto kostele již před více jak deseti lety, a to v kapli Bolestné P. Marie. Mezi léty 1741-1746 byla opět doplněna výzdoba barokní kaple P. Marie, a to o klečící postavy horníků od sochaře Matyáše Kovandy. (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 12; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 85)

¹⁶³ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 12

¹⁶⁴ Tentýž: s. 12

Josefínské reformy v 80. letech 18. století se dotkly i jihlavského farního chrámu, roku 1788 z něj bylo odvezeno do Brna celkem 22 relikvií. V následném roce 1789 došlo k definitivnímu zrušení hřbitova.

19. století a 20. století, výrazné restaurační zásahy

V dubnu roku 1819 došlo k úpravám kolem kostela, kde byl zřízen park. Byla stržena ohradní zeď již dříve zrušeného hřbitova se vstupní bránou, terén hřbitova byl srovnán a zbylé náhrobky odvezeny, případně zasazeny do vnějších zdí kostela. Roku 1820 se celkového vyčištění a opravy dočkala mariánská kaple.¹⁶⁵ Poté byl očištěn celý kostel¹⁶⁶ a roku 1821 byl vyzdoben novým oltářním obrazem od jihlavského malíře Aloise Geisslera.¹⁶⁷ V letech 1825 a 1826 byly opraveny obě věže,¹⁶⁸ obnoveny jejich kopule a na severní věž byla zasazena makovice.¹⁶⁹ Současně byla rekonstruována všechna chrámová okna, střecha byla opatřena novou pálenou krytinou a opravy se dostalo i vnějšku chrámu, který byl roku 1826 „obnoven“.¹⁷⁰ Další opravy věží (výměny makovic, opravy krytiny a podobně) jsou zaznamenány v letech 1850 a 1852.¹⁷¹ V zimě roku 1858 praskl menší zvon „Karel“, pocházející z roku 1648, umístěný ve 3. patře severní věže; byl přelit a v červenci téhož roku znovu vysvěcen novoříšským proboštem dr. F. Franzem.

V druhé polovině 19. století se technický stav kostela i nadále zhoršoval, a tak v této době prošel několika rozsáhlejšími úpravami. V červenci 1861 způsobila velká vichřice

¹⁶⁵ Nákladem rodiny Sitků.

¹⁶⁶ Patrně se tím myslí základní údržbářské práce (PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, 1901 (pozn. 3), s. 93)

¹⁶⁷ Na postranním oltáři. Námět je ze života sv. Tekly.

¹⁶⁸ Nákladem města.

¹⁶⁹ Severní věž je zakončena uskočenou roubenou nástavbou s ochozem. V ní je dnes dvoupodlažní byt věžníka. Nástavba je završena oplechovanou bání s osmi tvarovanými chrličí, lucernou, hrotem, makovicí a křížem s koruhvičkou. (PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, 1901 (pozn. 3), s. 93)

¹⁷⁰ PÁTEK, A., J.: Vlastivěda moravská, 1901 (pozn. 3), s. 93; NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 386; Při opravách věže v roce 1999 byla makovice v severní věži otevřena a její obsah zdokumentován. Kromě jiného obsahovala též vklad z roku 1825 obsahující různé noviny a tiskoviny z doby v rozmezí 1813 – 1825 (převážně až od 1822). Byla tu i pamětní listina z 3. 6. 1825 o rozměrech 566 x 332 psaná německy. V jiném balíčku byly mince, různé hodnoty krejcarů z let 1800 – 1825 (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13)

¹⁷¹ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13

značné škody na střešní krytině. Roku 1863 byla znovu očištěna mariánská kaple a započalo se též s opravami obou věží, které pak pokračovaly i v následujícím roce.¹⁷² Roku 1875 se obnovy dočkala chrámová střecha. V roce 1878 pak došlo k první větší opravě věží kostela vynucené jejich špatným statickým zajištěním.¹⁷³

Roku 1880 byla osazována nová dlažba chrámu, tvořená cementovými deskami. Ze staré dlažby byly při tom vyzvednuty 3 staré náhrobní kameny a odkryty vstupy do hrodek.¹⁷⁴ Do roku 1881 byly pak prováděny rozsáhlé renovační práce na zařízení chrámu, roku 1884 pražský varhanář Paul Schiffner obnovil a částečně přestavěl chrámové varhany.¹⁷⁵ V letech 1895 – 98 se opět opravovaly střechy a krovy.¹⁷⁶

V devadesátých letech byly plánovány rozsáhlé úpravy v interiéru kostela, které byly následně prováděny v roce 1898.¹⁷⁷ Plánované stavební úpravy plně odpovídaly dobovým tendencím plynoucím z celkové kulturní orientace.¹⁷⁸ Farní kostel měl být očištěn od barokních přístaveb a změn, aby se tak opět navrátil k původní „jednotě gotického prostoru“ a celkové koncepci stavby.

¹⁷² JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13; BARTŮŠEK, A / KÁBA, A.: Umělecké památky, 1960 (pozn. 17)

¹⁷³ V červnu tohoto roku byla nejdříve odstraněna dřevěná (krytá) spojovací chodba mezi kostelem a farou. Budova fary tu byla od roku 1715. V srpnu došlo k velké opravě vnějšku kostela, především pak severní věže, kde byla vyměněna řada zvětralých kamenů (JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13). Zřetelné trhliny ve zdivu této věže vedly vedoucího stavebních prací ing. Netscha ke statickému zajištění tohoto zdiva stažením železnými kleštinami. V říjnu tohoto roku (1878) dochází též k nahrazení starého dřevěného kříže křížem litinovým (pocházel ze zrušeného hřbitova sv. Ducha, stál vlevo u severní věže).

¹⁷⁴ Jedna v závěru presbytáře u hlavního oltáře, vedlo do ní 10 kamenných schodů a obsahovala množství rakví, z nichž zejména jedna s ostatky kapucínského mnicha byla obzvlášť dobře zachovaná. Další, o něco větší, se nacházela v jižní lodi před oltářem sv. Anny, obsahovala množství malovaných a popsaných rakví, z nichž dvě byly datovány, jedna do roku 1742 a jedna do roku 1757. Třetí hrobka se nacházela u oltáře sv. Kříže a vedlo do ní kamenné schodiště.

¹⁷⁵ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13

¹⁷⁶ tamtéž: s. 13

¹⁷⁷ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13; Toho roku oznámil konzervátor památkové péče pro tehdejší okres Jihlava Adolf Sterz ze Znojma centrální komisi, že interiér kostela se má opravit. Opravou byl pověřen městský stavitel Richard Völkel. (NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 386)

¹⁷⁸ Centrální komise po posouzení úprav provedených v roce 1898 navrhla moravskému místodržitelství, aby udělilo konzervátorovi Sterzemu a faráři Beckertovi vyznamenání za úsilí při zajišťování opravy (spis č. 2257).

O průběhu stavebních prací v tomto roce se dovídáme ze stručné zprávy v periodiku vídeňské Centrální památkové komise.¹⁷⁹ Podrobnější rozpis předpokládaných stavebních úprav je dostupný ve spisech této komise.¹⁸⁰ Rozsah stavebních úprav lze ověřit díky fotografiím interiéru a exteriéru kostela pořízených před rokem 1898.¹⁸¹

Obsahem zmíněných Spisů Centrální komise je korespondence konzervátora památkové péče pro tehdejší okres Jihlava (Adolfa Sterze ze Znojma) s touto komisí.¹⁸²

V roce 1897 bylo v interiéru kostela postaveno lešení, na jaře následujícího roku byly shromážděny všechny potřebné finanční prostředky, takže poté co Centrální komise (architekt Hermann) schválila stavební program (březen 1898) se roku 1898 započalo s jeho naplňováním.¹⁸³ V červenci již bylo odstraněno prodloužení hudební kruchty v severní lodi kostela. Při provádění této úpravy se zjistilo, že ani zbývající část kruchty není původní a měla být tudíž odstraněna. Na klenbě v lodi byla provedena dekorativní výmalba, oltářní obrazy byly již opraveny. Do srpna toho roku došlo rovněž k dokončení nové balustrády kruchty, která nahradila barokní zábradlí.¹⁸⁴ Do prosince pak byly omítnuty vnitřní zdi kostela. Žebra klenby v lodi i část polí podél nich byla vyzdobena ornamentální malbou,¹⁸⁵ v klenbě presbytáře byla zhotovena freska.¹⁸⁶ Rovněž inventáři a interiéru kostela byla

¹⁷⁹ Bericht der k. k. Zentral Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historische Denkmale im Jahre 1898, s. 93 – 94.

¹⁸⁰ Spis č. 496, 17.3. 1898, datovaný 16. 3. ; č. 1290, došlý 9. 7., dat. 6. 7. 1898; č. 1396, došlý 21. 7., dat. 19. 7. 1898; č. 1932, došlý 12. 10., dat. 10. 10. 1898; č. 257, došlý 5. 12. , dat. 3. 12. 1898. Tyto spisy, které se týkají oprav kostela sv. Jakuba v Jihlavě jsou k dispozici v opisech pořízených dne 4. 3. 1932 Karlem Svobodou v archivu NPÚ v Brně. Poměrně podrobné zpracování tohoto materiálu lze též nalézt v článku V. Nejedlého (NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 385 – 391).

¹⁸¹ Fotografie interiéru pořízená patrně jihlavským fotografem Janem Hauptem před rokem 1898, uložená v Archivu města Jihlavy; fotografie exteriérů západního průčelí kostela – pohled z náměstí, pořízená 1906; pohled na stav hlavního portálu a část průčelí před úpravou v roce 1906; Jihlava, kostel sv. Jakuba – schematický náčrt statického zabezpečení jižní věže – obrázky otištěny v: Z. Nejedlý (NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 387).

¹⁸² Konzervátor tak v dopisech podrobně informuje o rozsahu zamýšlených prací a následně o jejich provedení. Dozvídáme se zde také stanovisko vídeňské Centrální komise a případné připomínky.

¹⁸³ Vedoucí stavebních prací byl architekt a městský stavitel Richard Völkel. Projekt byl pravděpodobně konzultován též s vrchním dětským stavebním inženýrem Janem Schlögelem (spis č. 496).

¹⁸⁴ Byla zhotovena podle návrhu architekta Völkela místním kameníkem.

¹⁸⁵ Zhotovil vídeňský malíř Ch. Petlasen.

¹⁸⁶ Malíř Karel Brachtel a Karel Jobst z Vídně namalovali výjevy ze života sv. Bernarda.

věnována pozornost v restaurátorském duchu.¹⁸⁷ Při vchodu do sakristie bylo odstraněno barokní dřevěné obložení a původní kamenné ostění dveřního otvoru tak bylo ponecháno volné. Kostel se dočkal také pěti nových oken, které zhotovila vídeňská firma Geilings – Nachfolger.¹⁸⁸

V takzvané sladovnické kapli došlo k vyhotovení pseudogotické klenby a z křížové kaple byly odstraněny „rušivé“ klenební pásy. Patrně v této etapě bylo nainstalováno plynové osvětlení.¹⁸⁹ K pokračování v zamýšlené stavební úpravě se přistoupilo až po delší přestávce v roce 1904.

Následné opravy měly směřovat již na exteriér chrámu, přičemž o průběhu prací v následujících letech jsme zpravováni opět ze spisu vídeňské Centrální komise.¹⁹⁰ Na jaře 1904 byl vypracován předpokládaný průběh prací, který Centrální komise záhy přijala a potvrdila. (architektem Hermannem)¹⁹¹ Plán prací předpokládal, že se provede odkrytí hlavního vstupního portálu, z vnějšku lodi se odstraní malby, čtyři staré mramorové náhrobky se osadí na zeď kostela a vyrovná se nakloněná barokní střecha věže.¹⁹² Započetí prací však bylo zdrženo v důsledku nedostatečného finančního zajištění. Došlo tedy pouze k návrhu, že kostel nebude opatřen plánovanou azbestocementovou krytinou, ale že se pro lepší zachování „harmonie“ starého objektu použije stávajících tašek. O dalších stavebních pracích jsme

¹⁸⁷ Na bočních oltářích byly restaurovány obrazy sv. Norberta, sv. Augustina, sv. Jana Nepomuckého a sv. Tadeáše; obraz sv. Jakuba na hlavním oltáři restauroval vídeňský malíř Josef Heimerl. Opraveny byly také nástropní malby v mariánské kapli od Michala V. Halbaxe a Václava J. Noseckého. Renovována a konzervována byla též barokní skříň varhan (stroj opravil Jindřich Schiffer z Prahy), které byly ponechány na původním místě; restaurovány byly i dřevěné chórové lavice a renesanční křtitelnice, nově štafírována byla barokní socha sv. Anny. Sochy v Mariánské kapli byly očištěny.

¹⁸⁸ Okna věnovali jednotlivci i korporace, celkové náklady těchto oprav byly financovány především z donace opata strahovského kláštera Sigmunda Struela (40 000 zlatých), dále ze sbírky mezi obyvateli Jihlavy (10 000) zlatých, jihlavská městská rada přispěla 2 000 zlatých (Spis CK č. 1396; 1932; č. 2257).

¹⁸⁹ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 13

¹⁹⁰ Spis č. 1588, dat. 22. 7., došlý 27. 7. 1904; spis č. 1854, dat. 7. 9., došlý 9. 9. 1904; č. 1885, dat. 13. 9., došlý 16. 9. 1904; s. 2169, dat. 25. 10., došlý 28. 10. 1904; č. 2244, dat. 27. 8., došlý 30. 8. 1906; č. 2499, dat. 30. 9., došlý 5. 10. 1906.

¹⁹¹ Stanovený konzervátorem A. Sterzym spolu s architektem Völkelem.

¹⁹² Ještě v červnu se však s pracemi nezačalo, neboť městský stavební úřad pro celkové přetížení nemohl vypracovat plány a rozpočty opravy. Rozpočet byl sice hotov 22. 7. 1904, přesto ani tehdy se ke stavebním pracím nemohlo přistoupit pro nedostatek finančních prostředků (z celkového nákladu 72 000 Kč, byla k dispozici pouze polovina, kterou poskytl strahovský klášter. Druhou polovinu mělo platit město, ale to zatím nebylo solventní.

zpraveni dopisem z 27. 8. 1906 (spis č. 2244). Konzervátor Sterz v něm Centrální komisi oznamuje, že zabezpečení vnějšku kostela se chýlí ke konci. Popisuje, že při opravách bylo vycházeno z původního stavu památky a že byly zachovány i renesanční stavební detaily. Konzervátor zhodnotil výsledky prací jako velmi zdařilé. Člen Centrální komise dr. Pavel Hauser předal spis architektu Hermannovi, který měl dílo posoudit na místě. K tomu ovšem nedošlo, neboť architekt Herman se odvolával na svůj nezpůsobitý zdravotní stav. Šetření na místě se tak uskutečnilo až počátkem roku 1908 a to dr. Hauserem.¹⁹³ Mezitím 30. 9. 1906 Sterz zasílá do Vídně oznámení o dokončení prací. Podrobněji informuje, že z povrchu zdiva se odstranila všechna omítka, byly vyměněny zvětralé kameny a upevněny cementem („kufsteinským vápnem“). Omítka zůstala jen na nejvyšším patře věží, jinak se kostel ponechal neomítnutý s rezným zdivem. Střecha byla pokryta glazovanými taškami (bobrovkami) z lichtenštejnské cihelny v Poštorné. Kostel byl též opatřen novými měděnými okapovými žlaby, které zhotovil jihlavský klempíř Vilém Kamerling. Střechy obou věží byly pokryty měděným plechem. Na vnější zeď kostela byly osazeny staré epitafy pozůstalé z okolního hřbitova.¹⁹⁴

Počátkem roku 1908 došlo k posouzení zástupcem Centrální komise dr. Pavlem Hauserem. Z jeho posudku¹⁹⁵ se kromě již známých skutečností dozvídáme, že kružby v oknech a portály byly na mnoha místech doplněny. Při svém hodnocení úprav shledával velké množství nedostatků, přesto z textu nelze vyčíst, kterých architektonických detailů se konkrétně týkaly případné další zásahy.¹⁹⁶ Celkové vyznění jeho posudku však nebylo příliš lichotivé, zásadně odmítl výmalby interiéru a osazení nových sklomaleb do oken. Závěr jeho posudku byl pro stavitele zdrcující, neboť v něm dr. Hauser požadoval, aby takový způsob oprav památek, který prodlužuje v plné míře charakter pozdního 19. století, byl Centrální komisí důsledně potírán a vymýcen.¹⁹⁷

Během války byly v roce 1916 zrekvírovány dva velké zvony (sv. Kláry a sv. Jakuba), oba z roku 1905. O dva roky později, tedy v roce 1918, se objevily na věži kostela trhliny. Byla tedy přistoupeno k zkušebnímu pozorování, které posléze ukázalo, že zdivo věže je v pohybu. Posouzením a opravami byla pověřena berlínská firma August Wolfholz

¹⁹³ NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 388

¹⁹⁴ tamtéž: s. 388; Spis č. 2499

¹⁹⁵ Spis CK č. 1329, dat. 13. 4. 1908.

¹⁹⁶ Hodnotí nové štafírování mobiliáře, způsob zlacení.

¹⁹⁷ NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 388

Presszementbau A. A.. Po té, kdy byly shromážděny potřebné finanční prostředky,¹⁹⁸ se v létě roku 1922 započalo s plánovanou opravou severní věže. Byly podchyceny a vybetonovány mělké základy a všechny trhliny ve zdivu byly zality cementem. Poté bylo zdivo věže navrtáno a do otvorů vtlačena kompresorem cementová kaše.¹⁹⁹

V roce 1924, poté co bylo ukončeno statické zajištění severní věže, se přikročilo k obdobným úpravám i u věže jižní. Práce však již byly svěřeny Českomoravské stavební akciové společnosti z Prahy. V průběhu tohoto roku byly stavební práce dokončeny, přičemž byly použity metody již osvědčené při předchozích zajištěních severní věže.²⁰⁰ Toho roku byl také v prodlouženém závěru severní lodi postaven nový oltář Božského srdce Páně od A. Loose z Brna.²⁰¹ V následujících letech byly na kostele prováděny pouze drobné úpravy.²⁰²

Po roce 1950, kdy byl zabrán strahovský klášter, ztratili premonstráti duchovní správu nad zdejší farou.²⁰³ K roku 1657 pak máme záznam o dalším statickém zajišťování chrámové stavby. V roce 1965 byla provedena oprava kopulí věží a byly vyměněny střešní okapy, opravena byla též střecha mariánské kaple. V červenci 1967 byly otevřeny krypty pod kaplí sv. Anny a pod kaplí Bolestné Panny Marie.

V letech 1986 – 1987 došlo opět k dalším stavebním úpravám interiéru a to podle projektu ing. arch. J. Sedláka. Kromě jiného byla odstraněna secesní výzdoba trojlodí, byla

¹⁹⁸ 454 000 Kč, oprava nakonec stála 609 462,59 Kč.

¹⁹⁹ O postupu těchto prací nás informují spisy památkového úřadu v Brně (č. 262, dat 4. 4., došlý 8. 4. 1922; č. 1830, dat. 20. 6. 1924; č. 287, dat. 10. 3., došlý 18. 3. 1925; č. 820, dat. 25. 5., došlý 1. 6. 1926; č. 522, dat. 21. 4., došlý 28. 4. 1927; č. 1259, dat. 22. 10., došlý 15. 11. 1927; č. 1397, dat. 20. 7., došlý 2. 8. 1933 – spisy vyjednávají získání dodatečné státní subvence na tyto stavební práce) a hlavně článek vyšlý v Jihlavských listech 11. listopadu 1922; V tomto ohledu je velmi zajímavý fakt z hlediska přístupu památkové péče, neboť tato metoda byla na kostelu sv. Jakuba v Jihlavě v našich krajinách uplatněna vůbec poprvé. (NEJEDLÝ, V.: Příspěvek k poznání, 1984 (pozn. 26), s. 385-386, 389)

²⁰⁰ Viz dříve již vypsané spisy památkového úřadu v Brně.

²⁰¹ Nadací E. Prischingové ze Starých Hor.

²⁰² Byla zrušena funkce svatojakubského věžníka, takže Josef Lang opustil věž, kde měl svůj byt. V květnu 1930 byla provedena elektrifikace kostela a byl vybudován elektrický pohon zvonů (firma Zupka). V roce 1932 kostel získal sochu sv. Terezie s Ježíškem, roku 1934 byl rakousko - uherský znak ve vitraji v severní zdi kněžiště nahrazen znakem ČSR. V roce 1938 bylo na severní věži zřízeno stanoviště protiletectvé služby, za války byly roku 1942 zrekvírovány tři menší zvony a ještě téhož roku byla provedena oprava pozdně gotického sousoší Olivetské hory. V květnu 1945 zemřel poslední zdejší německý farář Ch. Honsik. Roku 1949 byl definitivně zrušen byt v severní věži. V roce 1953 byla na severní věži umístěna stálá hláska PVO, v roce 1948 zemřel poslední premonstrát u sv. Jakuba, farář Josef Šírek.

²⁰³ JAROŠ, Z.: Kostel sv. Jakuba, 1994 (pozn. 21), s. 14

také provedena výměna některých narušených kamenických prvků.²⁰⁴ V srpnu 1990 se na jihlavskou faru vracejí po 40 letech strahovští premonstráti. Přistoupili záhy k opravě interiérů kostela.

V letech 1992 – 94 byla firmou K. Klouda provedena generální oprava chrámového krovu. V roce 2005 se připravovali další zásahy, na jejichž podnět bylo vypracovááno SHP. V následném roce došlo k výkopům okolo kostela prováděných za účelem odvedení dešťové vody. V současné době probíhají další, poměrně rozsáhlé, rekonstrukční práce především v interiéru kostela (přibližně od května 2008). Stejně jako při stavebních zásazích v roce 2006, tak i nyní je součástí oprav alespoň operační záchranný archeologický průzkum, který zajišťuje jihlavské Muzeum Vysočiny.

²⁰⁴ Spisový archiv NPÚ Brno, Jihlava - kostel sv. Jakuba; JAROŠ, Z. / KŘESADLO, K.: Jihlava, kulturně historický průvodce městem, Jihlava 1996 (pozn. 21)

NEJSTARŠÍ FÁZE VÝSTAVBY FARNÍHO KOSTELA – ROMÁNSKÁ SVATYNĚ

Za mohutnou stavbou kostela sv. Jakuba je však stále mnoho nezodpovězeného. Předně se dostávají otázky po ideovém základu této stavby. Je nepochybné, že farní kostel v nově vznikajícím městě byl funkční nutností. Avšak kdo a co udávalo jeho podobu? Jaký význam mělo či mohlo mít jeho „umělecké pojetí“ a existoval takový promyšlený koncept? Lze se ptát po těchto okolnostech, vlivech i pro kostel, jehož význam byl „běžný“ a nebyl od začátku určován nějakými vyššími ambicemi, jaké představovaly třeba osobní královské fundace apod.? V tomto směru je nezanedbatelná rovněž problematika původního chrámu, který s největší pravděpodobností předcházela současné stavbě. Již v souvislosti s hypotézou o starším osídlení, které se mělo nacházet v oblasti pozdějšího města, se spekulovalo, že v místech nynějšího kostela mohl stát jen dřevěný svatostánek či kaple. Tento hypotetický kostelík měl být filiálním ke kostelu sv. Jana Křitele a sloužit obyvatelstvu v předpokládané vsi a poskytovat duchovní útočiště v prvních letech vzniku města. Lokalizování vesnic, které udávají nejstarší písemné prameny, je, jak už bylo nastíněno, stále spíše nevyřešenou a diskutovanou problematikou. Vesnicí, u níž se nejčastěji zvažuje umístění do oblasti nynějšího města jsou tzv. Bolemilčice (Bolemilzic, Bolemilziz, Bolemislicz, Bomelici, Bolemichichi).²⁰⁵

Následně měl být rozšířen a postaven nový kostel v románském duchu. Dít se tak mělo ještě před samotnou královskou fundací. Tuto hypotézu je však obtížné přijmout. Můžeme se sice domnívat, že počet obyvatelstva ve zdejších mikroregionu utěšeně stoupal a kladl větší nároky na zajištění duchovní správy, přesto lze spíše předpokládat, že ony požadavky stále uspokojoval dosavadní farní kostel sv. Jana Křitele. Jedním z důvodů, který může svědčit pro takové vývody, jsou majetkové vztahy. Zdá se totiž, že Jihlava stále náležela pod přemyslovské domínium vyjma let 1234 až 1240, kdy král věnoval Jihlavu a několik vesnic tišnovskému klášteru. Želivským premonstrátům tedy připadala pouze spirituálie. A pakliže by chtěli budovat nový kostel, tak se spíše nabízí varianta, že by jej budovali tam, kde měli zajištěná práva na samotný „hmotný“ majetek, tj. temporálie. Tedy ve vesnicích, které zřejmě patřily nejen pod jejich správu, ale byly fakticky majetkem kláštera. Přihlédne-li se k výčtu

²⁰⁵ K těmto listinám a předpokládanému průběhu zdejší kolonizace včetně vytváření farní organizace a lokalizace vsí naposledy viz. VODÁKOVÁ, D.: Počátky a prvotní vývoj, 2007 (pozn. 58), s. 166-207

majetku, který je uveden v listině pro tišnovský klášter, je zřejmé vzhledem k nižšímu počtu vsí oproti předešlému výčtu v listině biskupa Roberta a následnému výčtu v listině Brunově, že do onoho rozdílu spadají právě vsi, které snad byly želivským majetkem. Byly by to vsi: Porez²⁰⁶, Sarech, Bukow, Stibor, Dobre snad Dobresowit²⁰⁷. Jestliže by klášter pomýšlel na budování většího chrámu, zdá se pravděpodobnější, že by si vybral spíše některou z těchto obcí. Celé dění by bylo v jeho „režii“, mohl by tak lépe využít svých vlastních zdrojů a následně počítat i s většími výnosy a stálými příjmy, které by byly těžko zpochybnitelné. Jinak se nabízí otázka, proč by se želivští nepřiklonili spíše k rozšíření stávajícího kostela, pakliže by jejich aktivita byla nezávislá na budoucích královských plánech? Zdá se tedy, že s výstavbou jakubského kostela se začalo v návaznosti na vznikající město, které představovalo vysokou rentabilitu vložených prostředků nehledě k dalším výhodám, které královské městské fundace obyčejně poskytovaly.²⁰⁸

²⁰⁶ Máme jej doložen až v listině z roku 1257, je tedy možné, že tato vesnice v době darování vesnic Tišnovu ještě neexistovala. Nicméně existovala-li, byla buď v majetku Želivu, v tom případě s ní panovník nedisponoval a nebo spadala do královského majetku a panovník si ji chtěl ponechat. Jako pravdivější se však jeví první či druhá varianta.

²⁰⁷ Je otázkou, zda lze tyto vesnice skutečně ztotožnit, či je alespoň dát do „příbuzenského“ stavu. Pakliže ano, pak je to jistým potvrzením teorie, že minimálně tato ves Dobresowit tj. Dobre (uvedená už v listině 1233 o prodeji držav v Humpolci a nad Jihlavou) byla v majetku želivských a z toho důvodu se neocitla v darovací listině.

²⁰⁸ Například výhoda svobodně těžít dřevo z okolních lesů jako tolik žádaný stavební materiál. Podobný doklad můžeme sledovat například v Uničově (KLÁPŠTĚ, J.: Proměna českých zemí ve středověku, Praha 2005, s. 363 – 364).

PODOBA NEJSTARŠÍHO KOSTELA A POKUS O NASTÍNĚNÍ MOŽNÉHO PŘÍSTUPU K OVĚŘENÍ ZÁNIKU V DŮSLEDKU POŽÁRU

O podobě prvního chrámu lze vyslovit pouze více či méně pravděpodobné hypotézy. Dagobert Frey, jehož názory značně sdílel i Schwab, předpokládal, že románský kostel byl asi stejně dlouhý jako dnešní kostel a měl tři apsidy. Z této románské stavby se měl dochovat hlavní portál, dva boční portály, základy věží a zbytky románských ozdob ve zdivu chóru.²⁰⁹ A. Prokop uvádí pro stavbu kostela sv. Jakuba, tak jako i jinde, řadu neověřených dat a klade jej do let 1222-1228. Počátek gotické stejnolodní přestavby určuje na základě křížového půdorysu (který je i na chrámu sv. Mikuláše v Humpolci, s kterým ho dává do souvislosti) k roku 1250.²¹⁰ Ještě E. Poche se přiklání k názoru, že starší kostel skutečně pocházel z doby kolem roku , a to především ze slohových důvodů.²¹¹ Takové časové vymezení však příliš neodpovídá celkové situaci, jak už bylo nastíněno výše. Slohová stránka viditelných relikvů starší stavby přesto skutečně odkazuje na 1. polovinu 13. věku. Argumentace, která se opírá o to, že není možné, aby při založení města již veskrze gotického charakteru byl budován románský kostel, není zcela oprávněná.²¹² Předně je třeba vzít v úvahu prvotní počáteční (provizorní) výstavbu, která se svým charakterem nikterak nevymykala době předchozí a zdaleka ještě nesledovala nijaký slohový trend.²¹³ Vedle toho je zjevné, že svět architektury v 1. polovině 13. století a mnohde ještě přesahující do poloviny druhé, byl rozmanitý a mnohotvárný. Po boku staveb hlásících se k progresivnímu proudu gotických forem žijí dál zásady a principy blokově utvářené architektury románské.²¹⁴ Při pohledu na části ze staršího kostela a na jeho formy pak nijak nepřekvapuje ještě románská tradiční orientace. Paralel k tomuto typu utváření architektury, které se přímo nabízí, je hned několik. Ve směru západně a jihozápadně od Jihlavy se jedná o stavby jižních Čech, ve směru jihovýchodním výrazný kostel třebičských benediktýnů²¹⁵ a dále ve směru jižním a jihovýchodním bezpočet staveb rakouského prostředí.

²⁰⁹ Dagobert Frey u Schwaba (SCHWAB, E.: Alt-Iglau, Iglau 1924, s. 15)

²¹⁰ PROKOP, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. Wien 1904 (pozn. 5), s. 310

²¹¹ POCHE, E.: Bývalý dominikánský kostel sv. Kříže v Jihlavě, in: ČSPS XI, Praha 1932 (pozn. 83), s. 58-60

²¹² tamtéž: s. 59

²¹³ Jak už bylo předesláno v pojednání o vzniku města byla nejstarší stavební etapa tvořená převážně dřevohliněnou zástavbou.

²¹⁴ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 126, 127

²¹⁵ V této souvislosti není bez zajímavosti, že jedna z kamenických značek ve tvaru vlnovky se shoduje

První stavba se tedy přidržovala tradičního pojetí ještě v duchu starších tradic. Ne nevýraznou úlohu snad sehrál i dostupný stavební materiál, tvořený především tvrdými, špatně opracovatelnými horninami.²¹⁶

Přesnější podobu nejstarší svatyně by snad bylo možné vytušit po bližším a důkladném identifikování zazděných prvků z této starší stavby. Tato práce zachycuje alespoň ty části, které byly „přístupné“ a pokouší se je „katalogizovat“.²¹⁷ Hlavní zájem se soustřeďoval na otesané bloky, které jsou užity na válcovém plášti jižního schodiště a dále pak na články zazděné v jihovýchodní části obvodového zdiva, prvky ve zdivu kněžiště a částečně v severní zdi. Uvedeny jsou také druhotně zazděné stavební články, které byly nalezeny v nejvyšších částech zdivě těsně pod krovem kostela.

V této souvislosti byl učiněn i pokus o doložení požáru na těchto dochovaných stavebních člancích. Prozatím se jednalo pouze o naznačení možného přístupu. Nebylo však doposud možné rozpracovat jej důkladně a systematicky. Toto ověření požáru měla poskytnout hodnota magnetické susceptibility jednotlivých článků.²¹⁸ Na první pohled se zjištěné číselné hodnoty zdají jako nepřilíh průkazné, neboť je lze namnoze považovat za přirozené. Přesto však byly shledány jisté odchylky, ačkoliv nebyly natolik výrazné, jak se očekávalo. Tyto odchylky bylo možné sledovat i v závislosti na různých místech jednotlivých stavebních prvků. Měření bylo zpravidla (dovolovala-li to situace a rozměry zazděného prvku) prováděno na třech místech po úhlopříčce. Mnohde se ukazovalo, že číselné hodnoty k jistému okraji vzrůstají. Nasvědčuje to tedy tomu, že stavební články (či kameny) prošly žářem, avšak vzhledem k jejich druhotnému použití jsou odlišně umístěné a ze strany, která nejvíce prodělala změny během žáru je nelze měřit.²¹⁹ Případně, je možné že měřený materiál byl na okraji požáru a ten se ho nedotkl natolik, aby bylo možné zaznamenat nějaké změny. Je rovněž třeba počítat s přirozeným magnetizmem a chybami vyplývajícími ze samotného měření. Vzhledem k prozatím velmi nízkému počtu měřeného materiálu je jisté na místě nejvyšší opatrnost při analyzování zjištěného. Přesnější určení hraničních hodnot je proto

²¹⁶ (K tomu viz samostatný petrografický rozbor.) Obdobně jako v jižních Čechách, kde byla dostupná špatně opracovatelná jihočeská žula, a proto se zde na stavbách setkáváme se strohými a lapidárními formami s jistou robustností postrádající jemnější dekor. (KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 127)

²¹⁷ Výše umístěné prvky nebylo prozatím technicky možné blíže zdokumentovat či se jimi podrobněji zabývat.

²¹⁸ Magnetická susceptibilita je definována jako poměr magnetizace k intenzitě magnetického pole. Měření bylo prováděno příručním kapametrem KT 6.

²¹⁹ Tj. stavební kámen či prvek je zazděný jinak než jaký byl jeho prvotní účel a tudíž strana, která mohla být vystavena většímu žáru a u níž by se snad projevila i zvýšená susceptibilita je dnes nepřístupná ve zdivu.

nemožné a uváděné rozlišení je spíše orientační. Otázkou rovněž zůstává, do jaké míry se dají považovat drobné nuance za směrodatné.

Stejné měření bylo aplikováno při jihozápadním vstupu v jižní zdi lodi na kamenném zdivu. Tento úsek byl rovněž podroben přesnému petrografickému rozboru.²²⁰ Převážně lomový kámen nevykazoval přílišné známky změněné susceptibility po možném projití žářem. Hodnoty byly v rozmezí cca 0,07- 1,14.²²¹ Vzhledem k povětšinou menší velikosti měřených kamenů je v porovnání oproti opracovaným blokům méně pravděpodobné, že by se pozměněná susceptibilita projevovала jen v určité části (nedostupné díky zazdění). Obecně vyšší susceptibilitu pak vykazovaly prvky tvořené granitem typu 2, jejichž přirozená susceptibilita je, zdá se, vyšší než u jiného materiálu.

Mohutné otesané bloky, pocházející patrně ze starší stavby, na nichž bylo měření magnetické susceptibility prováděno snad nejdůsledněji, jsou však zajímavé ještě v důsledku zachovaných kamenických značek. Relikty starší stavby tvoří především spodní část pláště schodiště a dále se pak objevují ve vyšších partiích, kde jsou však již zakomponovány mezi lomový kámen.²²² Prozatím byly tyto značky jen dokumentovány.²²³ Úkolem pro další bádání tak zůstává pokusit se tyto značky zachytit i na jiných místech stavby (bohužel namnoze špatně přístupných). Dalšími kroky by mělo být bližší zhodnocení těchto značek, stěžejním úkolem pak případné nalezení kamenických značek i na ostatních jihlavských stavbách a následná komparace, která by snad mohla přinést zajímavé údaje o možném přesunu kameníků či celé huti od jednoho stavebního podniku ke druhému apod., v neposlední řadě srovnání v rámci širšího kulturního a stavebního okruhu.

²²⁰ Viz obr.1

²²¹ ($X \times 10^{-3}$ SI); Viz obr.2

²²² Na první pohled je tedy patrné, že užití těchto bloků na plášti schodiště, které je obvykle datováno do 15. století, je až druhotné. Lze to pozorovat, krom jiného, i na nepřesném sesazení jednotlivých bloků k sobě. Jistou svízél evidentně představoval i opis kruhového schodiště, neboť bloky nebyly na podobné osazení tesány. Jistě je zajímavou otázkou, jak je možné, že tyto bloky nebyly použity již ve stavbě prasbytáře, jako jiné zazděné čkánky. Jistou skutečností snad mohlo být to, že tyto bloky byly použity nejdříve např. na ohradní zdi hřbitova, nebo nějaké části ke kostelu přináležející, která byla právě v době výstavby pláště zrušena a pobořena. Osekané kamenné kvádry tak byly využity zde.

²²³ Podrobněji bylo dokumentováno jen nejnižší, ze země přístupné zdivo složené z těchto bloků. Značek které tu byly identifikovány je několik. Jedná se přibližně o jakousi vlnovku, dále „dürerovské“ tiskací A, tiskací T, tiskací Y, trojúhelník, Ω , šipku Viz obr. otesané bloky schodišťového pláště

ARCHEOLOGICKO-PETROGRAFICKÝ POSUDEK ZDIVA KOSTELA SV. JAKUBA V JIHLAVĚ²²⁴

Jižní zeď lodi kostela 13. – 14. století, detailně dokumentován úsek východně od jižního vstupu. Kameny ve zdivu jsou kladeny v nevýrazných horizontálních řadách. Pečlivě opracované jsou pouze kameny z ostění vstupu, obvodové římsy asi 1 m nad zemí a bloky sloužící k armování rohů. Ostatní kameny jsou mimo olámání neopracované. Na obvodovou zeď kostela byly použity: granity (žuly), migmatity, biotitické pararuly, vzácně žilný křemen, ojediněle amfibolická rula až amfibolit, leukokratní ortorula, amfibolický diorit (?), vápenato-silikátový erlan, turmalinický i obecný pegmatit, mramor (?), v zadržené klenbě v jižní zdi u vchodu do sakristie vzácně desky granulitu.

JEDNOTLIVÉ HORNINY, JEJICH PROVENIENCE A POUŽITÍ:

Granit, typ 1: homogenní, jemnozrný materiál, bělavý až šedavý, ojediněle světle žlutavě hnědý, více tmavé slídy – biotitu, často silně zvětralý, bývá kvalitně opracovaný. Jde o granit typu Bílý Kámen, tedy surovinu z centrálního plutonu moldanubika z míst asi 7 km vzdušnou čarou od kostela sv. Jakuba. Na plánu vyznačen oranžově.

Granit, typ 2: homogenní, jemně až středně zrnitý materiál, dvojslídny typ, bělavý a šedavý, v základní hmotě je více křemene než u ostatních granitů. Kameny ve zdivu nejsou příliš opracované, pouze osekané. Na hojných lomových plochách jsou vzácně krystalky živce a muskovitu. Surovina tvoří spíše masivní bloky a je lomového původu. Hornina je jen slabě navětralá, ale početnými lomnými plochami je méně kvalitní. Surovina pochází z centrálního moldanubického plutonu nebo z menších výskytů granitu v blízkém okolí Jihlavy. Na plánu vyznačen červeně.

Granit, typ 3: Někdy přechází do žuloruly, jemnozrný, hnědý až světle hnědý, dvojslídny (slídy málo), větší množství živce. Surovina je více zvětralá a méně kvalitní. Materiál nejspíše pochází z centrálního moldanubického plutonu. Na plánu označen šrafovaně oranžově.

²²⁴ Velmi děkuji za poskytnutí tohoto petrografického posudku Mgr. Milanu Vokáčovi. Viz Součást nepublikované nálezové zprávy (VOKÁČ, M.: in: Jihlava-kostel sv. Jakuba, č.n. z. 48-08)

Granit, typ 4: Mylonitizovaný biotitický granitoid (strukturou odpovídá migmatitům), bělavě šedavý, jemně až středně zrnitý, místy více živcové partie, ojediněle muskovit. Nekvalitní surovina z lokálních zdrojů v blízkém i širším okolí.

Migmatit: světle hnědavě šedý, ojediněle i tmavě hnědý a červenavý, ve hmotě převažuje složka substrátu, tmavé šmouhy a vrstvy jsou tvořeny biotitem. Surovina tvoří masivní desky a je silně zvětralá – méně kvalitní. Pochází z početných výchozů hornin jednotvárné skupiny moldanubika v blízkém okolí lokality, např. údolí Jihlavy a Jihlávky, i přímo pod stavbou kostela sv. Jakuba (pod hlínami).

Pararula: světle hnědošedá, biotitická, často migmatitizovaná. Díky dobře patrné foliaci tvoří výrazné desky. Surovina je méně kvalitní – zvětralá. Materiál pochází ze stejných zdrojů jako migmatit, do kterého často plynule přechází.

Ojedinělé suroviny: Granulit pochází z hosovského tělesa asi 3 km západně od kostela, amfibolit až amfibolická rula, turmalinický pegmatit, erlan s aktinolitem jsou z malých zdrojů v okolním moldanubiku. Žilný křemen je nejčastější výplň na rudních výskytech a odtud mohl být přinesen na stavbu kostela (např. Sasov, Hruškové Dvory, Hybrálec).

Hlavní hmota zdi byla složena z granitu typu 2, migmatitu a pararuly. Tento materiál byl pravděpodobně lámán v několika lomech založených v horninách moldanubika v několikakilometrové vzdálenosti od stavby. Bloky a desky suroviny nejsou dále opracované (jemné osekání, obroušení) a šlo o méně kvalitní materiál (hlavně pararula a migmatit), výhodou byla blízkost a velký rozsah zdrojů. Ostatní suroviny (žilný křemen, erlan, amfibolit, pegmatit) se ve hmotě zdi objevují ojediněle, byly tedy nahodile použity bez ohledu na jejich pozici v horizontální, nebo vertikální ose zdi. Materiál byl sbíraný po povrchu i lomově těženy.

Na armování rohů zdí, na ostění oken, vstupů, na římsy a na kvádrkové zdivo se používal kvalitní granit typu 1. Jsou to kamenicky nejhodnotnější partie – pečlivě osekané a obroušené. Podle homogenosti suroviny se granit těžil v jediném místě (maximálně několik lomů), s největší pravděpodobností v okolí Bílého Kamene (Lapis Albi – granit je v čerstvém stavu bělavý). Granitové prvky opracovávala určitě specializovaná kamenická dílna nebo dílny.

V jižní zdi u vchodu do sakristie a na severní zdi presbytáře nad náhrobkem se v klenbách zazděných portálů pravidelně vyskytují ploché desky granulitu. Granulit je velice „čerstvý“ a svědčí o tom, že byl vylomen v málo zvětralém výchozu v západním okolí Jihlavy (Hosov, údolí řeky Jihlavy u Plander aj.).

Všechny suroviny na stavbu kostela pochází ze zdrojů ve vzdálenosti několika set metrů až 10 kilometrů. Použit byl hlavně lomový kámen, méně sbíraný. Zřejmě zcela chybí surovina z jihlavského syenitového masívu východně od Jihlavy, lepší surovinu poskytovalo moldanubikum západně od města. Všechny architektonické prvky byly vytvořeny z jediného typu granitu (Bílý Kámen). Suroviny použité na stavbu presbytáře, obvodové zdi lodi kostela i přízemí věží jsou téměř shodné, pouze horní poloviny věží a mladší doplňky zdiva jsou spíše z lomového granitu typu 2.

ZÁNİK STARÉ SVATYNĚ A POČÁTEK VÝSTAVBY NOVÉHO CHRÁMU

Se stavbou se započalo zřejmě záhy po lokaci města, tedy snad již na počátku 40. let 13. století. Brzy po té však stavba podlehla požáru, soudě podle papežské listiny z roku 1256. Mohlo to snad být přesně v polovině či těsně před polovinou století, kdy chrám zachvátil požár. Otázkou zůstává, nakolik byl v této době chrám hotový. Vzhledem k absenci listiny, kterou by bylo doloženo svěcení nové stavby, se zdá, že chrám byl ještě ve fázi výstavby či těsně před vysvěcením, když podlehl zkáze. Je sice pravdou, že podobný záznam se nemusel dochovat, ovšem spíše se nabízí, že k takovému aktu skutečně nedošlo.

Pro datování zániku první stavby do poloviny století mluví jednak prameny písemné tak částečně i archeologické. Na základě písemných pramenů musíme předpokládat, že v roce 1256 byl již stavěn kostel nový, neboť následného roku 1257 došlo k jeho svěcení. Musíme tedy ponechat dostatečný časový úsek pro výstavbu nového chrámu, a to do podoby, aby mohl být vysvěcen. Polovina století se tedy jeví jako optimální. Archeologie v tomto směru sice není schopná poskytnout přesnější údaje, ovšem předpokládaný průběh neneguje. Zánik objektů, které byly nalezeny přibližně 6 až 8 m od současné jižní zdi lodi kostela v hloubce 1 až 1,5 m pod stávajícím povrchem parku, byl dle nálezu keramiky zařazen do 2. pol. 13., popřípadě do poloviny 14. stol. Nebylo však zcela vyloučeno, že by mohlo jít i o starší dataci. Předpokládá se, že domy byly v provozu s největší pravděpodobností současně s postupnou výstavbou kostela, přičemž o jejich zániku jasně hovoří velké množství uhlíků a spáleného dřeva.²²⁵ Můžeme tedy soudit, že domy podlehly stejnému požáru, který zničil stavěný chrám. Zda tyto domy v bezprostředním okolí chrámu k němu měly nějaké bližší vazby, lze zodpovědět jen stěží. Snad můžeme uvažovat o využívání těchto domů lidmi podílejícími se na stavbě. Doložit něco takového je prozatím nemožné.

Papežská listina upoutá také tím, že za zničením stavby farního kostela stály ještě jiné příčiny. Další otázka tak směřuje právě na ony jiné okolnosti. Snad se mohlo jednat o nějaké problémy stavebního rázu. S největší pravděpodobností se objevily problémy spojené se statickým zajištěním budovy. Tyto pak mohly vzniknout ať již při samotném zakládání stavby tak v jejím průběhu, kdy mohlo dojít k posunu či sednutí určité části zdiva apod.²²⁶

²²⁵ ZIMOLA, D.: Jihlava, kostel sv. Jakuba Většího, č.n.z. 71-05 (pozn. 66)

²²⁶ Snad se dá uvažovat i o narušení v důsledku provádění průzkumných výkopů pátrajících po nerostném bohatství (tzv. pinky). Něco takového však doloženo není a zdá se, že hornická aktivita byla skutečně

Poměrně brzy po zničení starší románské stavby je svěcen nový kostel a jsou k němu přenesena farní práva. Na tomto základě se předpokládá, že kostel byl alespoň z části hotový.²²⁷ Byl vysvěcen oltář sv. Jakuba a sv. Máří Magdalény v presbytáři a oltář sv. Mikuláše na středu, minimálně tyto části chrámu tedy musely již být provozuschopné. Na chrámu se ovšem výrazně pracovalo i nadále. Jistým dokladem je v tomto směru papežská odpustková listina ze 7. března 1295, kterou jsou vypsány čtyřicetidenní odpustky těm, kdo přispějí na výzdobu interiéru jakubského chrámu.²²⁸ Přesto lze konstatovat, že stavba nového kostela probíhala v poměrně úctyhodném tempu. Přispívalo k tomu jistě bohatství zdejších dolů. Výstavba městského kostela byla bezesporu prestižní záležitostí a náklady tak byly hrazeny jednak patronem kostela, ale rovněž obyvatelstvem města, popřípadě prostředky získanými sbírkami,²²⁹ přičemž závislost mezi rychlostí výstavby a dostupnými finančními prostředky je zcela neoddiskutovatelná. Při tomto pohledu lze již ovšem vycítit i problematiku vztahující se k pojmu reprezentace.²³⁰ Chceme-li uvažovat o těchto otázkách, musíme se nutně ptát po příčině a předmětu. Tedy koho by stavba měla reprezentovat a za jakým účelem,

vymezena pro prostor mimo vlastní jádro města. Jako pravděpodobnější se tak jeví narušení v důsledku nepříliš kvalitního podloží popřípadě založení základů v rozdílných úrovních. Viz pozn. 135

²²⁷ E. Šamánková vyslovila opatrnou hypotézu o možném ukončení stavby již k tomuto roku. Tato teorie však obecně přijata nebyla a spíše se zdá, že kostel ještě zcela dostavěn nebyl. (ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 164)

²²⁸ „dle odpustkové listiny vydané v Římě 7. března 1295 v přítomnosti 15 arcibiskupů a biskupů z Narbonne, ze Salerna, Beneventu a Bologni a na žádost pěti, kteří přijeli do Říma každý pro sebe, se dává všem, kteří na vánoce, velikonoce, nanebevstoupení Krista, letnice, na čtyřech svátcích p. Marie, na svátek Petra a Pavla, sv. Jakuba, sv. Martina a sv. Mikuláše, dále na první neděle po vánocích a na den zasvěcení jihlavského chrámu, včetně oktávy následující na tyto svátky navštěvují chrám sv. Jakuba v Jihlavě, tu skládají zpověď, nebo něčím přispívají k osvětlení, výzdobě, atd., tohoto chrámu, nebo na smrtelní loži něco odkazují v jeho prospěchu 40 dnů odpustků“, tzn. 40 x 15 je 600 dnů odpustků ! (RUBY, F.: Der siebenjährige Krieg um das Johannes-Kirchlein in Iglau, IN: Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k.k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (red. Chr. Ritter d'Elvert), roč., č. 7, Brno 1884, s. 51-52); CDM VII, č. 168; srov. KONEČNÝ, L.: K románské podobě a funkci kostela sv. Jana Křtitele, in: Rodná země, Brno 1986, s. 17

²²⁹ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 179

²³⁰ V této souvislosti se nabízí i úvaha o vedlejších možných důvodech pro gotickou stavbu. Vedle požáru a devastace starší svatyně (snad rozestavěné) mohla určitý podíl na rozhodnutí o výstavbě nového kostela představovat pouze snaha mít „znamenitější“ farní kostel. Případů, kdy byla brzy po dokončení stavby zahájena stavba nová či se začalo s výraznými přestavbami můžeme nalézt celou řadu ačkoliv mnohde ještě s dalšími různými podtexty. MACHATSCHEK, A.: Vídeňský dóm sv. Štěpána ve středověku, in: Historická architektura, věda-výzkum-praxe, sborník k počtě Milana Pavlíka, Praha 1995, s.119

v neposlední řadě jakých výrazových prostředků a forem k tomu bylo užito a co ovlivnilo takovou volbu. Pro takové posouzení nám mohou částečně pomoci i další v městě dochované sakrální středověké stavby. Poskytují totiž neocenitelný komparační materiál a v konečném důsledku nelze hledat odpovědi na otázky stavebního vývoje, uměleckých východisek a reprezentační stránky staveb, jestliže si neujasníme vztahy a závislosti mezi jednotlivými, přibližně ve stejné době vznikajícími, stavbami. Je zcela oprávněné domnívat se, že se tyto stavby navzájem ovlivňovaly. Příčiny takového jednání lze hledat ať už ve vědomém či nevědomém „kopírování“ a následování „módního“ trendu, tak v praktických možnostech. Nejjednodušší byl v tomto směru pohyb lidských zdrojů mezi jednotlivými stavebními podniky, tj. práce těchž mistrů na více stavbách současně (což nebylo nějak neobvyklé) nebo jiná spolupráce. Svou roli hrálo jistě samotné seznámení se s jinými uměleckými projevy a vypořádání se s nimi.

SROVNÁNÍ S DOMINIKÁNSKÝM CHRÁMEM SV. KŘÍŽE A OTÁZKA Vlivů NA VÝSLEDNOU PODOBU CHRÁMŮ

Již při prvním pohledu na gotickou tvář kostela sv. Jakuba jsou nápadné mnohé shodné prvky s dominikánským kostelem sv. Křížem. Jedná se především o celkové rozvržení prostoru již v duchu nastupující klasické gotiky a dále o jednotlivé klenební přípory či okna. Možnost komparace hlavíc přípor a sloupků je ovšem poněkud snižena v důsledku restaurace těchto prvků v zjednodušené podobě. Přesto lze konstatovat, že základní tvarová forma je jednotná. Dominikánský chrám dosahoval vyšší vzrůsnosti a slohové, zatímco jakubský chrám představoval polohu umírněnější, přidržující se více starších tradičních vzorů. Z tohoto základu vyrůstá teorie, která kladla chrám sv. Jakuba do pozice podřadné vůči dominikánskému.²³¹ Avšak již E. Poche upozornil na to, že vztah nemusel být čistě podřadný, nýbrž souřadný. Tento názor se v následné literatuře ujal a předpokládá se, že huť, která do Jihlavy přišla za účelem výstavby dominikánského kostela, výrazně ovlivnila, nebo se přímo podílela také na stavbě kostela sv. Jakuba.²³²

Na dominikánském chrámu v Jihlavě se zjevně zračí ohlas kaplových staveb severofrancouzské gotiky zprostředkované snad přes německé prostředí.²³³ Dokladem pro toto tvrzení je již samotné výrazně výškově dimenzované kněžiště s polygonálním závěrem. Šestidílná klenba kněžiště spočívá na jednoduchých či svazkových příporách, jejichž dříky jsou dvakrát přerušeny tenkými talířovitými prstenci obdobně, jak to lze spatřit na chóru kostela v saské Schulpfortě.²³⁴ S dlouhými vertikálními zdůrazňujícími příporami členěnými prstenci se dominikánský kostel nápadně podobá stěnám severofrancouzských katedrál, v Laonu nebo Noyonu, na což upozornil již D. Líbal.²³⁵

O časovém úseku, do něhož by bylo možné vložit výstavbu kostela sv. Kříže, však nemáme bezpečné zprávy. Nezbyvá tedy, než se také v tomto případě uchýlit k hypotézám vytvořených jen na základě střípků informací. Výsledky archeologického zkoumání mluví jen

²³¹ Dagobert Frey u Schwaba (SCHWAB, E.: Alt-Iglau, 1924 (pozn. 209), s. 15)

²³² ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 164

²³³ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 158; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 98

²³⁴ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 158

²³⁵ Na což upozorňuje D. Líbal. (LÍBAL, D.: Počátky gotického stavitelství, 1949, (pozn. 9), s. 16; tentýž: Gotická architektura, 1984 (pozn. 9), s. 153

ve velmi hrubých obrysech z nichž vyplývá, že prostor budoucího kostela byl snad osídlen před vlastní stavbou, a to od 2.třetiny 13. století. Nebyl však zachycen žádný náznak starší zástavby či dřevěného provizoria.²³⁶ Prameny písemné povahy pro stavbu samotnou postrádáme, a tak je nejstarší písemnou zmínkou, kterou lze vztáhnout ke kostelu sv. Kříže, odkaz na Eberharta, převora dominikánů, ve svědecké řadě třebičského vidimu z roku 1257.²³⁷ Ve zpracování dějin české dominikánské provincie od V. J. Koudelky je sice založení jihlavského konventu kladeno do r. 1247, ovšem tato zpráva není doložena dobovou listinou.²³⁸ Obdobně nepodložená datace, která je však obecně přijímána existuje pro svěcení chrámu, k němuž mělo dojít v roce 1261.²³⁹

Stavba se tedy datuje převážně na základě slohové stránky, svých architektonických detailů a podle souvislostí. Již u kostela sv. Jakuba bylo, poukázáno na fakt, že s kostely bylo zřejmě počítáno při lokování města, a to zcela v tradici, kdy klášterům je vyhrazeno pevné místo při obvodu městských hradeb.²⁴⁰

Významnou indicií pro dataci je šestidílná klenba v presbytáři. Příklady takového druhu jsou poměrně ojedinělé. Jako výrazná analogie bývá zpravidla uváděn kostel v Tišnově, jehož

²³⁶ ZATLOUKAL, R.: Záchranný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže, 1994 (pozn. 13), s. 207

²³⁷ CDB V/1, č. 129, s. 208-9; viz. (pozn. 81)

²³⁸ J.V. Koudelka píše: „Nach einer Glaubwürdigen Überlieferung soll das Iglauer hl. Kreuzkloster durch König Otakar II. in dessen dortigen Burg im Jahre 1247 gegründet worden sein.“ a odkazuje se na Archiv Gen. O.P., E 78, 177 - 179 (ex antiquissimo quodam calendario). Na Koudelkovu práci upozornil již A. Vošáhlík (VOŠÁHLÍK, A.: K počátkům stavebního vývoje měšťanských domů v Jihlavě, in: PaP 6, 1981, s. 459), ten však mylně uvedl autorovo jméno (V.J. Kardelka). (KOUDELKA, V. J.: Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter, in: Archivum Fratrum Praedicatorum XXVI (II. díl), 1956, s. 143); V starší literatuře pak dlouho panoval názor o založení kláštera již k roku 1221. Podnět k založení kláštera měl vzejít od držitele hradu Rokštyna u Brtnice. Tato teorie je však zjevně výmyslem nějakého snad ještě barokního historiografa. Vedle této verze existují ještě další, které kladou založení do stejné doby, ovšem s rozdílnými okolnostmi.viz. (D'ELVERT, CH.: Geschichte und Beschreibung der königlichen Kreis- und Vergstadt Iglau in Mähren, Brünn 1850, s. 22; WOLNY, G.: Die Markgrafschaft Mähren, 1842 (pozn. 5), s. 11; PROKOP, A.: Die Markgrafschaft Mähren, 1904 (pozn. 5), s. 319). Takové datování však bylo ještě v první polovině 19. století odmítnuto.viz.(SCHWAB, E.: Das geschichtliche recht, 1919 (pozn. 3), s. 27)

²³⁹ KOUDELKA, V. J.: Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter, 1956 (pozn. 238), s. 143; Z jeho zmínky patrně vycházeli všichni následující badatelé.J.V. Koudelka se odkazuje na BOP VIII, s. 449; (VOŠÁHLÍK, A.: K počátkům stavebního vývoje měšťanských domů v Jihlavě, 1981 (pozn. 238), s. 459; KUČA, K.: Města a městečka, 1997 (pozn. 18), s. 666; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy, 1999 (pozn. 18), s. 99)

²⁴⁰ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 179

dostavba je datována přibližně do roku 1238.²⁴¹ Dalšími příklady obdobně koncipovaných kleneb je kněžiště v hradní zvíkovské kapli či kněžiště minoritského kostela sv. Jana v Jindřichově Hradci.²⁴² Zmíněné příklady ukazují především k nejvyššímu dvorskému okruhu stavitelů, související, zdá se, s první gotickou architekturou na území Dolního Rakouska.²⁴³ Motivy přípor jako prostých válečků vzájemně izolovaných a členěných kotouči se zjevně hlásí k době Václava I. a nejstarším gotickým formám na našem území. S nejdokonalejší podobou takových přípor se setkáváme na nejstarší české gotické stavbě, a to klášteře sv. Anežky, obdobně pak v závěru kostela sv. Barbory a na triumfálním oblouku nebo na zbytcích kláštera v Nepomuku. Přípory zvíkovské kaple se vyznačují typickou klasické gotiky, ovšem stejně, jak to nalézáme i v kostele sv. Kříže, nevyrůstají od podlahy, jak je to příznačné pro vyspělé francouzské vzory, ale jsou zkrácené.²⁴⁴ K odkazu tišnovského kláštera je vztahována i ornamentika, ačkoliv není výrazně bohatá ni do forem ani hojnosti na stavbě. Poukazuje se tak zpravidla zejména na krátkou příporu na severní straně kněžiště. Je na ní motiv v té době poměrně vzácné živočišné ornamentiky. Rostlinná dekorace je více plošná a schématická a citovou polohou je blízká pojetí kameníků pracujících na kapitulní síni anežského kláštera či autoru hlavic přípor v tišnovském ambitu.²⁴⁵ Výraznou vypovídací hodnotu má rovněž západní portál kostela sv. Kříže. Také zde můžeme zaznamenat doznívání románských tradic v profilaci archivolt i ve výzdobě ostění. Na vliv klasické gotiky pak odkazují některé naturalisticky pojaté listy hlavic a polygonální krycí desky.²⁴⁶

Stavba se tedy vyznačuje mnohými prvky nově nastupujícího slohu, avšak stále neopomíjí starší stavební tradice.²⁴⁷ Takové sloučení starších i nových prvků bylo poměrně

²⁴¹ POCHE, E.: Bývalý dominikánský kostel, 1932 (pozn. 83), s. 62; KUTHAN, J.: Fundace a počátky, 1974 (pozn. 74), s. 367-368; tentýž: Fundace a počátky kláštera cisterciáčků v Tišnově, 2005 (pozn. 74), s. 325, 326, 327

²⁴² POCHE, E.: Bývalý dominikánský kostel, 1932 (pozn. 83), s. 62; KUTHAN, J.: Fundace a počátky, 1974 (pozn. 74), s. 367-368; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 98

²⁴³ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s.125; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 239

²⁴⁴ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 146

²⁴⁵ POCHE, E.: Bývalý dominikánský kostel, 1932 (pozn. 83), s. 64, 65

²⁴⁶ ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 166

²⁴⁷ KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s.169; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 93, 94, 95

příznačné, a to nejen pro stavitelství česko-moravské, ale i pro oblasti Rakouska.²⁴⁸ Při úvahách nad stylovou stránkou se nutně musí zohlednit i okolnost, že gotický sloh na naše území pronikal spletitou cestou přes oblasti německé. V tomto směru bývá pak nejčastěji upozorňováno na oblast Porýní a Saska, kde se gotický sloh projevoval ve svém velmi čistém francouzském charakteru. Právě v těchto oblastech se setkáváme s projevy, které nalzáme i na kostele sv. Kříže. Nejčastěji citovanými stavbami jsou v této souvislosti katedrála v Magdeburku a kostel cisterciáckého kláštera v Maulbornu.²⁴⁹ Vzhledem ke skutečnosti, že právě s oblastí saskou bývá Jihlava spojována i v důsledku hornických aktivit, jeví se podobné hypotézy nanejvýše lákavými.²⁵⁰

Jestliže se zabýváme otázkou architektonické koncepce chrámu, nutně se dostáváme ještě k další velmi zajímavé okolnosti, jež probouzí řadu otázek. Touto okolností je síňová dispozice, se kterou se setkáváme jak v kostele sv. Kříže, tak na chrámu farním. Byly-li pro motivy zaklenutí a stavebních článků hledány odkazy v architektuře saské, pro chrámovou dispozici jsou hledány v oblasti vestfálské.²⁵¹ Takto stavěné chrámy zjevně vyžadovaly poměrně velká okna, aby bylo docíleno dostatečného světla, nehledě k zpravidla sledované koncepci prosvětlených síní. Šířka oken se však příliš neměnila, a tak po obou stranách zůstávalo dostatek volného prostoru. Vynikaly tak plochy zdí, které na mnoze zůstávaly bez ornamentiky. Takový koncept jistě strohosti jasně rozděleného a stejnoměrně osvětleného kostela však měl plně vyhovovat farním kostelům stejně tak, jako chrámům mendikantských řádů.²⁵² Kostel sv. Kříže, jakožto chrám dominikánského řádu, který přímo odkazuje na chudobu, zcela odpovídá takovému konceptu. Přesto lze sledovat reminiscence na bohaté a nákladné architektonické vzory nejvyšší umělecké sféry. Takové jednání především u staveb podporovaných osobními zájmy výrazného fundátora však nebylo ničím neobvyklým.²⁵³

Žebřavé řády silně vyhovovaly potřebě intenzivnější duchovní péče v komunální sféře a poskytovaly bohatým měšťanům nejlepší možnosti pro zbožné donace *in remedio animae*, které přispívaly jejich sociální prestiži a spáse jejich duše. Zatímco minorité v příznačné

²⁴⁸ Nejvýznačnějšími stavbami podobného konceptu jsou například cisterciácký chrám v Lilienfeldu či Heiligenkreuzu, KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 125, 126; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 91-136

²⁴⁹ POCHE, E.: Bývalý dominikánský kostel, 1932 (pozn. 83), s. 65

²⁵⁰ tamtéž: s. 66

²⁵¹ tamtéž: s. 66 (Předně snad čerstvě dokončený chrám v Padebornu.)

²⁵² LEHNER, F.: Sloh gotický, kostely stejnorodní, in: Method č. 2, roč. VII, 1881, s. 20

²⁵³ KUTHAN, J.: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 107

recepti na řeholi sv. Františka dogmaticky propagovali *usus pauper* a dostávají se tak do oblíby střední a nižší vrstvy měšťanstva, dominikáni udržují spíše kontakt s prostředím dvorským a „luxusnějším“. Tento trend lze sledovat i ve skladbě mendikantských klášterů. Například v rakouských zemích je doloženo, že dominikánské konventy se skládaly spíše z řad bohatého měšťanského patriciátu a regionální šlechty později tzv. městské ministeriali.²⁵⁴ Výmluvným svědectvím této skutečnosti je i rozdílný přístup minoritů a dominikánů k místu konventu a chrámu. Minorité povětšinou spoléhají plně na donátora, který jim na svém pozemku, respektive ve svém domě poskytuje časově neomezené právo k bydlení, přičemž si jako pán (*dominus*) a hostitel minoritů mnohdy vyhrazuje plnou rozhodovací pravomoc nad celým konventem. Po úmrtí donátora pak měla v jeho funkci vystupovat městská rada, jež se měla ujmout úlohy hostitele a ochránce žebravých mnichů.²⁵⁵ Dominikáni naproti tomu usilovali pokud možno o co největší svobodu jednání a za přidělenou půdu k užívání obyčejně zaplatili.²⁵⁶ Určit bližší totožnost dárců, kteří zajišťovali stavbu dominikánského chrámu, je zdá se, nanejvýš obtížné.

Uvážíme-li okolnosti, na něž upozornil již E. Poche, že chrám výrazně koresponduje s královskými stavbami, zejména pak stavbou tišnovského kostela, můžeme uvažovat o donátorovi z řad nejvyšší nobility, případně v přímém kontaktu s tímto prostředím, a to alespoň pro počáteční fázi výstavby.²⁵⁷ Obvykle se tedy předpokládá, že „dominikánská“ huť ovlivnila výstavbu městského kostela. Z dominikánského kostela převzala farní huť klasické přípory a patrně i okna, která se v přestavovaném chóru sv. Kříže nedochovala.²⁵⁸

²⁵⁴ STÜDELI, B.: *Minoriten und andere Mendikanten-Niederlassungen als Gemeinschaftszentren im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadt*, 1995 (pozn. 117), s. 239-255

²⁵⁵ V tomto světle je velmi dobře pochopitelné i odkud pramenilo setkávání městské rady v minoritském klášteře a rovněž proč právě zde byla vymalována oslavná freska.

²⁵⁶ V pozdějších letech se díky svým ambicím dostávají do ztížené pozice, neboť se jejich zájmy začaly krýt s finančními zájmy městské komuny. Značně ztenčovaly možnosti měšťanů získat pozemky a mnoho měst tak začalo omezovat a kontrolovat majetkové přesuny ve prospěch duchovenstva (NIEDERSTÄTTER, A.: *Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter. Österreichische Geschichte 1278-1400* (hsg. H. Wolfram), Wien 2001).

²⁵⁷ Nebylo by to ostatně nijak nemožné. Přihlédnout je přitom třeba i k tomu, že ve druhé třetině 13. století se vedle královských nadací na významných stavebních podnicích výrazně uplatňují i kláštery, nezřídka v úzkém kontaktu na dvorské prostředí. (KUTHAN, J.: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae*, 2008 (pozn. 19), s. 210)

²⁵⁸ ŠAMÁNKOVÁ, E.: Jihlava, 1950 (pozn. 19), s. 165

Výstavba dominikánského kostela však měla mít oproti jakubskému chrámu delší průběh. Podobně jako u kostela sv. Jakuba byl však dokončen nejdříve presbytář a snad obvodové zdi. Zdivo presbytáře o dvou klenebních polích a pentagonálním závěru bylo již v první stavební fázi založeno v celém rozsahu. Takové jednotné založení doložil archeologický výzkum. Byla tím vyloučena jedna z pracovních hypotéz J. Muka, který stavebně- historický průzkum presbytáře prováděl, že měl být nejdříve vystavěn presbytář kratší a teprve v následné stavební fázi byl dostavěn polygonální závěr. O kontinuitě stavby svědčí homogennost zdiva severní stěny v celém rozsahu obvodové zdi. Stavba však působí dojmem spíše „etapovitě“ výstavby kostela²⁵⁹ Nasvědčuje tomu i nález kusu dřeva v okenním nadpraží (asi v dolní třetině klenby). Dendrochronologická analýza tohoto vzorku určila dobu kácení stromu, z něhož pocházel, na rok 1285.²⁶⁰ Zdá se tedy, že v první fázi byl kostel zastropen pouze provizorním dřevěným stropem. Letopočtem 1285 je tedy dán termín post quem pro zaklenutí presbytáře kostela sv. Kříže. K zaklenutí došlo asi v 80. letech 13. století. O více než dvacetileté přestávce mezi dokončením zdi presbytáře a jeho zaklenutím by mohl svědčit i chaotický systém statického propojování klenebních přípor a vnějších opěráků zdi. Prostor byl zaklenut do nesymetrického rozvrhu starších klenebních svorníků a vzniklé statické disbalance byly vyrovnávány vystavěním od os svorníků různě odchýlených vnějších opěráků. Zajímavý je z tohoto hlediska zejména první opěrák severní zdi (počítáno od triumfálního oblouku). Ten svojí hmotou od osy svorníku uhýbá poměrně značně směrem ke třetímu oknu, kvůli kterému musel být u zdi zkosen.

Dá se předpokládat, že na prodlužování doby výstavby a snad jistém slevení z prvních velkolepě koncipovaných plánu měla podíl finanční stránka. Jihlavský městský chrám měl v tomto směru snad pozici přece jen výhodnější a stabilnější než kostel dominikánský²⁶¹

²⁵⁹ MUK, J./ VLČEK, P./ NOVOSADOVÁ O.: Jihlava – velké kasárny – býv. dominikánský klášter, kostel sv. Kříže; býv. jezuitské konventní budovy. Stavebně historický průzkum, SÚRPMO Praha 1991;

NOVOTNÁ, D.: Jihlava, areál dominikánského kláštera, presbytář kostela sv. Kříže, nálezová zpráva 1993

²⁶⁰ KYNCL, J.: Zpráva o výsledku dendrochronologického zpracování dřev z historických objektů, nepublikovaný rkp. 1994

²⁶¹ Jaké mohly být v poločase 13. století příjmy a důchody běžných farních kostelů, tj. především věna a desátky, není zcela jednoznačné. Přesto listiny prozrazují, že se již rozlišovaly kostely „chudé“ a bohaté. Přesnější vzhled do této problematiky vnáší až polovina 14. století, kdy jsou příjmy dokumentovány v papežských regestech (ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 455-457). V každém případě se však lze domnívat, již k vysokým výnosům zdejších dolů a s tím spojeným přílivem nových osadníků, zvýšených nároků na zemědělskou produkci, ale i obchod, že jihlavská farnost byla spíše bohatší. Oproti dominikánskému

Nelze tedy zcela vyloučit ani pozměněný směr vzájemných vazeb, zejména uvážíme-li, že i jedna huť měla více výrazových poloh.²⁶² Za pojetím spojujícím v sobě prvky nastupujícího slohu gotického a odkazy starších projevů přitom lze, jak už bylo poukázáno, hledat stránku objednavatele a „ideový“ koncept. Zároveň hrála důležitou úlohu i stránka materiální. „Konzervativnější“ charakter kostela sv. Jakuba (oproti dominikánskému) tak může být dán snahou o jisté poukázání k starobylosti a legitimitě práva na duchovní působení, ale i samotnou skutečně starší stavební tradicí, která se s prvky nastupující gotiky teprve pozvolna vyrovnávala a naplnění došla až při dominikánské stavbě. Bylo již částečně nastíněno, že dominikánský konvent mohl snad nalézt mecenáše z řad bohaté nobility, a proto byl koncipován v honosném duchu. Městský kostel však, zdá se, byl předmětem zájmu především města jeho zástupců a sakrální podoby profesních korporací měšťanů, t.j. bratrstva (lat.: „*czecha*“ nebo „*fraternitas*“), v první řadě pak želivských premonstrátů. Na možnost vazeb a spojitostí právě tímto směrem upozornil již A. Prokop, když zdůraznil vazbu želivského kláštera ke Steinfeldu v blízkosti Kolína nad Rýnem. Této hypotéze následně nebylo věnováno příliš pozornosti, přesto se zdá být přinejmenším zajímavou. Je tak na místě připomenout, alespoň některé okolnosti. Propojenost českého kulturního prostředí s oblastí německého Porýní byla v této době obecně platná a bylo na ni poukázáno i souvislosti s příchodem nových osadníků, jak se o tom zmiňuje zápis kolomarského kronikáře.²⁶³ V tomto ohledu tedy nelze vyloučit příchod nějaké stavební huti právě z tohoto prostředí, částečně i na popud premonstrátského řádu. Nemůžeme ani v důsledku vazeb premonstrátského řádu vyloučit přímé spojení na špičky politické a s tím spojené umělecké sféry, neboť právě tomuto řádu byla ze zmiňovaných řad poskytována značná podpora. Zajímavý je v tomto směru i poukaz k osobě blahoslaveného Hroznaty. Klášter v Teplé, založený z jeho popudu, je totiž obvykle uváděn jako nejstarší síňový kostel na našem území.²⁶⁴ Svěcení tohoto kostela pražským biskupem Janem II. dne 20. června 1232 se snad

mendikantskému chrámu, který byl zjevně odkázán jen na donátorské dary, byť asi hojně a vysoké, měl jakubský chrám příjmy pravidelnější.

²⁶² Jak se s tím setkáváme i v Tišnově či Heiligenkreuzu. Stylový pluralismus nebyl zjevně ničím zvláštním (KUTHAN, J.: Přemysl Otakar II, 1993 (pozn. 19), s. 125, 126).

²⁶³ MGH XVII. 245; DOBIÁŠ, J.: Německé osídlení, 1931 (pozn. 7), s. 60; MEZNÍK, J.: Jihlavské privilegium, 1954 (pozn. 35), s. 26; ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 307;;

²⁶⁴ Kostel byl stavěn jako síňové plně zaklenuté trojlodí. Optický efekt prostoru byl zjevně velkolepý. K trojlodí se napojilo dvouvěžové západní průčelí. Byť se vyznačuje gotizujícími prvky, dává komplexu ještě románský ráz. ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 535, 536

osobně účastnil i král.²⁶⁵ Přitom Hroznatova volba byla do značné míry ovlivněna právě z dvorského prostředí v kterém byl zakotven odkaz Jindřicha Zdíka a pravděpodobně i vliv strahovského opata Adalberta. Hroznata se tak znal se zakladatelem premonstrátského kláštera v Milevsku, velmožem Jiřím, od něhož snad dostal jisté doporučení právě na premonstrátskou řeholi.²⁶⁶ Milevský konvent byl přitom osazen ze Želiva. Taková provázanost sice sama o sobě nemůže být považována za dostatečně průkaznou, nicméně je to bezesporu zajímavá teze.

Síňová dispozice je tedy nadále architektonickou formou, skýtající široké spektrum dosud nevyřešených a nevyřešených otázek, zejména v uplatnění na městském farním chrámu. Prvořadý otazník je kladen především na prvotní plán stavby, tedy kdy se tato forma uplatňuje již při prvním konceptu, či do jaké míry je až výsledkem následných úprav. Zdá se, že v jihlavském prostředí můžeme hovořit o prvoplánovém užití tohoto modulu. Doklad pro takové tvrzení představuje především okno zazdžené v severní zdi kostela ve druhém poli od východu. Je to hrotitě ukončené okno s dvoudílnou kružbou, jejíž obě části končí v hrotitých obloučcích, nesoucích kruh v záklenku (tedy obdobné okno, jaká nalézáme i v presbytáři kostela a v jejíž podobě se jakoby zračí odkaz huti tišnovské). Ze situace zazdženého okna se usuzuje, že trojlodí bylo pomýšleno jako síňové.²⁶⁷ Zdá se tedy, že se setkáváme s poměrně raným užitím síňové koncepce kostela u nás. Snad právě toto pojetí mohlo sledovat onen „moderní“ proud v architektuře, který jakoby postrádáme v některých detailech. Touha po reprezentativním svatostánku odrážejícím celkový význam města tak mohla být vyjádřena právě touto formou. S přihlédnutím k materiálovým možnostem zdejšího mikroregionu pak muselo být podobné vyjádření jistě snažší a bližší než by představovaly například kamenické jemně utvářené detaily.

²⁶⁵ HLINOMAZ., M.: Klášter premonstrátů Teplá, Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska, Karlovy Vary 2003, s. 30;

²⁶⁶ HLINOMAZ., M.: Klášter premonstrátů Teplá, 2003 (pozn. 265), s. 27

²⁶⁷ KUTHAN, J.: Česká architektura, 1994 (pozn. 19), s. 156; tentýž: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, 2008 (pozn. 19), s. 140

FARNÍ KOSTEL SV. JAKUBA A JEHO VZTAH KE STARŠÍMU FARNÍMU CENTRU V PŘEDLOKAČNÍ OSADĚ

Vztah staršího a nového farního centra byla okolnost, která rovněž mohla být v mnoha ohledech určující pro podobu kostelů. Tato problematika je v jistém směru ještě nedostatečně probádanou, zejména v prostředí české a moravské oblasti, přesto se čím dál více dostává do popředí zájmu odborné veřejnosti.²⁶⁸ Utváření farní sítě v úvodní polovině 13. století byl totiž složitý proces, k jehož završení dochází až v průběhu ukončování kolonizačních procesů během 14. století.²⁶⁹ V pozměněné podobě však mohou jeho odkazy přetrvávat ještě déle a doznívat ještě v 15. století. Farní organizace se postupně přetvářela původně z poměrně nerovnoměrné rozhozené směsi kostelů, kaplí a jiných zařízení v propracovaný hierarchický systém.²⁷⁰ Citlivou složkou těchto změn bylo především vymezení farních obvodů, a to jak z hlediska pastoračního, tak především praktického-finančního. V tomto ohledu zřejmě bylo obvyklé, že mohlo docházet, a mnohdy docházelo, ke sporům. Jihlavský příklad může hned z několika hledisek poskytnout poměrně zajímavý materiál, jak pro samotné počátky utváření farní správy i pro následný proces translokace.

²⁶⁸ Zatím byla tato problematika řešena pouze dosti povrchně a dostalo se jí pouze dílčího studia. Přitom většina dosavadního bádání byla zaměřena k první fázi, samotnému utváření farní organizace. Translokaci jako takové je tak pozornost věnována vsutku jen ve zmenšené míře. Východiskem pro problematiku je do značné míry práce H. F. Schmida (SCHMID, H., F.: Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf west-slavischen Boden und ihre Entwicklung wahrend des Mittelalters, Weimar 1938). Této otázky se dotýká i práce K. Krofta (KROFTA, K.: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské, in: ČČH, 10, 1904, s. 15-36, 125-152, 249-275, 373-391; 1906, s. 7-34, 178191, 274-298, 426-446). Vývoj do značné míry shrnul i V. Novotný (NOVOTNÝ, V.: České dějiny I.3, Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253), Praha , s. 354 – 373, Dalšími pak: BOHÁČ, Z.: Osídlení raně středověkých Čech ve světle památek románské architektury, FHB 1, 1979, s. 157 -176); KADLEC, J.: Přehled českých církevních dějin I, Praha 1991, s.90-91, 117 -118; SOMMER, P.: K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech, AH 7, 1982, s. 453-469; ŽEMLIČKA, J.: Čechy v době knížecí, 1997 (pozn. 16), s. 241-244; tentýž: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 744 -745, pozn. 23 a další. V oblasti rakouského prostředí se této tématice asi nejnověji a systematicky věnuje S. Scholz (SCHOLZ, S.: Současné problémy interdisciplinárního výzkumu středověké farní organizace a zejména farních center nejstarších měst v rakouském markrabství/ vévodství z hlediska vývoje moderního historiografického bádání, in: Colloquia mediaevalia Pragensia 8, Praha 2007, s. 55- 89)

²⁶⁹ ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 450

²⁷⁰ tamtéž: s. 449 -450

V okamžiku, kdy bylo zakládáno nové město mimo prostor prozatimního centra, bylo zjevné, že v prostoru nového města bude zvýšená potřeba po duchovní péči. O prvořadě právo na zajištění těchto úkonů se záhy hlásí želivští premonstráti. Jejich „práva“ pro zdejší mikroregion jsou položena na pevných základech a brzy jsou jim potvrzena i v písemné formě. Svědčí to o tom, jak pečlivě tato církevní instituce dbala, aby nedošlo ke krácení jejich práv. Rovněž to svědčí o tom jaký význam a s jakou samozřejmostí již bylo přistupováno k zlistinění všech nároků.

Již z roku 1226 pochází listina pro želivské premonstráty vydaná papežem Honoriem III. kde se zakazuje budovat v obvodu želivské farnosti (= klášterního kostela) nové kaple či modlitebny bez svolení želiva a biskupa.²⁷¹ V tomto směru tedy nepřekvapuje, když si nechávají roku 1273 vystavit od krále potvrzovací listinu, která jim má zabezpečit doposud platné nároky. Navíc je zde uvedeno, že svatyně, které budou v budoucnu postaveny, přináležejí opět pod duchovní správu želivského kláštera. V souvislosti se vznikem města již bylo zmíněno několik možností interpretace této listiny. Předmětem zájmu tu mohly být kaple či kostely budované provizorně v souvislosti s přílivem horníků a „stříbrnou horečkou“. Stejně dobře mohlo jít o zajišťování nároků na farní chrám, případně o zajištění postihující oba faktory. Zajímavé je v tomto směru to, že želivští si takovou potvrzovací listinu nechávají vystavit od panovníka, tedy zástupce světské moci, přestože jsou předmětem zájmu převážně spirituálie. Jedním z důvodů je jistě okolnost, že farní správu zajišťovali na královském majetku. Jinak by o podobné potvrzení žádali spíše u biskupského stolce. Zejména v době, kdy již v mnohém docházelo k omezení výsad světského patrona nad kostelem či kostely a podobné úkoly připadly k pravomocím biskupským. Jak už naznačil J. Mezník díky přídatku o budoucích kaplích král jakoby ponechává i patronátní práva k novým svatyním želivskému klášteru. Snad to lze považovat za jisté zavázání se ze strany panovníka, že ke kostelům vznikajících na jeho majetku nedosadí jiný církevní subjekt. Vzhledem k tomu, že královská listina premonstráty plně neuspokojila, přistoupili patrně k padělání a vznikla verze B. Tuto listinu pak raději předložili (místo verze A) k potvrzení olomouckému biskupovi Brunovi. Želivští premonstráti si tak svá práva zajišťují ze dvou stran. Zůstává však otázkou v jaké míře mohlo být případné panovníkovo přenechání patronátních práv chápáno. Nejvolnější výklad by přitom mohl dokonce vyzníti tak, že premonstrátům mají patřit jak práva na spirituálie tak nakonec i samotný kostel vyjmutý ze světského majetku. Panovník by se tak de facto vzdával téměř veškerých výnosů plynoucích z církevního působení (takové

²⁷¹ CDB II, č. 281, s. 276; ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 451

vyznění lze vytušit spíše z exempláře B, jež je co do přesného terminologického vyjádření volnější). Snad želivší počítali, že k něčemu podobnému může dojít v následných letech, kdy zjevně docházelo k většímu upevnění církevních pozic. Další okolností, se kterou snad mohli kalkulovat, bylo uplynutí dostatečného času než aby někoho znepokojovalo, že k nabytí těchto statků došlo vlastně poněkud svévolně. Jestliže bychom mohli s něčím podobným počítat, jistě by se tím zvýšil zájem premonstrátů na výstavbě jakubského kostela, a došlo by k tomu zřejmě v době, kdy se začínala či stavěla, nová, již gotikou ovlivněná stavba.²⁷²

V roce 1243, kdy byla královská listina vydána, byl za farní kostel s největší pravděpodobností stále považován kostel sv. Jana Křtitele. Avšak již papežská odpustková listina z roku 1256 byla, zdá se, směřována k jakubskému kostelu, jenž je již popisován jako farní. De jure je to pak potvrzeno následného roku, kdy olomoucký biskup Bruno vysvětil nový jakubský chrám.²⁷³ Přesto se lze domnívat, že starší předlokační kostel se ještě nadále snažil udržet alespoň část svých privilegií a výsad. Zajímavé svědectví může poskytnout listina z 2. listopadu 1258, v níž odevzdávají čtyři mincmistři království českého, společně s jihlavskými obcemi, jihlavský špitál se vším příslušenstvím želivskému opatu a jeho plebánu Štěpánovi.²⁷⁴ Je ovšem otázkou, zda tento Štěpán byl již plebánem u sv. Jakuba, či u dosavadního kostela sv. Jana Křtitele. Pro vztažení plebána Štěpána ke kostelu sv. Jakuba mluví ta okolnost, že špitál sv. Alžběty, který byl předáván, byl patrně blíže městu a mohl tak být lépe zpravován od svatojakubského kostela. Nacházel se asi v místech dnešního špitálského předměstí v severním předpolí hradeb.²⁷⁵ (Hlavní tepnou špitálského předměstí je Havlíčkova dříve Špitálská ulice.) Pro existenci špitálu v těchto místech svědčí skutečnost, že zde byl kostel sv. Alžběty, jenž máme doložený k roku 1400, a který byl roku 1792 zrušen.²⁷⁶

²⁷² Neboť k vytvoření falza B královské listiny došlo někdy před rokem 1257, kdy bylo potvrzeno ve vidimu třebičského opata olomouckým biskupem Brunem.

²⁷³ ...Porro, ne ex vetustate et processu temporum in dubitum prolabantur dotes ipsius ecclesie cum ambitu et terminis parrochie attinentibus, hoc modo, sicut in privilegiis principum invenimus, fecimus circumscribi...
CDB V/1, č. 130, s. 210, ř.21-24

²⁷⁴ CDM III, č. 271

²⁷⁵ viz HOFFMANN / JAROŠ / PISOVÁ / SVĚRÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000 (pozn. 12)

²⁷⁶ KUČA, K.: Města a městečka, 1997 (pozn. 18), s. 665

(Špitálské předměstí je také tradičně dáváno do souvislosti s prvotním hornickým sídlištěm.)²⁷⁷ Tato domněnka však není doložena ani písemnými ani archeologickými prameny.

Pro přiřazení plebána Štěpána ke starému kostelu svědčí ovšem také několik okolností. Definitivní přenesení fary se váže až k listině olomouckého biskupa Jana z roku 1304 což potvrzuje, že Jánská fara byla po celé 13. století ve funkci. Mohlo to být podmíněno nedokončením jakubského chrámu. Také Svatojakubské anály se vyjadřují v tom směru, že kostel při svěcení a ještě delší dobu poté nebyl dostavěn.²⁷⁸

V listině z roku 1304 je kostel sv. Jana označován termínem *ecclesia*, který v této době, tedy počátkem 14. století byl užíván již výhradně pro svatyni s farními právy, avšak zde je výslovné podotknutí, že má charakter filiálního kostela.²⁷⁹

V následujících letech už je znovu nazýván výhradně kaplí (*capella*).²⁸⁰ Jako *ecclesia* je vzpomenuť ještě ve vzpomínkové formulaci listiny z roku 1313²⁸¹. Na základě řady případů translokačního procesu staršího farního centra v důsledku vzniku města nelze vyloučit, že stará farnost se ještě v této době nechtěla úplně vzdát všech svých privilegií.²⁸² Je totiž

²⁷⁷ KUČA, K.: Města a městečka, 1997 (pozn. 18), s. 669

²⁷⁸ „Kostel sám, byl v době svěcení ještě torsem. Hotovy byly jen základy, kněžiště a obvodní zdi velké haly, která se měla rozdělit na tři lodi. V obvodních zdech byly už zasazeny i portály. Také sakristie byla již pravděpodobně hotova. Horší to bylo se zastřešením.“ MED, O.: Svatojakubské anály, 1964, Římsko-katolický farní úřad u sv. Jakuba v Jihlavě, s. 4

²⁷⁹ ...*parrochialis ecclesia S. Jakobi in Iglauia a – d. Brunone, Olom. episc., et tam baptismum, sepultura et alia sacramenta, quam eciam tota dos de ecclesia S. Johannis Baptiste, sita vltra aquam Iglauam, per eum ad ipsam s. Jakobi ecclesiam sint translaci, ita quod ad eam omnia iam predicta tamquam ad matricem ecclesiam de cetero pertineant, - nos – perspicaciter advertentes, non fuisse inutilem ipsam ecclesiam s. Johannis Bapt. eo quod ibidem paucorum frequentat accessus hominum, sic translata esse ad predictam parrochiale ecclesiam s. Jakobi in ciuitate Iglaiensi ... translacionem eandem – approbamus. ... Reg II, č. 1996, s. 862*

²⁸⁰ *in capella s. Johannis baptiste in antiqua Iglauia...* Reg II, č.2129, s. 917, viz i Reg II, č. 2130, s. 918. Jako *capella* je kostel sv. Jana v Jihlavě uveden již v nejstarší zmínce patrocínia této svatyně. CDB, č. 19, verze B, s.91, ř.35-36.

²⁸¹ ZATLOUKAL, R./ZIMOLA, D.: Hornická aglomerace Jihlavska z pohledu archeologie.in: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě.1999 (pozn. 13), Sborník, Jihlava, s. 29

²⁸² Například kostel Panny Marie v Hainburgu, SCHOLZ, S: Probleme der früh- und hochmittelalterlichen Geschichte von Hainburg an der Donau, (Diplomarbeit an der Universität Wien), Sien 2000; PILS, S., C./SCHOLZ, S.: Stadtmappe Hainburg. Österreichischer Städteatlas, 7. Lieferung, Wien 2002; Příkladné je v tomto směru i přenesení farních práv v Plzni či Znojme. (ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 459)

nasnadě, že i po vlastním oficiálním přenesení farnosti si starý kostel udržoval alespoň část výsad, jenž vyvozoval ze svého prvenství a stáří nad ostatními kostely (zejména velice výnosné pohřební právo). Ve zmiňované listině se mluví i o předlokační osadě, jenž je nazývána jako *Iglavia antiqua*.²⁸³

Několika větami ještě k užívání termínu *capella*, jimiž je Jánský (podobně i humpolecký) kostel označován v listinách z první poloviny 13. století.

Termín *capella* byl patrně používán pro vyjádření patronátního vztahu. Termín *ecclesia* pak pro sakrální stavby všeobecně. Nejednalo se tedy o nějakou klasifikaci farní a filiální instituce, jak se může zdát a jak se v daném případě soudilo. Teprve ve druhé polovině 13. století se na Moravě začala konstituovat nejstarší farní síť a to ještě bez hlubší diferenciaci jednotlivých sakrálních staveb. A tak užití termínu „kaple“ bylo pro označení farního kostela v této době možné, ba příznačné a jeho chápání ve smyslu vyjadřujícím hierarchické postavení je až pozdějšího data.²⁸⁴

V této době vyvstal i staronový problém s umístěním svatojánského kostela. Nárok na něj si totiž kladly jak pražská tak olomoucká diecese, neboť se v průběhu let kolonizace posunula zemská hranice a nová Jihlava již byla situována na opačné straně řeky (tedy na Moravě). Pražský biskup po přenesení fary tak obsadil tento kostel svými duchovními, což ovšem vzbudilo nevoli. Střed zájmů vyvolal stížnost až k mohučskému arcibiskupovi. Ta pochází z 25. dubna 1307²⁸⁵, kde „*Fr. Marsilius, kanovník želivského chrámu a plebán v Jihlavě protestuje proti tomu, že biskup pražský dovolil, aby plebán z Uzove a plebán od sv. Mikuláše ve jménu jeho násilně uvedli duchovního Rutlina do kaple sv. Jana Křtitele v Staré Jihlavě.*“²⁸⁶ O dlouhodobém povědomí tohoto sporu svědčí i zápis v Svatojakubských análech.²⁸⁷ Vlastní postoj jakubské fary k staršímu kostelu sv. Jana Křtitele nemáme

²⁸³ BRADÁČ, B.: Jihlava, Jihlava 1926, s. 56; srov. ZATLOUKAL, R./ ZIMOLA, D.: Hornická aglomerace Jihlavská z pohledu archeologie, in: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě, 1999 (pozn. 13), s. 29

²⁸⁴ KONEČNÝ L.: K románské podobě, 1986 (pozn. 228), s. 409-410

²⁸⁵ Reg II, č. 2129, s. 917, CDM VI, č. 168, 171, 172, 189

²⁸⁶ ČERMÁK, D.: Premonstráti v Čechách a na Moravě, Praha 1877, s. 213; Srov. RUBY, F.: Der siebenjährige Krieg um das Johannes-Kirchlein in Iglau. Notizen-Blatt der hist.-statist. Section, 1884 (pozn. 228), s. 51-53

²⁸⁷ „*Spor byl veřejný a vášnivý. Apelace byla prohlášena veřejně v minoritském kostele a oba řády, minoritský i dominikánský přivěsily k apelaci své pečeti. Byly tedy s premonstráty solidární, což bylo velmi důležité. Želivské anály poznamenávají, že ani pak ještě nepřátelství mezi Starou a Novou Jihlavou nepřestalo, že bylo třeba k obraně napadeného práva znovu a znovu se odvolávat k biskupovi a ten, napřed stihl neposlušníky církevními tresty, pak, asi když to nic nepomohlo, poručil faráři dovolávat se pomoci světského ramene. Teprve potom si dal pražský biskup pokoj a právo mělo průchod. Spor s pražskou diecí stál prý opata*

dostatečně objasněn. Dá se však předpokládat, že starší osada nesla přenesení fary nelibě, nadále však plnila většinu dosavadních funkcí.²⁸⁸ O tom, že kostel sv. Jana Křtitele, i po přenesení farních práv, neklesl na úroveň čistě podřadného a „běžného“ filiálního kostela, svědčí jeho stavební historie. Ještě kolem roku 1270 je mu věnována poměrně značná pozornost a dochází k výrazné přestavbě, původně snad románské podoby. Stavební úpravy následně prodělává ještě kolem roku 1500, kdy bylo mimo jiné zaklenuto kněžiště hvězdnicovou klenbou.

Vzájemný vztah mezi starým a novým kostelem byl do značné míry ovlivněn finančními záležitostmi. Plebáni jednotlivých kostelů si totiž obvykle velmi dobře hlídali, aby v jejich obvodech nevznikala zařízení, která by mohla odčerpávat z jejich příjmů, což někdy končilo až soudem. Příklad může poskytnout nedaleký (Německý) Brod. Plebánem zde byl bratr německých rytířů Benedikt, který žaloval Jindřicha, správce kostelů v Dlouhé Vsi a Prostřední Hoře, že obě svatyně drží neprávem, neboť „byly založeny v hranicích brodské farnosti“. Jednoduše se nehodlal dělit o farní požitky bohatého horního revíru. Jindřich se marně zaštiťoval opatem z Vilémova, který mu svěřil zmíněné kostely. Olomoucký biskup Bruno nakonec rozhodl ve prospěch Benedikta, vzhledem k tomu, že napadená strana ignorovala jednání.²⁸⁹ Je tedy zjevné, že bohaté zázemí jihlavské fary mohlo být pro obdobné spory jako stvořené.

Závažnou okolností tak byl farní desátek, který v této době zaznamenává výraznou proměnu. Dochází k pozvolnému vymanění ze závislosti na světské sféře. Právě 13. století poskytuje řadu písemných dokladů, kdy se král a jiná světská vrchnost vzdávají svého práva ke kostelům ve prospěch klášterů či jiných duchovních ústavů. V mnoha ohledech ovšem dochází k tomu, že poměr klášterů a kostelů je obdobný jako v případě prvním, tedy že kostel se svým zázemím a důchody připadá co by majetek kláštera a opat jako jiná vrchnost ustanovuje kněze k vykonávání duchovní správy. Biskupové však záhy začali zasahovat proti

Thielmanna hodně peněz. Tak se zadlužil, že mu nezbylo než pronajmout 24 lánů polí na 18 let nějakému laikovi. Farář Marsilius byl však již zase v mateřském klášteře. Pravděpodobně povýšil, neboť v listině o pronájmu polí je podepsán nějaký Marsilius jako převor želivského konventu.“ MED, O.: Svatojakubské anály, 1964 (pozn. 278), s. 7

²⁸⁸ *Premonstráti se museli cítit jako mezi dvěma ohni ještě dlouho poté, co už byl kostel svatého Jakuba v plné činnosti. A aby byl pokoj, jistě dlouho ještě sloužili ve starém kostele mše a, kdo chtěl, toho pochovávali na starém hřbitově. Ano můžeme se domnívat, že ani stará fara nebyla úplně opuštěna.*“ MED, O.:

Svatojakubské anály, 1964 (pozn. 278), s. 6-7

²⁸⁹ ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 451

takovému obcházení. Částečně i proto, že tím byli vyřazení nejen na volbě duchovního pro daný kostel, ale zejména proto, že tak přicházeli o část příjmů z desátků. Právě Biskup Bruno se snaží důsledně zavádět dělení desátků na čtyři díly tak, aby nepřipadal celý patronu (mnohdy = majitel kostela). Řádný díl měl dostat právě biskup, také faráři, poslední pak měl být zpravidla rozdělen mezi chudinu.²⁹⁰ Biskup Bruno proto často také určuje a vymezuje záduší jednotlivých kostelů, jak to učinil i v Jihlavě. Mnohdy to nebyvalo jednoduché, vymezit a uspořádat farní obvody tak, aby se uspokojily nároky jednotlivých svatyň, jejich majitelů a patronů a aby se tyto sladily s potřebami města.²⁹¹ Ve vztazích klášterní vrchnosti spravující kostely a biskupem však ke sporům příliš často nedocházelo. Spíše se postupně ustálila praxe případných privilegií. Taková biskupská privilegia časem nabyly ustálené formy: „*Biskup svolil, aby klášter, jemuž náleželo patronátní právo kostela (často znamená to: klášter, jenž byl vlastníkem kostela), mohl obracet k svému užitku (in usus proprios) všechny jeho statky a důchody s tou výhradou, že správci kostela (vikarius) bude z nich vykázán náležitý příjem (portio congrua). Tomuto právnímu aktu, jímž kostel byl ke klášteru jaksi připojen, říkalo se obyčejně unio, vedle toho později také incorporatio, kterýž výraz přejala terminologie vědecká.*“²⁹² K něčemu obdobnému snad mohlo dojít v případě jihlavském. Můžeme totiž soudit, že k výrazným třenicím zde nedošlo, ačkoliv snad byla situace napjatá. V této době tak můžeme snad uvažovat o jisté inkorporaci. Všechny inkorporace se shodují v tom, že se uznává pán kostelního jmění a důchodů, avšak ustanovení o duchovní správě inkorporovaných kostelů mohou být různá a to v hlavním bodě v zásadě dvojí. Totiž, že takový pán měl právo, jaké ostatně náleželo i patronům kostelů a to pouze možnost prezentace osoby vhodné k vykonávání církevního úřadu u takového kostela, avšak konečné slovo si ponechal biskup. Druhou možností bylo, že kostel byl zcela v pravomoci vlastníka, namnoze opata kláštera, jemuž byl kostel inkorporován, i s možností dosazení schopného světského faráře či člena kláštera.²⁹³ O takových kostelech se v listinách hovoří,

²⁹⁰ KROFTA, K.: Kurie a církevní správa, 1904 (pozn. 268) s. 378 - 379

²⁹¹ ŽEMLIČKA, J.: Počátky, 2002 (pozn. 6), s. 458

²⁹² KROFTA, K.: Kurie a církevní správa, 1904 (pozn. 268) s. 379

²⁹³ tamtéž: Kurie a církevní správa, 1904 (pozn. 268) s. 379; Podobnou situaci inkorporování kostelů kláštery můžeme opět sledovat i v sousedním Rakousku. Tak například přišli o možnost kontroly nad původně svými vlastnickými kostely pasovští biskupové. Franz-Reiner ERKENS, Das Niederkirchenwesen im Bistum Passau (11.-13. Jahrhundert), in: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 102, 1994, 53-97, s. 80-85 a 92, zejm. pozn. 284 viz. Další literatura k výzkumu o inkorporaci v řezenské biskupství

že náleží klášteru *pleno iure, in temporalibus et spiritualibus*.²⁹⁴ Jestliže bychom připustili inkorporaci kostela sv. Jakuba Většího, pak se nutně nabízí otázka, jak to mohlo být s kostelem sv. Jana Křtitele. U druhého případu by totiž k něčemu takovému mohlo dojít již dříve, nicméně tomu tak asi nebylo, nebo se mohlo jednat nanejvýše o první variantu bez možnosti zcela volného zacházení. Stěží by jinak želivský klášter potřeboval další biskupské potvrzovací listiny a král by nevěnoval jihlavský majetek tišnovskému klášteru.²⁹⁵ Významným aspektem byl ovšem jistě onen uplynulý čas, během něhož došlo k význačným změnám, a tak v této pozdější době, kdy již docházelo k postupné církevní stabilizaci o podobném inkorporování můžeme uvažovat. Prestiží a vybavením kostely měst obyčejně rychle převážily nad svým venkovským předchůdcem a protějškem. Kromě velkofarních kostelů, původních center hradske správy, tak přecházely do areálů a těsného sousedství měst mnohé kostely a kaple. Dělo se tak především tam, kde byly již před 13. stoletím městotvorné nálady, avšak pouze zvolna a za kompetenčních sporů vyrůstala běžná farní správa.²⁹⁶

²⁹⁴ tamtéž: s. 379

²⁹⁴ KROFTA, K.: *Kurie a církevní*, 1904, (pozn. 268), s. 379

²⁹⁵ O otázkách inkorporace uvažoval, ovšem ještě pro kostel sv. Jana Křtitele J. Z. Charouz. (CHAROUZ, J. Z.: K počátkům Jihlavy z pohledu církevních dějin, in: *Jihlavský archivní občasník*, 2003-2004, s.29-39), kladl ji však do doby, kdy příliš nepřipadala v úvahu. Srov. VODÁKOVÁ, D.: *Počátky a prvotní vývoj*, 2007 (pozn. 58), s. 188

²⁹⁶ ŽEMLIČKA, J.: *Počátky*, 2002 (pozn. 6), s. 458

VYHODNOCENÍ

Kostel sv. Jakuba v Jihlavě je stavbou, která se na první pohled může zdát průměrnou, nevymykající se příliš od staveb vznikajících ve stejném časovém horizontu. Přesto zde nacházíme celou řadu jevů, které upoutávají pozornost a iniciují mnoho zajímavých otázek. Výstavba chrámu započala v době, kdy obecně dochází k celé řadě důležitých změn ve středověké společnosti. Je budován snad od počátku jako kostel města, kterému je dopřáno význačného postavení. V práci byla opětovně věnována pozornost otázce staršího datování předchůdce dnešního kostela, ještě před samotné založení královského města, v souvislosti se starší předlokační osadou. K takovému datování však byl přijat spíše negativní postoj. Veskrze ještě románský kostel, z něhož můžeme dodnes vidět některé druhotně užití články ve zdivu nynější stavby byl, zdá se, stavěn přibližně od 40. let 13. století, zcela v souladu s postupnou výstavbou města. Je otázkou, zda archeologicky doložené objekty přibližně 6-8 m jižně od současného kostela, lze nějak vztáhnout k této stavbě. Prozatím je poněkud nejisté i jejich datování, neboť movité nálezy dovolují jen rámcové určení zániku těchto objektů přibližně do 2. poloviny 13. století, popřípadě do 1. poloviny 14. století. S přihlédnutím k zánikovému charakteru těchto obydlí zde však byla vyslovena hypotéza, že mohly podlehnout týž událostem, o nichž svědčí papežská listina z roku 1256. S největší pravděpodobností ji lze vztáhnout na jakubský chrám. Tato listina dokládá, že farní chrám vyhořel a byl zničen ještě dalšími okolnostmi. Nasvědčovaly tomu i hodnoty magnetické susceptibility, která byla měřena u některých, ze starší stavby pocházejících, článků. Na základě dalších indicií bylo naznačeno, že k požáru došlo těsně před či okolo roku 1250. Vzhledem ke vzdálenosti, která dělila archeologickou situaci od chrámu není vyloučeno, že s největší pravděpodobností obytné dřevohliněné objekty, mohly sloužit coby dočasný domov lidem, podílejících se na stavbě. V budoucnu by pak jistě stálo za uvážení provést archeologický výzkum v širším okolí, než jaké dosud mohlo být prozkoumáno v závislosti na provedených, co do plochy nepříliš rozsáhlých, výkopech. Jakou podobu mohl mít nejstarší románský chrám by bylo velmi obtížné určit, do značné míry se rovněž dá předpokládat, že v době zkázy ještě nebyl zcela dostavěn. Prozatím tak byla jen naznačena možnost cesty dalšího bádání, kdy by jistě stálo za uvážení celkové zdokumentování, pokud možno, všech stavebních článků ze starší stavby. Tato práce se pokusila alespoň rámcově zahrnout některé kamenické značky. Svoji úlohu na zboření starší svatyně snad sehrála i nějaká statická porucha. Nový kostel, který byl následně stavěn patrně od poloviny století, však respektoval

svého staršího předchůdce. Snad na jeho fragmenty navázal a to převážně v západní části. Nasvědčovala by tomu půdorysná situace, kdy lze pozorovat jisté rozšiřování stavby směrem k západu a zejména to, že osa chrámu není jednotná v celé jeho délce. Při výstavbě nového kostela však zjevně došlo ke stylovému posunu. Jeho koncepce již odkazovala k novému proudu klasické gotické architektury. Přesné pozadí této stylové změny nelze zcela bezpečně určit. Obecně se soudí, že tento jev byl vyvolán příchodem stavební huti ke stavbě dominikánského kostela sv. Kříže. Jak však bylo poukázáno, tento „směr“ ovlivnění nelze stanovit takto jednoznačně, zejména poté, kdy uvažíme nesmírnou provázanost nejvyšších duchovních kruhů s dvorským prostředím. Okolností, která snad měla vliv na formování kostela sv. Jakuba je to, že se jednalo o farní chrám pod patrocinium premonstrátského kláštera v Želivu. Přestože je otázka stavebních typů spjatých s určitými společenskými vrstvami a historickými jevy velmi problematická, zdá se, že v případě kostela sv. Jakuba mohla sehrát významnou úlohu. Většího rozměru pak nabývá snad také díky tomu, že se zde objevuje velmi raný případ užití síňového typu kostela na farní chrám, a to zřejmě prvoplánově. Takové dispoziční řešení je přitom blízké spíše kostelům vázaných na prostředí klášterní. Prozatím sice nebyla potvrzena nějaká přesná vazba, která měla zásadní význam pro podobu farního chrámu, byla ovšem naznačena řada souvislostí a možných tezí. V budoucím studiu by jistě bylo vhodné naznačené hypotézy ještě více rozvést a předně se pokusit o jejich potvrzení či vyvrácení. Pomoci by tomu mohlo studium dalších písemných pramenů, povětšinou dosud příliš nezpracovaných (značná část jich už alespoň byla zpřístupněna díky projektu Monasterium.net), v neposlední řadě pak další práce komparační, a to z hlediska nejužšího a regionálního, tak širšího „mezinárodního“. Problematika je však natolik široká, že je stále bezpočet otázek, které se v souvislosti s kostelem a farností sv. Jakuba Většího rodí. Na mnohé z nich lze a bude možno odpovědět pouze hypoteticky, přesto by bylo jistě dobré v řešení této problematiky pokračovat a pokusit se odpovědět na nastolené otázky.

RESUME

Tato práce se věnuje jedné ze sakrálních staveb města Jihlavy, farnímu kostelu sv. Jakuba Většího. Hlavním předmětem zájmu této práce je nejstarší historie chrámu, která spadá do doby formování samotného města. Pokouší se především shrnout dosavadní poznatky a dále zohlednit nová zjištění převážně archeologického rázu. V tomto ohledu však nutno podotknout, že celá řada nalezených situací ještě nebyla náležitě zhodnocena, vzhledem k doposud probíhajícímu výzkumu, který je do značné míry limitovaný stavebními úpravami kostela. Obecně však lze říci, že prozatímní výsledky se zdají být ve shodě s nastíněným průběhem a vývojem stavby. Pozornost byla věnována i kostelní stavbě, která snad předcházela dnes stojící svatyni, a to z více úhlů pohledu. Jedním byl i nástin možného postupu prokázání zániku této stavby požárem, jak tomu nasvědčuje papežská listina, na základě měření magnetické susceptibility stavebních článků, pocházejících z této stavby, druhotně pak užitých na nynějším kostele. V závislosti na starší stavbě a archeologickém hledisku byla opětně zvážena možnost případné předlokační osady v místech pozdějšího města. Prostor byl věnován také otázkám spjatých s možnými vlivy na podobu svatojakubského chrámu a jeho architektonické pojetí. Práce se snaží ptát i po možných ideových základech stavby, rovněž se však věnuje ryze praktické stránce, jakou představuje zohlednění dostupného materiálu. V závěru jsou nastíněny otázky pro možné budoucí bádání.

The concern of this thesis is one of the sacred building of Jihlava town, the parish church of St. Jacob the Bigger. The main object of interest is the oldest history of this temple, which extends to the time of forming of its own city. It attempts to summarize the known knowledge and also to consider the new findings, mostly the character of archaeology. Therein, it is needed to mention, that most of the founded situations were not appropriately to the moment of usage accessed, concerning the state of actual examination, which is limited by building reconstructions. Generally, it is possible to state, that the actual results seem to be aligned with the historical development of the temple. The attention was dedicated also to church building, which is thought to be built before the today's temple, we consider this from different angles of point of views. The one of them was the intention to examine the possibility of destruction by the fire, which is indicated in pope list as well as the susceptibility measures of construction parts originated from this building, later on used on

the actual church building. In dependence on the older construction and archaeological point of views the possibility of pre-allocated habitation on the place of current town was newly revised in the work.

The part of the thesis is also dedicated to questions related with possible influence on the current appearance of St. Jacob's temple and as well the archaeological approach. It attempts to search the idea basis of the building, as well as it concerns practical point of accessible materials. At the end the questions of possible future examination are stated.

LITERATURA:

- ACHATZI, J.: 700 Jahre St. Jakob zu Iglau. in: Mährischen Grenzboten, Igeland, Blätter für Heimatkunde der Iglauer Sprachinsel, in: Beilage des Mährischen Grenzboten, 9, 1957, s. 29-32; J.V.: Unsere Jakobskirche, in: Mährischen Grenzboten, 1898, č. 137, s. 1-3, č. 139, s. 1-2, č. 140, s. 1-4
- ALTRICHTER Anton: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, in: ZVGMS XII, 1908
- BACHMANN Erich.: Sudetenländische Kunsträume im 13. Jahrhundert, Brünn- Leipzig 1941, s. 41, 53
- BARTŮŠEK Antonín / KÁBA Arnošt: Umělecké památky Jihlavy, Havlíčkův Brod 1960
- BOHÁČ Zdeněk: Osídlení raně středověkých Čech ve světle památek románské architektury, FHB 1, 1979, s. 157-176
- BOHÁČ Zdeněk: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, in: ČSČH, 21, 1973, s. 369-388
- BRADÁČ Bohumil: Jihlava, Jihlava 1926
- ČERMÁK Dominik: Premonstráti v Čechách a na Moravě, Praha 1877, s. 210-238
- D'ELVERT Christian: Geschichte der Königlichen Kreis-und Bergstadt Iglau in Mähren, Brün, 1850
- DEMEK / NOVÁK A KOL.: Vlastivěda moravská, země a lid, Neživá příroda, nová řada sv.1, Brno 1992, s. 10-18
- DOBIÁŠ Josef: Dějiny královského Pelhřimova a jeho okolí I., Pelhřimov 1927
- DOBIÁŠ Josef: Německé osídlení ostrůvku jihlavského, in: Časopis archivní školy 8, 1931, s. 1-91
- DOBIÁŠ Josef: Dějiny královského Pelhřimova a jeho okolí II., Praha 1954
- DUBY Georges, Die Kunst des Mittelalters. Das Europa der Kathedralen 1140 – 1280 Band II, Stuttgart 1962.
- FIALA Zdeněk.: Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995-1310, Praha 1975
- FOLTÝN Dušan A KOL.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005, s. 330-333
- FRIED Jan: Jihlavské památky, in: Od Horácka k Podyjí II, č. 6-7
- GÖTH Ignaz / SCHWAB Emanuel.: Iglau, Jihlava 1936

- GRUBER, B.: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen 1, 1874
- HEJHAL Petr / HOLUB Petr / HRUBÝ Petr / ZIMOLA David: Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy (k současnému stavu poznání), in: Forum urbes medii aevi III., Brno 2006, s. 190-229
- HEJHAL Petr / HRUBÝ Petr: Dřevěná architektura 13. století v Jihlavě, Pehlřimově a Humpolci, in: Forum urbes medii aevi II., Brno 2005, str. 126-149
- HEJHAL Petr / HRUBÝ Petr / MERTA Dan.: Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy (k současnému stavu poznání) in: Forum Urbes medii aevi III, Jihlava 2004
- HLINOMAZ Milan.: Klášter premonstrátů Teplá, Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska, Karlovy Vary 2003, s. 30
- HLOBIL I. / HOFFMANN František: Barokní freska přepadení Jihlavy roku 1402 v minoritském kostele. Kopie Gotické veduty z doby před rokem 1436. in: Umění 2, roč.51, 2003
- HOFFMANN / JAROŠ / PISKOVÁ / SVĚRÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000
- HOFFMANN František: Listy a obrazy z minulosti Jihlavy, Havlíčkův Brod 1958
- HOFFMANN František: Nové práce o jihlavském právu a počátcích Jihlavy, Vlastivědný sborník Vysočiny 2, Oddíl věd společenských, 1958, s. 197-202
- HOFFMANN František: Jihlavské právo, Havlíčkův Brod 1959
- HOFFMANN František: Jihlava v husitské revoluci, Havlíčkův brod 1961
- HOFFMANN František: Jihlavský městský stavební řád z roku 1270, Jihlava 1967
- HOFFMANN František: České město ve středověku, Praha 1992
- HOFFMANN František: Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století, Praha 2004
- HOLUB Petr / HRUBÝ Petr / KOVÁČIK Peter / MERTA David / ZŮBEK Antonín: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Jihlavě v roce 2002, Vorläufige Ergebnisse Archäologischer Rettungsgrabungen in Iglau im Jahr 2002, in: Přehled výzkumů 44, 2002
- HOSÁK Ladislav / ŠRÁMEK Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I–II, Praha 1970–80
- HOSÁK Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938
- HOSÁK Ladislav: Jihlavský kraj, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, úvodní svazek, Ostrava 1967
- HOSÁK Ladislav: Středověká kolonizace horního poříčí Jihlavy, in: ČSPS, LX, 1952, s. 142-153

- HOSÁK Ladislav: Územní rozsah hradeckých obvodů moravských v 11. až 13. století,
in: Pocta Zdeňku Nejedlému, Olomouc 1959, s. 150-159
- HRUBÝ Petr / JAROŠ Zdeněk / KOČÁR Petr / MALÝ Karel / MILITKÝ Jiří / ZIMOLA
David: Středověká hornická aglomerace na starých horách u Jihlavy, PA 96, Praha 2006
- HRUBÝ Petr: in: HUŇÁČEK Jaroslav: Jihlavská radnice, Jihlava 2006
- HRUBÝ Petr: Opevněná centra mladší a pozdní doby hradištní v Jižních Čechách, specifika,
výchozí body a možnosti studia, písemná práce pro požadavky postgraduálního studia,
2003
- HRUDIČKA Alois: Topografie diecése brněnské, Brno 1908, 356
- CHAMONIKOLA Kaliopi (ed.): Od Gotiky k renesanci, výtvarná kultura Moravy 1400-1550
II, Brno 1999
- CHAROUZ Jindřich Zdeněk: K počátkům Jihlavy z pohledu církevních dějin, in: Jihlavský
archivní občasník, 2003-2004, s.29-39
- JANÁK Jan / BALCÁREK Pavel / ČAPKA František / MĚŘÍNSKÝ Zdeněk / NEJEDLÝ
Vratislav / TROJAN Jan / ZAORALOVÁ Marie: Dějiny Brtnice a připojených obcí, Brno
1988, s. 13-100
- JAROŠ Zdeněk / KŘESADLO Karel: Historie a současnost Jihlavy, Jihlava 1984
- JAROŠ Zdeněk / KŘESADLO Karel: Jihlava, kulturně historický průvodce městem, Jihlava
1996
- JAROŠ Zdeněk, Z historie Jihlavy do počátků 15. století, in: Sborník příspěvků k 555. výročí
vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě, Brno - Jihlava 1991, s. 7-11
- JAROŠ Zdeněk: Gotická Jihlava, Jihlava 1993
- JAROŠ Zdeněk: Kostel sv. Jakuba v datech, Jihlava 1994
- JAROŠ Zdeněk: Nemovité památky Jihlavy, Jihlava 2002, s. 50
- JIREČEK Hermenegild: Morava do roku 1200, Župa Jihlavská, in: PA II.díl, 1859, s. 155
- JOACHIMOVA Jiřina: Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů,
Umění XVI, 1968, 495–501
- JŮZA V./ KRSEK, I./ PETRŮ, J./ RICHTER Václav: Kroměříž, Praha 1963, s. 10-17
- KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin I, Praha 1991, s. 90-91, 117 -118
- KALCKSTEIN: Synopsis historica Prov. Bohemie Fratrum Min. Ordinis. S. Francisci, Praha
1722
- KEJŘ Jiří: Městské zřízení v českém státě ve 13. století, in: ČSČH 27, 1979
- KEJŘ Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998

- KEJŘ Jiří: Zwei Studien über die Anfänge der Städteuerfassung in den Böhmischen Ländern, *Historica*, 16, 1969, s. 81-142
- KLÁPŠTĚ Jan: Proměna českých zemí ve středověku, Praha 2005, s. 363 – 364
- KOL. AUTORŮ: Archeologické výzkumy na vysočině 1, Jihlava 2007
- KOLLENBERGER, M.: *Historia Provinciae Bohemiae Fratrum Minorum Ordinis S. Francisci*, 1745 (nebyla vydána tiskem)
- KONEČNÝ Lubomír: K románské podobě a funkci kostela sv. Jana Křtitele, in: *Rodná země*, Brno 1986, 405-418
- KONEČNÝ Lubomír: Některé nejnovější poznatky ke vztahu románských sakrálních a profánních objektů jižní Moravy, in: *AH*, 6, 1981, s. 239-241
- KOTAS Jiří: Středověká keramika z Jihlavy, Havlíčkova ulice, *Přehled výzkumů 1973*, s. 101
- KOTRBA Viktor: Církevní stavby Velké Moravy, in: *Umění*, 12, 1964, s. 356
- KOUDELKA Vladimír J.: Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter, in: *Archivum Fratrum Praedicatorum XXVI* (II. díl), 1956, s. 143
- KOVÁČIK / MERTA: Záchranné archeologické výzkumy, *Sborník Muzea Vysočiny XIII*, oddíl věd společenských (pozn. 19), s. 3-14
- KROFTA Kamil: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské, in: *ČČH*, 10, 1904, s. 249-275, 373-391
- KROFTA Kamil: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské, in: *ČČH*, 12, 1906, 7–34, 178–191, 274–298, 426–446
- KŘESADLO Karel, Jihlava. *Města ČSSR, ČSR sv. 3*, Praha 1986
- KŘESADLO Karel: Kapitoly z historie Jihlavy, Jihlava 1992, 8, 9, 72
- KŘESADLO Karel: Jihlava, Praha 1996, s. 7
- KUČA Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. Díl, H - Kole, Praha 1997, 665–675
- KUTAL Albert: České gotické sochařství 1350-1450, Praha 1962, s. 156-157, obr. 154-155
- KUTHAN Jiří: Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově, in: *ČMM*, 93, 1974, s. 367-368
- KUTHAN Jiří.: *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, České Budějovice 1976*, s. 73
- KUTHAN Jiří: Architektura v Přemyslovském státě 13. století, in: *Umění doby posledních přemyslovců, Roztoky u Prahy-Praha 1982*
- KUTHAN Jiří: Přemysl Otakar II., král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš, Vimperk 1993

- KUTHAN Jiří: Česká architektura doby posledních Přemyslovců, města, hrady, kláštery, kostely, Vimperk 1994
- KUTHAN Jiří: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis, Praha 2005
- KUTHAN Jiří: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity, Praha 2008
- KYNCL Josef: Zpráva o výsledku dendrochronologického zpracování dřev z historických objektů, nepublikovaný rkp. 1994
- LEHNER Ferdinand: Sloh gotický, kostely stejnolodní, in: Method č. 2, roč.VII, 1881, s. 20
- LEUPOLD VON LÖWENTHAL M.: Chronik der königlichen Stadt Iglau, 1402-1607, Brünn 1861, s. 98-99
- LÍBAL Dobroslav: Gotická architektura v Čechách a na Moravě, Praha 1948
- LÍBAL Dobroslav: Počátky gotického stavitelství, in: České umění gotické 1, Praha 1949
- LÍBAL Dobroslav: Rozwoj miast czeskich od XI. Wieku do rewolucji husyckiej. Kwartalnik Architektury i urbanistyki 3, Warszawa 1958, s. 241-268
- LÍBAL Dobroslav: Architektura gotická, in: Architektura v českém národním dědictví (red. Z. Wirth a kol.), Praha 1961
- LÍBAL Dobroslav: Problematika počátků měst z hlediska půdorysné osnovy a nejstarší zástavby, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, s. 157-163.
- LÍBAL Dobroslav: Gotická architektura, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha 1984
- MACHATSCHEK Alois: Vídeňský dóm sv. Štěpána ve středověku, in: Historická architektura, věda-výzkum-praxe, sborník k počtě Milana Pavlíka, Praha 1995, s.119
- MED Oldřich: Svatojanské anály, 1964, Římsko-katolický farní úřad u sv. Jakuba v Jihlavě, s. 4
- MENCL Václav: Vývoj okna v architektuře českého středověku, in: ZPP X, 1950, s. 191, 192, 196-197;
- MENCL Václav: Vývoj středověkého portálu v českých zemích, in: Zprávy památkové péče 20, Praha 1960, s. 17, 20, 25
- MERTA David / KOVÁČIK Peter / PEŠKA : Jihlava (okres Jihlava), Husova ulice č. 28, parcela č. 3363 (akce A20/98), in: Přehled výzkumů 40, 2000
- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk: Průzkum zaniklých středověkých osad na moravské straně Českomoravské vrchoviny v letech 1962–1970, in: Archeologické rozhledy, 28, 1976, s.405

- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk :Archeologické nálezy z výstavby obvodové komunikace v Jihlavě,
in: VVM 29, 1977, s. 166 – 171
- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk: Několik poznámek k počátkům města Jihlavy, in: Středověká
archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, s. 122-124
- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk / ZUMPFER Eva: Der Bergbau und die Besiedlung des südwestlichen
Mährens, AH, 2001, č. 26, 15–25
- MEZNÍK Jaroslav: Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy, in: SAP 4, č.2, 1954, s. 23
- MUK Jan / VLČEK Pavel / NOVOSADOVÁ O.: Jihlava – velké kasárny – býv.
dominikánský klášter, kostel sv. Kříže; býv. jezuitské konventní budovy. Stavebně
historický průzkum, SÚRPMO Praha 1991
- NEJEDLÝ Vratislav: Příspěvek k poznání počátků využívání moderních technologií v oblasti
památkové péče, opravy kostela sv. Jakuba v Jihlavě koncem 19. a počátkem 20. století,
in: Památky a příroda,9, 1984, s. 385-391
- NEJEDLÝ Vratislav: in: Kol. autorů, Památková péče na Moravě, 150 let od vzniku první
státní instituce na ochranu památek na Moravě, sborník příspěvků, Brno 2002, s. 46-52
- NIEDERSTÄTTER, A.: Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter.
Österreichische Geschichte 1278-1400 (hsg. H. Wolfram), Wien 2001
- NOVÁK Daniel: Středověké kostely v Jihlavě, Diplomová práce na filozofické fakultě
Masarykovy univerzity, Brno 2004
- NOVOTNÝ Boris: Další nálezy ze středověkých jámeček v historickém jádru města Jihlavy,
Přehled výzkumů 1976, 84–86
- NOVOTNÝ Boris: Záchranný výzkum středověkých objektů v historickém jádru města
Jihlavy, Přehled výzkumů 1977, 84–87
- NOVOTNÝ Boris: Funde mittelalterlichen handwerklicher Erzueugnisse aus Iglau(Mähren)
von der Hälfte des 13. bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts. Sien, Akademie der
Wissenschaften, 22
- NOVOTNÝ Václav.: České dějiny I.3, Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-
1253), Praha , s. 354 – 373
- PÁNEK Ivo: Mistr Diviš a jihlavská listina, ČMM, 87, 1969
- PÁTEK Alois Josef: Vlastivěda moravská , II. Místopis, Jihlavský okres, Brno 1901
- PATRNÝ Michal / KONÍČEK Štěpán / MUDRA Aleš: Farní kostel sv. Jakuba Většího
v Jihlavě, prosinec 2005, SHP nepublikováno
- PILS Susanne Claudie / SCHOLZ Stefan: Stadtmappe Hainburg. Österreichischer Städteatlas,
7. Lieferung, Wien 2002

- POCHE Emanuel: Bývalý dominikánský kostel sv. Kříže v Jihlavě, in: ČPS XI, Praha 1932, s. 58 – 59
- PROKOP August.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904
- RADOVÁ / ŠTIKOVÁ.: Poznatky a otázky o nejstarší zděné městské zástavbě plynoucí ze stavebního výzkumu sklepů, in: Sborník z celostátní konference středověké archeologie v Hradci Králové, 1977
- RICHTER Václav.: Přejídní stavby v údolí Jihlávky, in: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských, svazek IV., 1961, s. 25
- RUBY Franz: Der siebenjährige Krieg um das Johannes-Kirchlein in Iglau. Notizen-Blatt der hist.-statist. Section, 1884, s. 51-53
- SAMEK Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska, II. díl, J/N, Praha 1999, s. 101–103
- SCHMID Heinrich F.: Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf west-slavischen Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters, Weimar 1938
- SCHOLZ Stefan: Probleme der früh- und hochmittelalterlichen Geschichte von Hainburg an der Donau, (Diplomarbeit an der Universität Wien), Wien 2000
- SCHOLZ Stefan: Současné problémy interdisciplinárního výzkumu středověké farní organizace a zejména farních center nejstarších měst v rakouském markrabství/ vévodství z hlediska vývoje moderního historiografického bádání, in: Colloquia mediaevalia Pragensia 8, Praha 2007, s. 55- 89
- SCHWAB Emanuel: Das geschichtliche recht der Iglauer Sprachinsel, Wien 1919
- SCHWAB Emanuel: Alt-Iglau, Der Heimatbrunnen, č. 8. Iglau 1924
- SCHWAB Emanuel: Alte Ansichten und Pläne von Iglau. Zvl. otisk Čsp. Zeitschrift des Deutschen Vereines für die geschichte Mährens und Schlesiens, roč. 37, sešit 1,2, Brno 1935, s. 2
- SCHWAB Emanuel: Der Iglauer Kunstlandschaft. Igel-Land, 5, 1944
- SCHWOY, F. J.: Topographie vom Margrafthum Mähren, III. Band, Enthält den Prerauer Znaymer- und Iglauer Kreis, ferner den Anhang unbekannter Ortschaften auch Nachträge und Zusätze, Wien 1794, s. 447
- SLAVÍK František Augustin: Kostel sv. Jana Křtitele u Jihlavy, ČMM, 1892, č. 16, 57–58
- SOMMER Petr.: K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech, AH 7, 1982, s. 453-469
- SOMMER Petr.: Začátky křesťanství v Čechách, kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, Praha 2001, s. 76, 78

- STÜDELI, B.: Minoriten und andere Mendikanten-Niederlassungen als Gemeinschaftszentren im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadt, in : Stadt und Kirche. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas Bd. XIII (hsg. Franz Heinz HYE), Linz/D. 1995, s. 239-255
- ŠAMÁNKOVÁ Eva: Jihlava, in: ZPP,1950, č.6, 162
- ŠAMÁNKOVÁ Eva.: Jihlava. Městská rezervace státní památkové správy, Praha 1955
- ŠEBÁNEK Jindřich / DUŠKOVÁ Sáša: Kritický komentář k moravskému diplomati. Zpracování látky III. Svazku Bočkova moravského kodexu, Praha 1952, s. 19-20, 211-214
- ŠEDO Oldřich / ZATLOUKAL Richard: Jihlava (okres Jihlava), ulice Křížová 14, in: Přehledy výzkumů 1993–1994 1997
- ŠIMÁK Josef Vítězslav: Záhada z počátků obce Jihlavské, Vlastivědný sborník kraje jihlavského, I. ročník, 1922 – 1923
- ŠIMÁK Josef Vítězslav: České dějiny I/5. Středověká kolonizace v zemích českých, Praha 1938
- ŠTROF, A. / ZATLOUKAL Richard: Jihlava (okres Jihlava), in: Přehledy výzkumů 1993–1994, Brno 1997, s. 205-206
- TEPLÝ František: Dějiny města Jindřichova Hradce I/1, 1927, s. 62
- UHLÍŘ Jiří: Zeměpanské Přibyslavice, Třebíč 1998
- VLČEK Pavel / SOMMER Petr / FOLTÝN Dušan: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1998, s. 703-709
- VOBR Jaroslav: Bibliografie okresu Jihlava, Brno 1988
- VODÁKOVÁ Dana: Počátky a prvotní vývoj církevní organizace v Jihlavě a v jejím bezprostředním okolí ve středověku, in: Archeologické výzkumy na Vysočině 1, Jihlava 2007, s. 166-207
- VOKÁČ Milan: in: Jihlava-kostel sv. Jakuba, č.n. z. 48-08
- VOSÁHLO Jiří: Přehled historie jihlavského hornictví, in: Dolování stříbra a mincovnictví v Jihlavě, Jihlava 1999
- VOŠÁHLÍK Aleš: K počátkům stavebního vývoje měšťanských domů v Jihlavě, in: Památky a příroda, 8, 1981, s. 449-470
- WOLNY Gregor.: Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, VI. Band, Iglauer Kreis und mährische Enklavuren, Brünn 1842
- WOLNY Gregor.: Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften, 2. Abt., Brünn Diocese, III. Band, Brünn 1860

- ZATLOUKAL Richard / ZIMOLA David: Hornická aglomerace Jihlavska z pohledu archeologie, in: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě, 1999, s. 29
- ZATLOUKAL Richard: Nálezy dvou středověkých pecí typu hypocaustum v minoritském klášteře v Jihlavě- Der Befund der zwei mittelalterlichen Öfen des Hypocaustumtypus im Minoritenkloster in Jihlava (Iglau), in: Vlastivědný sborník Vysočiny 11, oddíl věd společenských 1996, s. 27-44
- ZATLOUKAL Richard: Záchraný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže v Jihlavě - Die Rettungsgrabung im Chor der St.-Kreuz-Kirche in Jihlava (Iglau), in: Vlastivědný sborník Vysočiny 9, oddíl věd společenských 1994, s. 205-213;
- ZIMOLA David.: Jihlava, kostel sv. Jakuba Většího, Jakubské náměstí, č.n.z. 71-05
- ZIMOLA David: Archeologické výzkumy v Jihlavě, in: Vlastivědný sborník Vysočiny 11, Oddíl věd společenských 1999, s. 3-25
- ZIMOLA David: Jihlava (okres Jihlava), Přehledy výzkumů 41(1999), Brno 2000, s. 166
- ZODL Valentin: Denkwürdigkeiten der Stadt-Pfarr-Kirche Sct. Jakob in Iglau b.l., 1880, s. 68
- ZYCHA Adolf: Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtropolitik der Premysliden, MVGDB 52, 1914
- ŽEMLIČKA Josef: Století posledních Přemyslovců, Praha 1986
- ŽEMLIČKA Josef: Čechy v době knížecí (1034-1198), Praha 1997
- ŽEMLIČKA Josef: Počátky Čech královských (1198–1253) Proměna státu a společnosti, Praha 2002

HISTORIOGRAFICKÉ PRAMENY:

- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II, (ed. Gustav Fridrich a kol.), Praha 1912
- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III, (ed. Gustav Fridrich a kol.), Praha 1942
- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV, (ed. Gustav Fridrich a kol.), Praha 1962
- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1, (ed. Gustav Fridrich a kol.), Praha 1974
- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2, (ed. Gustav Fridrich a kol.), Praha 1981
- CDM – Codex diplomaticus et epistolaris regni Moraviae, (ed. Antonín Boček), Olomouc 1841
- CDM – Codex diplomaticus et epistolaris regni Moraviae III, (ed. Antonín Boček), Brno 1850
- Regesta diplomatica nec non epistolaris Bohemiae et Moraviae. Pars II. Annorum 1253 – 1310, (ed. Josephi Emler), Pragae 1882.

Státní okresní archiv Jihlava

Římsko-katolický farní úřad u sv. Jakuba v Jihlavě, Farní archiv (inventář zpracoval František Hoffmann a V. Cvek, 1961), II. úřední knihy (inv. č. 31A, 32A, 33, 33A), III. spisový materiál (inv. č. 328, 365, 366, 367)

Stavební archiv města Jihlavy, spisová dokumentace, k č.p. 111 a 112

Stavební archiv města Jihlavy, spisová dokumentace

Římsko-katolický farní úřad u sv. Jakuba v Jihlavě, Farní archiv (inventář zpracoval F. Hoffmann a V. Cvek, 1961), II. úřední knihy (inv. č. 31A, 32A, 33, 33A), III. spisový materiál (inv. č. 328, 365, 366, 367), V. ostatní materiál.

Plán města Jihlavy a okolí z roku 1647, vydáno HOFFMANN / JAROŠ/ PÍSKOVÁ / SVĚRÁK: Jihlava, Historický atlas měst České republiky, svazek č.8, mapový list č.5, Jihlava–Praha 2000

NPÚ Brno

KYNCL Josef: Zpráva o výsledku dendrochronologického zpracování dřev z historických objektů, nepublikovaný rkp. 1994.

NOVOTNÁ Dana: Jihlava – presbytář kostela sv. Kříže – nálezové zprávy za rok 1993 a následující.

NOVOTNÁ Dana: Jihlava, areál dominikánského kláštera, presbytář kostela sv. Kříže, nálezová zpráva 1993 (uloženo u Ing. D. Novotné).

Plánový archiv NPÚ Brno – výkresová dokumentace

Jihlava – kostel sv. Jakuba, půdorys, Jiří Chlubna 1933

Fotoarchiv NPÚ Brno – složka Jihlava, sakrální stavby

Fotografie – kostel sv. Jakuba (snímky J. Haupta – inv. č. 678 - 680)

Spisový archiv NPÚ Brno

Jihlava, kostel sv. Jakuba (r. 1956 - 1999 a r. 2000), (uloženo ve spisovém archivu, č. 4877/A 1)

Spisy Central Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst - und historischen Denkmale im Jahre 1898, (uloženo ve spisovém archivu). Bericht der k. k. Zentral Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historische Denkmale im Jahre 1898, s. 93 – 94

Spisy Památkového úřadu v Brně, roky 1923 a 1924, (uloženo ve spisovém archivu)

SEZNAM ZKRATEK:

AH – Archaeologia historica

ČČH – Český časopis historický

ČMM – Časopis Matice moravské

ČSČH – Československý časopis historický

ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností

HG – Historická geografie

MVGDB –Mitteilungen des Verins für Geschichte der Deutschen in Böhmen

PA – Památky archeologické

SAP – Sborník archivních prací

ZPP – Zprávy památkové péče

ZVGMS –Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens

SEZNAM OBRAZOVÉ A FOTOGRAFICKÉ PŘÍLOHY

- Obr. 1: Jihlava – kostel sv. Jakuba, jižní obvodová zeď lodi východně od jižního vstupu;
převzato z VOKÁČ Milan: petrografický rozbor: in: Jihlava-kostel sv. Jakuba, č.n. z.
48-08
- Obr. 2: Jihlava – kostel sv. Jakuba, jižní obvodová zeď lodi východně od jižního vstupu;
převzato z VOKÁČ Milan: magnetická susceptibilita stavebního materiálu: in:
Jihlava-kostel sv. Jakuba, č.n. z. 48-08
- Obr. 3: Osekané bloky na válcovém plášti schodiště přiléhajícího od jihu k lodi kostela –
rozvinutý plášť – magnetická susceptibilita a kamenické značky

PLÁNOVÁ PŘÍLOHA

- Obr. 4: Vyhodnocení stavebního vývoje, půdorys v úrovni vstupu; převzato z: PATRNÝ
Michal / KONÍČEK Štěpán / MUDRA Aleš: Farní kostel sv. Jakuba Většího
v Jihlavě, prosinec 2005, SHP nepublikováno
- Obr. 5: Vyhodnocení stavebního vývoje, půdorys v úrovni kleneb; převzato z: PATRNÝ
Michal / KONÍČEK Štěpán / MUDRA Aleš: Farní kostel sv. Jakuba Většího
v Jihlavě, prosinec 2005, SHP nepublikováno
- Obr. 6: Legenda k vyhodnocení stavebního vývoje: převzato z: PATRNÝ Michal / KONÍČEK
Štěpán / MUDRA Aleš: Farní kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, prosinec 2005, SHP
nepublikováno
- Obr. 7: Plán zachycující chrám sv. Jakuba Většího, datováno 1898, architekt Völkel, půdorys,
foto, státní okresní archiv Jihlava – plánová dokumentace
- Obr. 8: Půdorysný plán, fotoarchiv NPÚ-Brno, inv. č. 9592 M-10/352
- Obr. 9: Plán zachycující chrám sv. Jakuba Většího, datováno 1898, architekt Völkel, půdorys,
státní okresní archiv Jihlava – plánová dokumentace
- Obr. 10: Půdorysný plán s vyznačením pravděpodobné doby výstavby jednotlivých částí, foto,
fotoarchiv NPÚ-Brno, Jiří Chlubna 1933
- Obr. 11: Plán zachycující chrám sv. Jakuba Většího, západní průčelí ještě s barokní fasádou,
foto, státní okresní archiv Jihlava – plánová dokumentace
- Obr. 12: Plán před rekonstrukcí na konci 19. století, jižní pohled, foto, státní okresní archiv
Jihlava – plánová dokumentace

- Obr. 13: Plán zachycující chrám sv. Jakuba Většího, datováno 1898, architekt Völkel, západní průčelí, státní okresní archiv Jihlava – plánová dokumentace
- Obr. 14: Plán zachycující chrám sv. Jakuba Většího, datováno 1898, architekt Völkel, jižní strana, státní okresní archiv Jihlava – plánová dokumentace
- Obr. 15: Farní chrám sv. Jakuba – detaily: hlavice, okno, postranní vchod, příchod ke kazatelně, fotoarchiv NPÚ-Brno

MAPOVÁ PŘÍLOHA

- Obr. 16: Výřez, císařský povinný otisk stabilního katastru města jihlavy z roku 1835, měřítko 1 : 2880, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha, sign. B 2/a/M 1101, převzato z HOFFMANN / JAROŠ / PISKOVÁ / SVĚRÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000
- Obr. 17: Výřez, plán Jihlavy s okolím s vyznačením farních obvodů, 1785 – MZA Brno, fond D 22, Sběrka map a plánů b) mapy osad a panství, sign. 325, převzato z HOFFMANN / JAROŠ / PISKOVÁ / SVĚRÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000
- Obr. 18: Panoramatický pohled na Jihlavu od jihu – dobývání města v prosinci 1647. in: Matthaeus Merian, Theatrum Europaeum, T.6., Frankfurt / Main 1663, převzato z HOFFMANN / JAROŠ / PISKOVÁ / SVĚRÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha – Jihlava 2000

OBRAZOVÉ PRAMENY VEDUTY MĚSTA – POHLEDY NA KOSTEL SV. JAKUBA

- Obr. 19: Detail – kostel sv. Jakuba, pohled na Jihlavu od západu – přepadení města loupeživými zemany 19. února 1402. Malba na západní stěně chóru kostela minoritů v Jihlavě. Kolem 1410 – 20
- Obr. 20: Kostel sv. Jakuba, pohled na Jihlavu od západu – přepadení města loupeživými zemany 19. února 1402. Malba na západní stěně chóru kostela minoritů v Jihlavě. Kolem 1410 – 20
- Obr. 21: Jan WILLENBERG: Pohled na Jihlavu od jihozápadu. Dřevoryt. in: Bartoloměj Paprocký z Hlohol, Zrcadlo slavného markrabství Moravského, 1593, list 388, převzato z KUČA Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. Díl, H - Kole, Praha 1997, 665–675

- Obr. 22: Detail – kostel sv. Jakuba, Jan WILLENBERG: Pohled na Jihlavu od jihozápadu. Dřevoryt. in: Bartoloměj Paprocký z Hlohol, Zrcadlo slavného markrabství Moravského, 1593, list 388, převzato z KUČA Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. Díl, H - Kole, Praha 1997, 665–675
- Obr. 23: Pohled na Jihlavu od jihozápadu, tušová kresba, 1. polovina 18. století
- Obr. 24: Detail – kostel sv. Jakuba, v popředí brtnická brána, pohled na Jihlavu od jihozápadu, tušová kresba, 1. polovina 18. století
- Obr. 25: Pohled na Jihlavu od jihozápadu – olej na plátně, nedat., kolem poloviny 18. století, muzeum Vysočiny Jihlava, sign. Ji-25/C/567
- Obr. 26: Detail, pohled na Jihlavu od jihozápadu – olej na plátně, nedat., kolem poloviny 18. století, muzeum Vysočiny Jihlava, sign. Ji-25/C/567
- Obr. 27: Pohled na Jihlavu od východu – rytina ze sbírky Dismase z Hoferů, 1723 – 28, AMB, fond písemností knihovny Mitrovského, sbírka vedut, sign. 17 / 41, fotoarchiv NPÚ-Brno, inv. č. 21096 M-16/694
- Obr. 28: Výřez, pohled na Jihlavu od východu – rytina ze sbírky Dismase z Hoferů, 1723 – 28, AMB, fond písemností knihovny Mitrovského, sbírka vedut, sign. 17 / 41
- Obr. 29: Panoramatický pohled na Jihlavu od západu – sepiová kresba na plátně, nedat., kolem poloviny 18. století. Muzeum vysočiny Jihlava, sign. Ji-FS 44 314
- Obr. 30: Detail, panoramatický pohled na Jihlavu od západu – sepiová kresba na plátně, nedat., kolem poloviny 18. století. Muzeum vysočiny Jihlava, sign. Ji-FS 44 314
- Obr. 31: Chrám sv. Jakuba od jihozápadu, kresba, nedat, asi počátek 19. stol., SOA Brno, Sběrka rukopisů Františkova muzea, sign. G 11, 659 / 2 – A. Sterly, Geschichte der Stadt Iglau. Kopie fotoarchiv NPÚ – ÚP, inv. č. 97.653
- Obr. 32: Pohled na Jihlavu od jihu, 1849, kresba a litografie J.W. Zwettler, oceloryt F. Zastiera, tisk J. Rippl Jihlava. Muzeum Vysočiny Jihlava, sign. Ji-25/A/445
- Obr. 33: Detail, pohled na Jihlavu od jihu, 1849, kresba a litografie J.W. Zwettler, oceloryt F. Zastiera, tisk J. Rippl Jihlava. Muzeum Vysočiny Jihlava, sign. Ji-25/A/445
- Obr. 34: Kopie veduty, Andrea Sterly někdy v 1828-1840, SOA Brno, Sběrka rukopisů Františkova muzea, sign. G 11, 659 / 2 – A. Sterly, Geschichte der Stadt Iglau. Kopie fotoarchiv NPÚ – ÚP, inv. č. 97.653, převzato z HLOBIL I. / HOFFMANN František: Barokní freska přepadení Jihlavy roku 1402 v minoritském kostele. Kopie Gotické veduty z doby před rokem 1436. in: Umění 2, roč.51, 2003
- Obr. 35: Kopie veduty, Marzy Jan Jindřich, vznik kolem roku 1800, převzato z BRADÁČ Bohumil: Jihlava, Jihlava 1926

Obr. 36: Chrám sv. Jakuba od západu, z náměstí před 1879, anonymní foto, fotoarchiv NPÚ-Brno

Obr. 37: Chrám sv. Jakuba od jihovýchodu, z náměstí před 1879, anonymní foto, fotoarchiv NPÚ-Brno

Obr. 38: Pohled do lodi od východu z presbytáře, fotoarchiv NPÚ-Brno, foto snímky J. Haupta – inv. č. 678 – 680

Obr. 39: Průhled trojlodím k východu, fotografie Č. Šíla, 1950, zachycena neogotická výmalba trojlodí, fotoarchiv NPÚ-Brno

Obr. 40: Průhled chrámem k východu, fotografie, anonym, před rokem 1898. Vlevo zachycen tzv. „Luterský chór“, fotoarchiv NPÚ-Brno

Obr. 41: Zdivo, věž, počátek 20. století, fotoarchiv NPÚ-Brno

FOTODOKUMENTACE – SOUČASNÝ STAV

(není-li uvedeno jinak, autorem fotografií je D. Vodáková)

Obr. 42: Pohled na kostel sv. Jakuba od jihozápadu

Obr. 43: Pohled na kostel sv. Jakuba od severozápadu

Obr. 44: Pohled od jihozápadu, masa zdiva jižní věže

Obr. 45: Pohled od severovýchodu, presbytář a část lodi

Obr. 46: Presbytář od východu

Obr. 47: Okno v západním průčelí chrámu, foto převzato z: PATRNÝ Michal / KONÍČEK Štěpán / MUDRA Aleš: Farní kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, prosinec 2005, SHP nepublikováno

Obr. 48: Západní průčelí, vstup

Obr. 49: Západní průčelí, vstup, detaily: hlavice sloupků, severní ostění

Obr. 50: Plášť schodiště přiléhající k jižnímu zdivu lodi, bloky osekanych kvádrů patrně ze starší stavby

Obr. 51: Plášť schodiště přiléhající k jižnímu zdivu lodi, bloky osekanych kvádrů patrně ze starší stavby, detail kamenické značky ve tvaru „dürerovského“ A

Obr. 52: Portál, jižní boční stěna sakristie

Obr. 53: Snad někdejší otvor po uložení nosných prvků lešení, zaplněný dnes plombou z tesaného kamene, jihozápadní opěrák, sakristie

- Obr. 54: Fragменты позднѣ ромѣnskѣ stavby druhotnѣ pouŷitѣ v presbytѣři od vѣchodu (umѣstѣno zhruba ve vѣšce 3m)
- Obr. 55: Fragment позднѣ ромѣnskѣ stavby druhotnѣ pouŷitѣ na opѣraku presbytѣře
- Obr. 56: Zazdѣnѣy architektonickѣy člunek staršї stavby, vѣchodnї zѣvѣrečnѣy stѣna severnї bočnї lodї - 1
- Obr. 57: Zazdѣnѣy architektonickѣy člunek staršї stavby, vѣchodnї zѣvѣrečnѣy stѣna severnї bočnї lodї - 2
- Obr. 58: Hlavice pŕїpor v presbytѣři
- Obr. 59: Severovѣchodnї stѣna choru s okny a pŕїporami
- Obr. 60: Interiѣr, pohled do sїňovѣho trojlodї od zѣpadu z jїžnї bočnї lodї
- Obr. 61: Styk korunnї rїmsy severnї stѣny trojlodї (vpravo) a sladovnickѣ kaple (vlevo). Na omїtce pod rїmsou patrnѣy zbytky malby, tvoŕenѣ dvojicї červѣnѣch linek v pѣsu hladce utѣženѣ omїtky, pŕevzato z: PATRNѢy Michal / KONїČEK Štѣp┃n / MUDRA Aleš: Farnї kostel sv. Jakuba Vѣtšїho v Jihlavѣ, prosinec 2005, SHP nepublikov┃no
- Obr. 62: Z┃klenek zazdѣnѣho pŕlkruhovѣho okna, foto z pŕdnїho prostoru nad depozit┃řem
- Obr. 63: Otvor do prostoru pl┃stѣ schodištѣ pŕї jїžnї stѣnѣ, kamenick┃ značka ve tvaru otočenѣho T
- Obr. 64: Zazdѣnѣy pŕvek staršї stavby, poslednї zѣpadnї pole nad klenbou jїžnї bočnї lodї
- Obr. 65: Pohled do klenebnїch k┃pї a korunnї zdivo, z┃vѣr presbytѣře

Počet znaků včetně mezer a poznámek pod čarou: 236 937